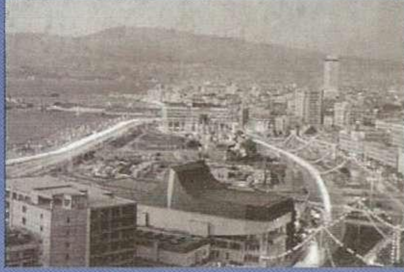

Türkler I

David Hotham

Cumhuriyet

Yabancı bir haber ajansının muhabiri olarak uzun yıllar yurdumuzda kalan David Hotham, bir yandan günlük olayların haberlerini ülkesine gönderirken, bir yandan da Türkiye'yi tanıma çabalarına girişmiştir. Yazar, büyük illerden köylere kadar yaptığı gezilerle Türkleri yakından tanımış, gelenek ve göreneklerini, insancıl yönlerini ve konukseverliklerini görmüş ve yaşamıştır.

İngiltere'ye döndükten sonra izlenimlerini tarafsız bir gözle bütün dünyaya açıklayan David Hotham, Türklerin kim olduğu sorusundan yol çıkarak ne olabileceklerini arştırmaya çalışmıştır. David Hotham'm bu araştırmasında ne kadar başarılı olduğuna 'Türkler I' adlı kitabını okuduktan soma sizler de hak vereceksiniz.

David Hotham'm bu ilgi çekici çalışmasını okurlarımıza önemle sunmak isteriz.

Dizgi - Yayımlayan:
Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş.
Baskı: Çağdaş Matbaacılık ve Yayıncılık Ltd. Şti.
Ekim 2000

CEVDET KUDRET

TÜRKLER
I

Türkçesi:
Mehmet Ali Kayabal

Cumhuriyet GAZETESININ
OKURLARINA ARMAĞANIDIR.

İÇİNDEKİLER

YAZARIN NOTU

Bu kitabı yazmaya 1965'te başladım, fakat 1966'da "The Times"m muhabiri olarak Bonn'a atandım. Kitabın daha yansı tamamlanmıştı. Üç yıl süreyle iyice Alman politikasına daldığımdan, düşüncelerimi Türkler üzerinde toplama olanağı bulamadım. Kitap b« kenarda kaldı. Ancak, 1969 da Bonn dan ayrıldıktan sonra bitirebildim. Her ne kadar, Türkiye'deki olayları basma yansıma sırasına göre anlatmaya çalıştımsa da, kitabın amacı olayları aktarmak değil, Türkleri halk olarak tanıtmakatır. Aralarında sekiz yıl yaşamam, bu konuda beni yetenekli kılmaktadır. Ayrıca, Türkçeyi de bildiğim için, her tip ve sınıftan Türkle ilişki kurma olanağı buldum. Çağdaş Türk edebiyatından örnekler de içinde olmak üzere pek çok Türkçe eser okudum ve zaman zaman Türkiye'nin çeşitli yerlerini de dolaşma fırsatı elde ettim.

1

Bir Türk, Avrupalı sayılabilir mi? Pek çok kimse bu soruya hemen 'hayır' karşılığını yapıştırabilir, ama bunlar pekala aldanıyor olabilirler. Türkler, Avrupa Konseyi'nde üyedir. Strasbourg da Arap, Afrikalı, Hintli ya da Japon olarak değil, Türk olarak bulunmaktadırlar. Hiç kimse, Türklerden, örgütten ayrılmalarını istememiş, kendileri de hiçbir zaman bu konuda en küçük bir eğilim göstermemişlerdir. Avrupa Konseyi'nde olup da, Avrupalı olmayan bir devlet düşünülebilir mi?

Sorumuz, akademik sayılabilir. Bugün halkları "Batılı" ya da "Doğulu" diye sınıflandırmaya kim aldırıyor ki? Bugün tek bir dünya vardır. Ama, acaba gerçekten bu soru o kadar akademik mi? Avrupa her geçen gün biraz daha birleşmekte; bugünkü hız sürüp giderse, bir süre sonra, bir çeşit federatif devlet durumuna dönüşecektir. Acaba o zaman hangi ülkelerin yeni Avrupa'ya katılacakları sorunu ortaya çıkmayacak mı? Başka bir deyimle: Avrupalı kimdir?

Türkler için önemli olan, bu gidişe ayak uydurmaktır. Çağımızda bir uygarlıktan ötekine geçmek için çaba gösteren tek ulus, Türklerdir. Türkler, bir zamanlar Asyalıydı; şimdi

ise Avrupalıdır. Türkler gerçekten Avrupalı mı? Türkler, her ne kadar yüzyıllar boyunca Avrupa'da bulunmuşlarsa da, hiçbir zaman bu kıtanın bir parçası sayılmamışlardır. Şimdi ise Avrupa Konseyi üyesidirler. Amaç acaba bu mudur?

Türkler, yalnızca bir danışma organı olan Avrupa Konseyi'nin üyesi değil, gerçekleştiği zaman, Birleşik Avrupa'nın da sürekli vatandaşları olmaya hazırdırlar. Türkler için sorun, Batı'ya yalnızca incirlerini ve tütünlerini satmak sorunu değildir. Onlar kesinlikle ve temelli olarak Avrupa'nın bir böttmü olmak **istem**^n^,;,-].

Bunun gerçekleşmemesi için görünürde bir neden yoktur. Coğrafi yönden birleşme pekala mümkündür. Bir Japon'un, bir Çinli'nin, bir Endonezyalı'mn kendisini Avrupalı diye tanıtması saçma olabilir. Elbette ki, bütün dünyayı kapsaması için Avrupa sınırlarını alabildiğine genişletemezsiniz. Ama, Türkler altı yüzyıldan beri Avrupa içinde yaşamaktadır. Hâlâ da bu yaşantılarını sürdürmekteler. Türkler, Asya'nm değil, "Avrupa'nın hasta adamı" olmuşlardır. Kıtamızı Atlas Okyanusu'ndan Urallara kadar uzatıp Rusları da içine aldıktan sonra, niçin yine Atlas Okyanusu'ndan Kafkaslara kadar genişletip, Türkleri de katmayalım?

Kuşkusuz, Türkler yüzyıllardan beri Müslümandır. Tıpkı, Avrupalıların Hıristiyan oluşları gibi. Ayrıca Türkler, tarih boyunca, özellikle Haçlı Seferleri sırasında, Hıristiyanların baş düşmanı olmuşlardır. Ama bu, bugün Avrupalı olmalarına bir engel midir? Böyle bir konuda din, kilit taşı olarak kabul edilebilir mi? Bir Yahudi Avrupalı olabildiğine göre, bir Türk neden olmasın?

Müslümanlar, birden çok kadın alabilirler; Hıristiyanlar ise bir tek kadınla evlenebilir. Yahudilerde de uygulama böy-

ledir. Yani bu, bir insanın hem Avrupalı sayılıp hem de dört kadın alamayacağı anlamına gelebilir mi? Pek çok kimse bu soruya evet diyebilir. Avrupalı erkeğin bir karısı, bir metresi, bir de kız arkadaşı olabilir; ama bu bir yöntem sorunudur. Bir Avrupalı doğası gereği birden çok kadınla ilişki kurabilir, ama birden çok kadın almak Avrupalı için bir yöntem değildir. Türklerin Avrupa ailesi üyeliğine adaylıklarını koymaları, birden çok kadın alma yöntemini yalnız kâğıt üzerinde değil, uygulamada da kaldırmalarına bağlı sayılabilir.

Müslümanların da Tann'ya taptıklarını unutmayalım. Müslümanlar dört kadın alabilirler, ama tek Tann'ya taparlar. Tek Tanrı görüşü, Hıristiyanlar, Müslümanlar ve Yahudiler arasında sağlam bir bağ sayılabilir. Kipling'in bizim için kararlaştırdığı gibi, "Doğu, Doğudur, Batı da Batı. Bu iki uç hiç birleşemeyecektir." ve belki de, "bölünmeyi' başka bir noktada değil de, tek Tann'ya tapanlarla çok Tann'ya tapanlar arasında aramak gerekiyor. Dinbilim açısından bu da Müslümanlan, Batı'nın bir parçası durumuna getirebilir.

Belki bu görüş bir parça dolambaçlı gelebilir insana. Tarih boyunca Hıristiyanlık ve islamiyet birbirlerinden derin farklarla aynlan, hiç olmazsa kendilerine özgü özellikleri olan dünyalar yaratmışlardır. Sözgelişi, Arnavutlar da Müslümandır ve Avrupalıdır; ama Arnavutluk bugün Avrupa uygarlığının hiçbir biçimde temsilcisi değildir. Aynca, îslamiyetin de bir çeşit temsilcisi sayılmaz. Islamiyetin adeta şampiyonluğunu yapan ve bin yıldır İslam kültürüyle yoğrulan Türkler içinse, durum bundan çok değişiktir. Türklerin Avrupa'yla olan uzun ilişkilerindeki asıl dram da budur ve bu bir din dramıdır. Bir Türk, Avrupalı mıdır? Şimdilik bu sorunun karşılığını açık bırakalım.

Yüzyıllar boyunca Türkler, Hıristiyanlığın ve Avrupa'nın korkulu bir düşü olarak kalmışlardır. Ortaçağ boyunca salgın hastalıklar, seller, depremler, Türkler ve Tatarlar, Tanrı'nm günahkârları cezalandırmak için dünyanın başına musallat ettiği afetler olarak anılmıştır. XVI. yüzyılda Martin Luthre, "Dünyadan, ten zevkinden, Türklerden ve Şeytandan" kurtulmak için dua ediyordu. Tarihte pek az halka böyle anılmak nasip olmuştur. Batı dillerinde "Türk" sözcüğü, her türlü şiddet ve vahşetin simgesi durumuna gelmiştir:

"Sevgilim yanımdan geçmeye görsün,
İşi-gücü bırakıyorum
(Öyle candan seviyorum ki),
Ustam Türk gibi bitiyor başımda,
Acımadan dövüyor beni."

Ben bile çocukluğumda yaramazlık yaptığım zaman, "Bir Türk yumurcağı gibi hareket etme!" diye azarlandığımı hatırlarım.

Türkler 1949'da Avrupa Konseyi üyesi olmak istedikleri zaman, onların Avrupalı olmadıkları, hiçbir zaman da olamayacakları ileri sürülerek, bir muhalefet havası estirilmişti. Hatta, "The Times" Türklerin Arap alfabesi kullandıkları için Avrupalı olamayacaklarını ileri sürmekteydi. Aslında, bu büyük bir gaftı: Çünkü, Türklerin Latin alfabesini kabul etmelerinin üzerinden daha o zaman yirmi bir yıl geçmişti. Ünlü Türk politikacılarından Kasım Gülek, daha sonra gazetenin yazı işleri müdürüne bir protesto mektubu göndermiş, mektup gazetede yayınlanmıştı.

Türkler daha sonra Avrupa Konseyi'ne, NATO'ya ve

öbür Batı örgütlerine kabul edildi, ama bunda soğuk savaşın da büyük etkisi olmuştu. Amerikalılar, Türkler gibi cesur ve yiğit bir ulusun yanlarında olmasını istemişlerdi. İstanbul ve Boğazlar, Türklerin elindeydi. Sovyet Rusya ile bir savaş çıktığında, Anadolu yarımadası stratejik önemi çok büyük bir yer olacaktı. Dolayısıyla, Türkler, Avrupa topluluğuna her şeyden çok, askeri nedenlerle kabul edilmişlerdi. Avrupalıların çoğu, Türkleri aramızda geçici müttefiklikten öte bir statüde görüp görmeme konusunda kararsızdı.

Bugün kültür düzeyi orta bir Avrupalı'mn zihninde "Türk" kelimesinin ne anlam taşıdığını bilmek, çok ilginçtir.

Eğer gerçekten olması gerektiği gibi, kolektif bilinçaltı tarih tarafından oluşturuluyorsa, Türklerin yüzyıllarca Hıristiyanlığın ve Avrupa'nın düşmanı olmaları, bu tür duygu ve düşüncelerin kaynağı sayılabilir. Lord Acton, "Yakınçağ, Osmanlı fetihlerinin baskısıyla başlar" diye yazmıştır. Çoğumuzun, kuşkusuz, Türkler üzerine önyargıları vardır ve Türklerin "bizden biri" olamayacağı duygusu içimize yerleşmiştir. Belki Türkler de aynı şeyi bizim için düşünmektedirler.

Son yıllarda Kıbrıs anlaşmazlığı, özellikle 1950 ve 60'lardaki bunalımlar, bu tür duygulan iyice sü üstüne çıkarmıştır. Aslında bu anlaşmazlık, Türklerle Yunanlılar arasındaydı. Ve Haçlı Seferleri'ne kadar dayanan bir tutumla, Kıbns anlaşmazlıklan sırasında çoğunluğumuz, ister istemez Yunanistan'dan yana ve Türklere karşı olmadık mı? Yunanlıların Hıristiyan ve Avrupalı olduğunu, Türklerin ise böyle olmadıklanm düşünmedik mi? Adlarını bile verebileceğim Batı gazetelerinin çoğu, Türklere karşı açıkça önyargılar taşıyan yazılar yayınladılar.

Elbette, bizi Yunanistan'a yaklaştıran pek sıkı bağlar

vardı; çünkü biz, Perikles ve Sokrates çağlarının, Atina demokrasisinin, "Batı uygarlığının doğuşu" olduğunu bellemişizdir. Bu duygular XIX. yüzyılda Byron tarafından bol bol sömürülmüştür. İngiltere'de hâlâ romantik bir Hellenizmin artıkları vardır.

Aynı biçimde, Türklerle tarihsel bağlarımızın pek zayıf olduğu da apaçık ortadadır. Çok kimse 1453'te İstanbul'un Türklerce fethini hâlâ bir felaket olarak kabul etmektedir. Ben, hâlâ birçok Yunan hayranının yüreklerinde, bir gün Yunanlıların şehri geri almak, hatta 1919'da denedikleri gibi, Anadolu'nun bazı bölgelerini ele geçirmek umudunu beslediklerini görüyorum. Fakat bu, romantik bir suçlamadır. Türkler bu topraklan askeri fetihler sonunda elde etmişlerdir. Yani, tarih boyunca pek çok ulusun, dünyanın hemen her yerinde haklannı elde ettikleri biçimde. Dolayısıyla bu haklarından vazgeçmeleri hiçbir zaman beklenemez.

Birçok Batılı, belki de bilinçsiz olarak, soruna, Manişizm (1) açısından bakmaktadır. Yunanlılar, mavi gözlüdür; Türkler ise çirkin yaratıklardır. Fakat, Gibbon gibi Avrupa'nın pek büyük bazı tarihçilerinin Türklerin yeteneklerini övdüklerini, Ortaçağ'da Yunanlılann dejenere oluşlanna yakmdıklannı, Roma ve Bizans arasındaki kıskançlığın, İstanbul'un düşmesine sebep olduğunu ileri sürdüklerini hatırlatacağız. Gibbon, "Roma İmparatorluğu'nun Gerilemesi ve Yıkılışı" adlı eserine şöyle başlıyor: "Bir şehrin ve çevresinin adi kavgalanndan, gerileme halindeki Yunanlılann alçaklık ve anlaşmazlıklanndan sonra, şimdi, muzaffer Türklere yükseleceğim..." Elbette herkes Gibbon'un anlattıklannı izleme-

(1) I.S. III. yüzyılda iran'da yaşayan filozof Mani'nin, var oluşa ışık ve karanlık arasında sürekli bir savaş gözüyle bakan dini öğretisi.

yebilir; ama daha başka tarihçiler de Osmanlı düzenine hayran kalmışlardır: Dikkati çeken dini bir hoşgörü, bir kölenin bile başvezirliğe kadar yükselmesi olanağını sağlayan "yeteneğe açık meslek" ilkesi gibi.

Tarihten gelen tutumlar, Türklerin Avrupa Konseyi, NATO ve öbür Batı örgütleri içinde bizimle kaynaşmasıyla, kuşkusuz giderek güçlerim yitirmektedir. Yine de bazı kimselerin Türkler üzerine garip fikirler besledikleri görülüyor. Sözde, Türkler, çocuklar yiyen, kavuklu, sayısız kanlan ve cariyeleriyle divanlarda bağdaş kurup oturan, kıvırcık saçlı yamyamlardır.

*

Avrupa Konseyi'ndeki Türk delegelerinden biri 1949'da ilk defa Strasbourg'a gittiği zaman, bir Batı devleti delegesi yanma gelip ciddi ciddi, Türklerin o zamana kadar "kuyruklu" olduklannı sandığını söylemiş. Bunu, bana kendisi anlattı. Kuyruklu olmadıklanna nasıl inandığını doğrusu anlayamadığımı da burada belirteyim.

Son sekiz yıl içinde 600.000 Türk çalışmak içni (başta Batı Almanya olmak üzere) Batı ülkelerine akm etmiştir. Bu, aslında son derece önemli bir olaydır. Çünkü, tarihte ilk defa bu kadar kabank sayıda Türk, Batı Avrupa'ya girmektedir. (Askerî fetihleri sırasında, Viyana şehrinin surlarından öteye geçememişlerdi). Bu akın, sayıca az, iyi öğrenim görmüş ve Batılılaşmış Türk diplomadan ve resmî memurlannın Strasbourg ve Brüksel'e gidişine hiç benzememektedir. Çünkü, bu sefer ıssız Anadolu köylerinden kopan yüzbinlerce sıradan Türk, Batı uygarlığmm doğruca göbeğine girmektedir.

Bir Doğu ulusu Batılılaşabilir mi? "Doğu, Doğudur; Batı da Batı" diyen Kipling acaba haklı mıydı? Bir zamanlar Asyalı olduğu kesin olan Türk, Avrupalı olabilir mi?

Kipling ne demek istemişti? Hepimiz ünlü mısraını o kadar iyi biliyoruz ki, gerçekte ne anlama geldiği üzerinde pek seyrek durup düşünüyoruz. Doğu'da her yaşayanın biraz anlayacağı gibi, bu sözün ardında elbette ki gerçeğin bir payı vardm Ama, bu sorun, Kipling'in güçlü emperyalist görüş açısından son derece renklendirilmiştir. Kipling'in Doğu denemesi, daha çok Hindistan'a dayanmaktaydı. Hem de İngiliz egemenliğinin doruğuna erdiği bir sırada. Kipling'e göre "Doğu", Hintli uşak demekti. Emperyalist efendisinden, gerçek duygularım yüzündeki maskenin ardından saklayan bir adam.

Fakat, Kipling'ten bu yana köprülerin altmda çok su geçti. Artık Doğu, bizim için anlaşılmaz bir gizlilik âlemi değildir. Bir zamanlar İngiltere'nin ya da bir başka ülkenin sömürgesi olan topraklar, bugün, bağımsızlıklarına kavuştu. Bugün Doğuluların artık ne duyduklarını ve ne düşündüklerini çok daha iyi biliyoruz. Doğu'nun dinleri ve felsefeleri üzerine, bildiklerimizden öteye şeyler biliyoruz. Doğu, gizliliği ve büyüsünden, belki çok şey yitirdi ve Doğu ve Batı arasında şimdi çok sıkı bir yakınlaşma, değiş tokuş oluyor. Doğulular "Batılılaşırken", uzun saçlı Avrupalı gençler, Gurular gibi giyinip Himalayalar'ın eteklerinde tefekküre dalıyorlar. Kipling'in mısraı hâlâ ününü sürdürüyor belki; ama, modasının geçtiği de bir gerçek.

Türklerin Avrupalılaşmasını herkesten çok isteyen Mustafa Kemal'in, Kipling'in "Doğu'nun Doğu, Batı'mn da Batı" olduğu görüşüne karşı çıkışı özellikle ilginçtir. Mustafa Kemal (belki de haklı olarak) bu görüşün, Avrupalı olmayan ulusları boyunduruk altında tutmak için benimsenen bir kavram olduğunu ileri sürmüştür. Atatürk sonradan birçok Asya ulusunun Batı'ya karşı ayaklanışının bayrağı olmuştur.

Türkler, elbette ki Asya'dan Avrupa'ya göç eden ilk insan topluluğu değildir. Onlardan çok daha önce Hunlar, Finliler, Bulgarlar da aynı biçimde Avrupa'ya göçmüşler ve çeşitli bölgelere yerleşmişlerdir. Bu ulusların Avrupalı olmadığını söyleyecek birinin çıkacağını sanmıyorum. Ama, Macarlar, Finliler ve Bulgarlar, Hıristiyanlığı kabul etmişler, dolayısıyla onlar için "Batılılaşmak" çok daha kolay olmuştur. Oysa, aynı şey Türkler için çok daha zordur. Her şeye rağmen, Bugün Avrupalı gözüyle bakılmayan Türkler, altı yüz yıldan uzun bir zamandan beri Avrupa sınırlan içinde yaşamaktadırlar. Avrupa tarihini, boks deyimiyle, "ring kıyısındaki bir koltuktan" izlemişlerdir. İstanbul'u fethedip Bizans'ın mirasına konmakla, Yunan ve Roma kültüründen de nasiplerini almışlardır. Ortaçağ'da, biz Türkiye'ye Doğdu diye bakarken, Türkiye'nin doğusuna yerleşen buraya Batı gözüyle baktıklannı hatırlamak ilginçtir. Türklerin genellikle yerleştikleri topraklar, yani Anadolu, daha doğudaki uluslaraca her zaman "Rum", yani "Roma" diye anılmıştır. Bunu çok doğal karşılamak gerekir; çünkü, Anadolu yüzyıllarca Roma İmparatorluğu'nun bir bölümü olmuştur.

Böylece, en sonunda şu ilginç soru ortaya çıkıyor; Türkler kimdir? Soru biraz garip gelebilir insana, ama, aslmda hiç de o kadar garip değil. Sorun, şu biçimde de ele alınabilir; Bugün Türkiye'de yaşayan halk kimdir? Kimlere Türk diyoruz? Elbette ki, burada Sovyetler Birliği ve Çin sınırlan içinde yaşayan Türklerden söz etmiyorum. Çünkü, Avrupalı olduklannı ileri sürenler, yalnızca çeşitli Avrupa örgütlerinin üyesi olan Türkiye Türkleridir.

Türkler kimdir? Anadolu'nun etnik tarihi, bir bilmece kadar kanşıktır. Bugün Batı'dan ya da kuzeyden geldiklerine

inanılan Hititler, Î.Ö. 2000. yüzyılda Anadolu'da büyük bir imparatorluk kurmuşlardır. Onlardan sonra Frigyalılar, Lidyalılar ve Persler gelmiştir. Büyük İskender, Anadolu'nun bütününü istilâ etmiş, daha sonra bütün Anadolu, Roma İmparatorluğuna katılmıştır. Roma'nın yerini, ardından Bizans almış, ülkenin doğusunda Ermeniler, güneydoğusunda da Kürtler yaşamaktaydı. Türkler ancak İS. XI. yüzyılda Anadolu sahnesinde görünmüşlerdir. Daha somaki Moğol istilâsıyle bilmece daha da karışmıştır.

Anadolu'nun Türkleştirilmesi evrelerinin en şaşkınlık verici bölümlerinden biri de, Türklerin gelişinden sonraya rastlar. Bu, tarihçilerin bugüne kadar çözemedikleri bir bilmecedir. İnsanı şaşırtan Anadolu'ya Orta Asya'dan çok az sayıda Türk akıncısının gelmiş olmasıdır. Bunlar iki yüzyıl içinde küçük topluluklar halinde yarımadaya sızmayı başarmışlardır.

Elbette bu arada birtakım savaşlar olmuş; ama, yerli halka karşı kitle halinde hiçbir kıyıma ya da insanları başka yerlere sürmeye kalkışılmamışım Buna rağmen, bir süre soma Anadolu'nun o zaman kadar Yunanca ya da Ermenice konuşan, Hıristiyan olan halkı, birden Türkleşmiş ve Müslümanlaşmıştır.

Türk istilâsından soma Anadolu'da geçen olaylar üzerine çeşitli teoriler vardır. İstilâcıların, yöresel halkla aralarında ne derece yaygın bir biçimde evlendikleri söz konusudur. Bir şey, akla açıkça yatkın gelmektedir. Anadolu'nun Türklerden önceki halkı, kaba-taslak söylemek gerekirse Hurilerden öncekiler, Hititler, Frigyalılar, Lidyalılar, Keltler, Yahudiler, Yunanlılar, Romalılar, Ermeniler, Kürtler, Moğollar ve Allah bilir daha niceleri, yerlerini asla Türklere bnakmamış-

lardır. Asya'dan gelen bir avuç Türk, kendilerini hazır olanlar arasına katmış, böylece bir Anadolu karışımı, aşağı yukarı önceden neyse, öylece sürüp gitmiştir. Bütün sorun, kalabalık olan Anadolu halkının Türkleri içerip, arasında eritmesi gerekirken, sayıca az Türklerin, yerli halka damgasını basacak derecede güçlü çıkmalarıdır. Bunun sonucu olarak da, önceden var olan kavimler, Türkçe konuşan Müslüman bir halk durumuna dönüşmüş, o dönemden sonra "Türkiye'de yaşayan Türkler" olarak tanınmışlardır.

Bu demektir ki, modern Türkiye'nin halkı, bir önceki paragrafta belirtilen ırkların, yüzyıllar boyunca aralarında karışmasından oluşmuştur. Elbette ki, ırk kuramları aslında hiçbir şey ispatlamaya yaramaz. Türklerin de, İngilizler kadar karışık bir ırk olduğunu ileri sürmek, ilk bakışta hiçbir sonuç getirmeyebilir. Ama, tartıştığımız soruna yine bir ışık tutabilir: Yani, Türklerin Avrupalı olup olmadıkları sorununa. Modern Türk halkını oluşturdukları anlaşılan Hitit, Frigya, Yunan, Roma, Ermeni ve Kelt karışımı, hiç de bir "Asyalı" karışımı değildir. Söz konusu kavimler ayrı ayrı incelenecek olursa, Anadolu kanşırnının "Doğulu" olduğu kadar "Batılı" da sayılabileceğini ortaya çıkar. Türkiye Türkleri kendilerini etnik yönden Avrupalı saymakta pek çok ulustan daha haklı olabilirler.

Bu teoriler, Türkiye Türkleriyle, Sovyetler Birliği'nde ve Batı Çin'de yaşayan Türk halkları arasındaki büyük farklardan doğmaktadır. Onlar, Asyalı tipine çok daha yakındırlar. Asya Türklerin çekik gözleri, sivri elmacık kemikleri, sarıya çalan tenleri vardır. Anadolu Türkleri ise etnologlarca beyaz ırktan olduğu kabul edilmektedir. Bugün Türkiye'de, Moğol tipine pek az rastlanabilir. Bu rastlanan kişi de, ya bir Türkmen göçmeni, ya da Orta Asya göçebesidir.

Yunan ve Bulgar sınırlarını aşıp Türkiye'ye giren bir yabancı, ülkedeki Doğu havasını insanların yüzünde, hatta son zamanlarda Batılılaşan kılıklarında değil de, ancak camilerden ve minarelerden; yani, başka bir âlemin, İslâm dünyasının sembollerinden anlayabilir. Türklerin Müslüman oluşu, çağdaş bir Türk yazarının deyimiyle, "Avrupa'yı karşımızda bir sağır duvar" durumuna getirmektedir. Ama, acaba Avrupa'nın yalnızca din için Türkiye'yi reddetmesi mümkün müdür?

2

DİN SORUNU

Öteden beri Avrupa'nın dışında sayılan halklarla, Türkler arasında önemli bir fark vardır: Başkaları Batı uygarlığını taklit etmek, bir bakıma bu uygarlığa uymak isterken, Türkler doğrudan doğruya Batılı olmak istemişlerdir. Önceden de belirttiğim gibi, Türkiye'nin amacı, Avrupa'nın bir parçası olmak, Türklerin amacı da, güçlü bir azınlık olarak Avrupalı sayılmaktır. Durum böyle olunca, Türkiye üzerine her kitap yazan kimse, Hıristiyanlık ve İslâmiyet konusunda bir tartışmaya girme gereği duyar.

Türkler ya da Türklerin büyük bir çoğunluğu, Müslümandır. Avrupa'nın büyük bir bölümü ise Hıristiyandır ya da Hıristiyandı. Hıristiyanlık ve İslâmiyet yalnız farklı dinler olmayıp ayrıca apayrı dünyalardır. Sorun, biz kiliseye, onlar camiye gidiyor, biz İncil'e, onlar Kuran'a inanıyor, Biz bir tek eş, onlar dört eş alabiliyor sorunu değildir. Hıristiyanlarca temel diye kabul edilen bazı öğretiler, İslâmiyetçe kabul edilmemektedir: Sözgelişi, İsa'nın tanrısal niteliği ve teslis (1) gibi.

Özellikle, teslis öğretisi, Müslümanlarca nefretle karşılanır. Bunu, Tanrı'nın birliğini inkâr olarak yorumlarlar.

(1) Tann'mn birleşim üç ayrı kişi durumunda düşünülmesi.

Kur'an'da, "Tann'ya ortak yakıştıranlar" en ağır bir dille lânetlenmektedir. (Müslümanlar teslis'i bu açıdan yorumlamaktadırlar). Türkiye'deki gezilerim sırasında, en ıssız kasabalarda, bilgisiz köylülerle yaptığım konuşmalarda, Hıristiyanlık üzerine çeşitli somlarla karşılaştım. Bana yöneltilen sorular arasında Tann'nm nasıl üç ayn kişiliği olabileceği, başta geliyordu. Türk köylüsü din sorunlanyle yalandan ilgilidir. Öğreti konulannda da oldukça bilgilidir. Bir Türk köyünü ziyarete gidecek olan herkese, basit bir Türkçeyle teslis'i açıklamayı öğrenmesini salık veririm.

Kuşkusuz, benim Hıristiyanlıkla İslâmiyet arasındaki farklan ve benzerlikleri derinine inerek inceleme iddiam yok. Ben ancak, sekiz yıl süreyle Bir İslâm ülkesinde yaşadığımı ve neler olup bittiğini incelediğimi söyleyebilirim. Gözlemlerim sonunda da, İslâmiyetin yalnız töreleri ve mimarîsi bakımından değil, din olarak da çekici bir inanış olduğu sonucuna vardım. Türkiye'de sayısız güzel cami vardır. Türk camilerinin minareleri, özellikle yüksek ve incedir. Müezzinin minareden okuduğu ezan çok hoşuma gitti. Hatta bunu Hıristiyanlığın çan seslerine tercih ettiğimi de söyleyeceğim. (Müslümanlann kulaklan da çan sesine hiç dayanamaz).

Ne yazık ki, bugün Türkiye'nin pek çok yerinde ve öbür islâm ülkelerinde ezan, minarelere yerleştirilen hoparlörlerle okunmaktadır. Bunun sonucu olarak müezzinin o güzelim ibadete çağrısı, kulak tırmalayıcı bir resmi çağn niteliğine bürünmüştür. Hoparlör kullanma düşüncesi, müezzinin çağnsını daha geniş bir alana duyurma kaygısından doğmuştur. Fakat, bazı kimseler buna inanmamakta, tembel müezzinlerin ezam teype okuduklannı, sonra da "uyku, duadan daha iyidir," diyerek, yataklanndan çıkmadan, ezam minareden okuttuklarını ileri sürüyor. Bu hikâyeler, din adamlarınca yalanlanmaktadır.

Bu islâm ülkesinde dikkati çeken bir görüntü de, insanların orta yerde bile ibadet edebilmeleridir. Bu, Avrupa'da çok az rastlanan bir görünümdür. Bahçıvan parkta, işçi inşaatta, köylü tarlasında, hatta memur bürosunda, namaz saatmda namazını kılabilir. Namaz, on on beş dakika sürer. Sıradan insanların böyle uluorta ibadet edebilmeleri, tslâmiyetin meziyetleri ve sakıncaları ne olursa olsun, hiç bir dinde rastlanmayacak biçimde, Tanrı ile kul arasında doğrudan doğruya ilişki kurma olanağı sağladığı duygusunu vermektedir.

tslâmiyetin beş şartından biri olan Ramazan ayında oruç tutma ibadetine uyma oranı da çok etkileyicidir. Otuz gün süreyle, güneşin doğuşundan batışına kadar geçen zaman içinde, yalnız yemeksiz ve susuz kalmakla yetinmezler, ayrıca dudaklarının arasından hiç bir şey geçirmezler, vücutlarına hiç bir şey almazlar, iyi bir Müslüman Ramazan'da sigara kullanmaz, oruçluyken ilâç almaz, hatta bazıları iğne bile yaptırmazlar. Sinek bile öldürmek, büyük günah sayılır. Hele yaz aylarına rastlarsa, oruç gerçekten büyük fizik güç ve çaba isteyen bir ibadet olur.

Oruç, güneşin doğusuyla başlar ve güneş batarken sona erer. Oruç tutanlar isterlerse zengin bir sofra başında iftar ederek nefislerine hâkim oldukları saatlerin acısını çıkartırlar. Bazı kimseler, biraz da alaycı bir tavırla, Müslümanların ramazan ayında kilo aldıklarını bile ileri sürer.

Türkiye'de Ramazan ayı, Şeker Bayramı'yla son bulur. Bu, Hıristiyanların Noel'ine benzeyen mutlu bir bayramdır. Çocuklar yeniler giyer, armağanlar verilir ve bol bol şeker yenir. Uzun Ramazan aymdan sonra herkes kendisini vicdanına karşı pek rahat hisseder. Akrabalar, dostlar, karşılıklı birbirlerine konuk giderler, herkes herkese karşı güler yüzle davra-

nır, her yanda genel bir barış ve iyi niyet havası eser. İki ay sonra da Kurban Bayramı gelir.

Alışık olmayanlar için Kurban Bayramı, dehşet verici sayılabilir. Çünkü, ülkede maddi olanağı olan her aile, bir hayvan, genellikle bir ya da daha çok sayıda koyunu kurban eder. Yoksula aleler keçi de keserler. Talihsiz hayvanların, bayramdan bir hafta kadar önce alınları boyanmış durumda dolaştırıldığı görülür. Bayramın birinci günü her yanda bıçaklar parlar, oluk gibi kurban kanı akar. Bu önemli, fakat korkulu bayram, Hazreti İbrahim ve oğlu İshak'm hikâyesine dayanır. Her yıl Kurban Bayramı'nda, Türkiye'de 300.000 hayvanın kurban edildiği söylenir. Bu bayramın çocuklara getirdiği pek bir şey yoktur. Hatta çocukların bu kadar küçük yaşta dinlerinin böyle bir hayvan katliamına izin verişini nasıl karşıladığı düşünülebilir.

Bir hıristiyanla bir Müslümanın hayata ve başkalarına karşı tutumlarmda büyük farklar vardır. Müslümanlarda çok daha geniş bir toplumsal duygu, çok daha büyük bir yardımlaşma isteği, başkalarının ihtiyaçlarına karşı daha sağlam bir bilinç görülür. Aynı zamanda, kurallara ve geleneklere bizden çok önem verirler. Bütünüyle, dine karşı, Hıristiyanlardan çok daha hayranlık duyarlar.

Belki de İslâmiyetle sık sık bağdaştırılan kadercilik, bundan ileri gelmektedir. Müslümanlar serbestçe dilekte bulunmayı reddetmekle birlikte, evrende her şeyin Tamı buyruğuyla olduğuna inanırlar. "Alın yazısı değişmez" derler. Her insanın ne zaman öleceği önceden belirlenmiştir ve bunu hiç bir şey değiştiremez. "İslam" sözcüğü bile, "boyun eğen" demektir. Bağnaz Müslümanlar arasında bu tutum, onları sigorta şirketleri gibi kurumlara bile karşı çıkmaya kadar götü-

rür: Bir insan kazada ölürse, yuvası yangında yanar ya da depremde yıkılırsa, bu bir Tanrı buyruğudur. Sigorta ise, ilâhi kudrete inançsızlığın ifadesidir.

Kaderciliğin islâm ülkelerini ekonomik bakımdan geri bıraktığı sık sık söylenmiş, "Alın yazılarının önceden yazıldığını düşünen insanları, maddi refah için mücadeleye yanaşmadıkları, olanla yetindikleri" ileri sürülmüştür. îslâmiyette, Avrupa'da olduğu gibi bir reform hareketi hiç bir zaman gerçekleştirilememiştir. Çünkü, Luther, Papa'ya karşı isyan bayrağını açtığı halde bir Hıristiyan olarak kalabilirken, îslâmiyette gerçek ve tek otorite diye hep Kur'an bellenmiştir. Hiç kimse, hem Kur'an'a karşı çıkıp hem de Müslüman kalamaz.

Müslümanlarla Kur'an arasında, Hıristiyanlarla İncil arasındaki ilişkiden farklı bir bağlantı vardır. Kur'an'ın doğrudan doğruya Tann'nın peygambere, Cebrail aracılığıyla Arapça olarak yazdınldığını kabul ederler. Müslümanlara göre Kur'an, asla eleştirilemez ve değiştirilemez, başka dile çevrilmesi olanağı da yoktur.Bir Müslüman için en kutsal davranış, hafız olmaktır: Yani, Kur'an'ı baştan aşağı ezbere okuyabilmektir. Profesör W.Cantwell Smith, Kur'an'ın Hıristiyanlıktaki gerçek karşılığının İncil değil, İsa'nın kişiliği olduğunu ileri sürmüştür.

Caryle, Kur'an'ı "sıkıcı, karışık bir yığm" olarak nitelemiştir. Merak ve inceleme dışında hiç bir Avrupalının Kur'an'ı okumasının *mümkün olmadığım ileri* sürmüştür. Gayrimüslimlerin de bir oturuşta Kur'an'ı okuyabildikleri sanılmamalıdır. Fakat, Kur'an'ın Müslümanlarca yalnız içeriği için değil, daha çok temsil ettiği sembol ve Arapça kelimelerin heyecanlı ifadesiyle benimsendiğini belirtmek çok önemlidir. Kur'an, âdeta büyülü bir etki yaratır. Bir kitaptan çok,

büyüleyici bir müzik kompozisyonuna benzer. Müslümanlar için Kur'an'ın başka bir dile çevrilmesi olanak dışıdır: Tıpkı bizim, Beethoven'in beşinci senfonisini çevirmemize olanağımız olmadığı gibi.

Islâmiyetle Hıristiyanlık arasında daha pek çok farklar vardır. Fakat, uygulamadaki başlıca fark, kadınlara karşı tutumlarıdır. Kur'an, birden çok kadın almaya izin verirken, erkeklerin de üstünlüğünü kabul etmektedir. Hazreti Muhammet de, açıkça söylemek gerekirse, kadınları severdi. Müminleri dört kadından çoğunu almamakla sınırlarken, kendisi pek çok eş seçmişti. Kuşkusuz, Hazreti Muhammet'in bu konudaki kişisel ratumu, İsa'dan çok farklıydı. Ama, Muhammed hiç bir zaman Tanrı olduğunu ileri sürmemiştir. Gerçekten de, Peygamber'in apaçık görünen insanlığı, onu görülmemiş derecede sevimli kılmaktadır.

"Tanrılara Karşı On İkiler" adlı kitabında William Bolitho, Islâmiyetin kurucusu Muhammed'in canlı bir portresini çizmektedir:

"Peygamber'in hiç bir portresi yapılmadığı halde, görünüşünün en İnce özellikleri inananlarca yüreklerde saklanır. Peygamber, kısa boylu bir adamdı ama, hemen göze çarpardı. Genellikle az konuşurdu, bir şey işitip gördüğü zaman, dalgınlaşmayı tercih ederdi. Ama, istediği zaman hoş, taşkm bir sohbet arkadaşı da olabilirdi. Konuşurken yalnız başım değil, bütün vücudunu çevirirdi; güldüğü zaman, ki pek seyrek gülerdi, ağzını bir timsah gibi, kocaman açardı; olanca diş etleri ve dişleri görünürdü böylece: gözleri ise yuvalarında kaybolurdu. Delici, fakat, kan çanağı gibi gözleri vardı; bakışlarının daha parlak görünmesi için boya kullanırdı. Bazılarının dediğine göre, sakalını bazen kırmızıya, bazen sarıya

boyardı; "kadınların çıplak tenlerine giymeleri için" icat edildiğini söylediği ipekten nefret ettiği için, gösterişli renkli keten dokulardan elbiseleri tercih ederdi. Sesi gürdü; neşelendiği zaman da, kızınca da, gülerdi. Görünmeyen bir tepeden aşağı iner gibi, garip ve önemli bir yürüyüşü vardı."

Bu tanıma dayanarak Peygamber'in yürüyüşünü çok defa hayal etmeye çalıştım; ama, hiç beceremedim.

Aralarında var olan ayrılıklara rağmen, Hıristiyanlık ve Müslümanlığın ortak yönleri de çoktur. Din otoritelerinin çoğu, teslis dışmda öğreti konularında sanıldığı kadar ayrılık olmadığını kabul etmektedirler. Dinler arasındaki tarihsel düşmanlık, köklerinden ve öğretilerinden çok, her iki yanın aşırılarının amansız görüş aykırılıklarından, Haçlı Seferleri'yle din savaşlarından ve karşılıklı "dinsiz" suçlamaları savrulmasından doğmuştur. Bazı tarihçiler, öğretiler arasında temel karşıtlıklar olmadığını savunmakta, Doğudaki Hıristiyan tarikatlarının bazılarının (Nesturîler gibi), temel Hıristiyanlık topluluğundan koptuktan sonra, kendi kiliselerinden çok islâmiyete yaklaştıklarını hatırlatmaktadırlar.

Hazreti Muhammed'in deyimiyle "kitap ehli" olan Hıristiyanlar, Museviler ve Müslümanlar, ortak kutsal kitaplara, peygamberlere ve öğretilere sahiptirler. Üç din de tek bir Tann'ya inanmaktadır ve tek Tann'ya inanmak, önemli bir bağdır. Tek Tann'ya tapan dinleri daha sonraki Doğu-Hindu, Budizm, Teoizm, Şinto vb. çok Tannlı ya da Tannsız dinlerden ayınp birleştirme olanağı bulunduğu ileri sürülmüştür; Böylece, tek Tanrılı dinler Kipling'in "büyük bölme "sine girecek, Hıristiyan, Müslüman ve Yahudiler aynı kampta toplanacaktır.

Böyle bir görüşün ne kadar geçerli olabileceğini bile-

mem. Ben, kendim, uzun yıllar gerek Uzak Doğu'da, gerekse Orta Doğu'da yaşamış biri olarak, Uzak Doğu dinlerinin bana îslâmiyetten çok daha yabancı geldiğini söylemeliyim. Bir Hindu ya da Buda tapınağında belki çekinirim; ama, bir camide pekâlâ ibadetimi yapabilirim. Bu, bekli de camideyken kime taptığı mı bildiğimi hissedişimdendir. Çünkü, bence Müslümanların Allah'ı, Hıristiyanların Tanrı 'siyle aynıdır. Oysa, bir Uzak Doğu pagodasında, hiç kimseye değilse bile. kime ibadet ettiğimi açık seçik anlama olanağı yoktur. Ben. tek Tanrılı dine bağlanmanın bu demek olduğunu sanıyorum. Şimdilik bu konuyu burada bırakalım ve yeniden Türklere dönelim.

TÜRKLERİN bin yıl kadar önce, yani îslâmiyeti kabul etmeden, çok ilginç bir din tarihleri vardı. Önceleri Çin'in kuzeybatısında bir yerde yaşıyorlardı ve uzun bir süre de, Çin uygarlığının etkisi altında kalmışlardı. Türk boylarının çoğu. o çağda Şaman dinine bağlıydılar. "Gök-tanrı"ya, güneşe taparlardı. Şaman dininin bazı uygulamaları, günümüze kadar gelen gelenek ve göreneklerin içine yerleşmiştir. Sözgelişi, Türkiye'nin pek çok bölgesinde güneş tutulduğu zaman, köylüler davul çalar ve havaya ateş ederler. Çünkü, Şaman inancına göre, güneş-tann kötülüklerle sürekli savaş durumundadır. Türk bayrağındaki ay ve yıldız da, Şamanizmin sembolleridir.

Î.S. IX: yüzyılda Orta ve Doğu Asya'da yaşayan Türk boyları, birbirleriyle yarış halindeki dünya dinlerinin etkisi altında kalmaya başladılar. Bunlar arasında Hıristiyanlık, Budizm, Taoizm, Mani dini ve İslâmiyet de vardı. Türk boylarından biri, Uygurlar, İ.S. IX. yüzyılda parlak bir uygarlık kurmuşlardı. Bu devlette dört din -Budizm, Hıriustiyanlık, Mani

dini ve Şamanizm- bir arada uygulanıyordu. Bazı Türk boylan da, erkenden Hıristiyanlığı kabul etmişlerdi. "Bütün Türkler Hıristiyanlığı kabul etselerdi, acaba ne olurdu?" diye tahminlerde bulunmak, her halde oyalayıcı bir şeydir. Kuşkusuz, tarih başka türlü yazılırdı. Türkler de, tıpkı Macarlar, Finliler ve Bulgarlar gibi, çoktan Avrupa topluluğuna katılmış olurlardı.

Benim bildiğim kadanyla Çin uygarlığının Türkler üzerinde ne derece etkili olduğu üzerine şimdilik yeterli bir araştırma yapılmamıştır. Fakat, Türkler İslâmiyeti kabul etmeden önce, binlerce yıl Çinlilerin etkisi altında yaşadıklanna göre, Türk kültüründe büyük bir uygarlık tortusu kaldığını düşünmek, mantığa uygun olur. Bazı oteriteler Türklerin çok erken çağlardan beri mendil kullanma alışkanlıklanm, Çin etkisine bağlamaktadırlar. Oysa mendil, XV yüzyıla kadar Avrupa'da hiç bilinmiyordu. Son zamanlara kadar Türkiye'de halk arasında yaygm bir temaşa olan Karagöz gölge oyunu da, Hint ya da Çin'den gelme bir oyun olarak bilinmektedir. Türk düşünürü Ziya Gökalp, Türk halk şiirinde Taoizm izlerine rastaldığını ileri sürmüştür. Türk halılannda Çin motiflerine de rastlanabilir. Eğer gerçekten böyleyse, Türkler ilginç bir araştırma konusu sayılabilir.

Türklerin bir noktada Budizmi kabul etmeye çok yaklaştıklan da anlaşılmaktadır. Yakın zamanlara ait Çin kayıtlannda, çin imparatorunun Türkler için bir Buda tapınağı yaptırmayı teklif ettiği, fakat, budizm pasif bir din olduğundan soyunan savaşçı yeteneklerini bozar kaygısıyla Türk hakanının bu teklifi kabul etmediği belirtilmektedir. Bugünkü Türkleri tanıyan biri için, onlan Budist olarak düşünmek çok zordur.

Her şeye rağmen Orta Asya Türklerinin büyük bir bölü-

mü îslâmiyeti kabul etmişlerdir. Enerji dolu bu dinin, savaşçı karakterlerine çok uygun oluşunun etkisi de vardır. Fakat, Türkler hiç bir zaman bağnaz Müslüman olmamışlardır. Bugünkü Türk kültüründe bı'fe, *hâlâ İslâmiyet öncesine ait, hlâmiyete* karşı ve İslâm olmayan öğeler bulunmaktadır. Hatta, Türklerin yanlış din kabul ettiklerini, İslâmiyetin, daha doğrusu bağnaz İslâmiyetin kendilerine hiç uymadığını ileri sürenler de çıkmıştır.

TÜRKİYE, iki yüzyıla yakın bir süre içinde "Batılılaşma"nm çeşitli aşamalarından geçmiştir. Ama, önceden de belirttiğim gibi, en büyük Batılılaştıncı, bundan kırk yıl kadar önce yaşayan Mustafa Kemal Atatürk olmuştur. Atatürk ve çevresindekilerin amacı, Türkleri Batı uygarlığının ve Avrupa'nın bir parçası durumuna getirmekti. Türkiye'yle Avrupa arasındaki en büyük engelin din olduğunu da çok iyi hissetmişti. Tarihçiler ne yazarlarsa yazsınlar, halkın büyük çoğunluğu Avrupa'ya Hıristiyan âlemi olarak bakıyordu. Ya da geçmişini Hıristiyanlık merkezi olarak görüyordu. İslâm âlemi *ise hem Batı, hem de Avrupa değildi.*

Dolayısıyla, Atatürk'ün 1920 ile 1930 arasmda gerçekleştirdiği olağanüstü devrimlerin çoğu, dolaylı ya da dolaysız hep dinle ilgiliydi. Türkiye'yi islâmiyetten ve İslâmiyet temellerinden ayırma konusunda Atatürk oldukça ileri gitmiştir. Halifelik kurumunu kaldırmıştır. Okullarda dini eğitime son vermiştir. Osmanlılar zamanında Türklerin yaşantısında önemli bir yeri olan tekkelleri kapattırmıştır. Fesi yasaklamış, şapkayı kabul ettirmiştir. Bu, aslında İslâmiyete karşı bir ayaklanmaydı. Çünkü, Müslüman, başındaki fesle namaz kılarken alnını secdeye değdirebiliyordu. Şapka ise, "gâvur" giyimiydi.

Fakat, Atatürk bununla da yetinmedi. Türklerin bin yıla yalan bir zamandan beri dillerini yazmak için kullandıkları Arap alfabesini yasakladı. Onun yerine Latin alfabesini kabul etti. Oysa, Arap alfabesi zor olduğu gibi, dinle de yakından ilgiliydi. Arap alfabesi yalnız Kur'andaki yazı biçimi değil, bütün din edebiyatının ve camilerdeki kutsal levhaların da yazısıydı. Aslında güzel bir yazı biçimi olan Arap alfabesi, İslâmiyet resim ve heykeli yasakladığı için, islâm sanatında doğrudan doğruya bir güzellik ifadesi durumunu almıştı.

Müslüman ülkelerinin çoğunda levhalara yazılan Arapça metinler, âdeta büyülü bir kudret taşır. Latin alfabesini gören bir Müslüman ise, gâvurla karşı karşıya geldiğini düşünür. Latin alfabesinden nasıl çekinildiğini anlamak için, Türkiye'de harf inkılâbının yapılmasının üzerinden kır yıl geçtiği halde, okuma yazma bilmeyenlerin oranının hâlâ yüzde kırk olduğuna bakmak yeter.

Atatürk, Islâmiyetle olan bağlan koparma işlemini tamamlamak için, resim ve heykel sanatlanm da yürekten desteklemiştir. Aynca, Türkçeye girmiş olan Arapça ve Acemce kelimelerin de ayıklanmasını başlatmış,-bunlann yerine Türklerin Islamiyeti kabul etmelerinden önceki dönemde kullandıklan kelimeleri kullandırmıştır. Bu reform Türkçede öyle bir değişiklik yaratmıştır ki, 1920Terde kullanılan Türkçe ile, bugünkü Türkçe arasında, bugünkü ingilizce ile 600 yıl önceki İngilizceden daha büyük fark vardır.

Gerçekten de, Türk dilinin uğradığı değişiklik yüzünden, halk, Atatürk'ün ilk yıllarındaki verdiği nutuklan bile anlamakta güçlük çekmektedir. Hatta Türk yazarlan kendi kitaplanm eski dilden yeni dile "çevirmek" gibi bir durumla karşı karşıya gelmişlerdir. Türkçeden Türkçeye sözlükler bile vardır.

Alfabenin değiştirilmesi, dilin arınması, kırk yaşından küçük kuşaklan hemen bütünüyle İslâm kültüründen uzaklaştırmak gibi bir sonuç doğurmuştur. Batılaşma konusunda alfabe değişikliği,devrimlerin en önemlisi sayılabilir. Paris'ten ya da Arap ülkelerinden Türkiye'ye gelip de, her yerde Latin harflerini gören turistler, ister istemez içlerinden "Burası Avrupa," diye geçirmektedirler.

Atatürk bununla da yetinmemiş, Şeriat'ı kaldınp yerine Batı hukukunu getirmiştir. Yasalarda Türk halkının yaşantısına uygun bazı değişiklikler yapılmakla birlikte, aslında Avrupa yasalan yürürlüğe konmuştur.

îslâmiyetin en kutsal yönlerinden biri de yasa olduğuna göre, böyle bir devrimi bir islâm ülkesinde gerçekleştirmek, gerçekten şaşkınlık vericidir. Türkiye'den başka hiç bir İslâm ülkesi, Şeriat'ı kaldıramamış, en ilerici geçinenleri bile yalnızca kurallan yenileştirmek ve günün şartlarına uydurmakla yetinmişlerdir.

Atatürk, Türk Anayasası'ndan devletin İslâmm olduğu ibaresini de çıkartmış, Türkiye'yi "laik" bir devlet yapmıştır. Türkiye laikliği kabul etmekle, resmen İslâm âleminden çekilmiştir.

Fakat, Türkler bugün her zamankinden de çok Müslümandır. Devlet olarak Türkiye'yle Türk halkı arasında çok garip bir fark vardır. Türkler Müslümandır ama, Türkiye artık bir İslâm ülkesi değildir. Bu alanda da Atatürk eşi görülmemiş bir şey gerçekleştirmiştir. Başka hiç bir İslâm ülkesi, Türkiye gibi "laiklik" yolunu seçememiştir.

Bu arada Türkiye'nin ne derece İslâm dünyasından koptuğu ve Batı dünyasının bilincine vardığını öğrenmek de il-
ebilir. Türkiye'nin NATO'ya ve Avrupa Konseyi'ne

üye oluşu, belki geçmişteki anlaşmazlıkları bize unutturmuş, Türkleri eski düşman durumundan çıkartıp yeni dost olarak tanıttırmıştır. Kıbrıs bunalımı sırasında Türklerle Yunanlılar arasındaki mücadeleye, Müslümanlarla Hıristiyanlar arasındaki bir çatışma gözüyle kim bakabilmiştir?

Kısa bir süre önce tanınmış bir Türk diplomatıyla aramda ilginç bir konuşma geçti. Türk diplomatı, Londra'da düzenlediği bir basın toplantısında Müslüman olduğunu söylediği zaman, ifadesinin şaşkınlıkla karşılandığım hatta inanmadıklarını belirtti, kim bilir, belki de toplantıda bulunanlar, böyle aklı başında bir adamın dinî inançlan olmasmı bile yadırgımış olabilirlerdi. Ama, belki de bir Türk'ün Müslüman olabileceğini düşünememişlerdir. Kırk yıllık Atatürk laikliğinin ürünü olan pek çok Türk aydım, hiç olmazsa dış görünüşleriyle, biraz dinsizdir. Böyleleriyle Avrupa arasında hiç bir dinî engel yoktur. Denilebilir ki, Türkkiye, şimdiye kadar olduğu gibi, hiç bir zaman böylesine Avrupa'ya yaklaşmamışta.

3

KEMALİZM VE TEPKİSİ

MODERN MİMARİNİN en güzel örneklerinden biri de, Atatürk'ün mezarının bulunduğu Ankara'daki Anıtkabir'dir. Sütunlu bir tapınak biçiminde, san kireç taşından yapılmıştır. Şehrin orta yerinde yüksek bir tepenin üzerindedir. Geniş ve gösterişsiz bir alçak gönüllülüğü ifade eder. Gündüzleri, Anadolu güneşinin altında panldar. Hava karardıktan soma ustaca içerden aydınlatılan Anıtkabir, Gecenin karanlığı içinden modern Türkiye'nin ruhu gibi dışan uğrar. Kemalistler için Anıtkabir, bir çeşit Mekke'dir: Laikliğin Mekkesi. Anıtkabir'e bitişik son derece geniş bir de avlu vardır. Bu uçsuz bucaksız avluda genellikle büyük bir sessizlik egemendir. Ancak, nöbetçilerin sert adımlan ya da bazen işitilen sert bir komut, bu sessizliği bozar.

Bu dev arenada düzenlenen törene kim katılırsa katılsın, ister istemez etkilenir. Benim hatırladığım en olağanüstü tören, 1960 askerî devriminden birkaç gün sonra, kalabalık bir subay topluluğunun Anıtkabir'i ziyaretidir. Bu, sıradan bir törenden çok, daha ötede anlam taşıyan bir gösteriydi. İhtilâlin lideri general GürseFin o gün onur defterine yazdiği, "Ulu Ata, bizi onayla ve izinden yürümemize müsaade et" sözleri, âdeta bir

dua tonu ve anlamı taşıyordu. Bu kelimeler, Türklerle, toprak olmuş Atatürk arasındaki ilişkinin bir çeşit ifadesiydi.

Bütün ulusların büyük adamları vardır: Fakat ben modern Türkiye'deki Atatürk sevgisinin bir eşi daha olduğunu sanmıyorum. O, "ebedî şeftir. Türkiye'de ondan söz edilirken, büyük harf (O) ile belirtilir. Atatürk, âdeta tannlaştınlmıştır. Türk çocukları onun için canlarını vermeye hazır insanlar olarak yetiştirilir. Ölüm yıldönümünde, son soluğunu verdiği saat olan dokuzu beş geçe, bütün ülkede iki dakika süreyle bütün hareket durur ve saygı duruşu yapılır. Gazeteler siyah yas başlıklarıyla çıkar. Büyük adamın hayatının bütün yönlerini yansıtan yığınla yazı yayımlanır. Bunların çoğu, âdeta Tann'yı öven yazılar gibi okunur.

Atatürkçülük, tek tanrılı bir din gibidir. Atatürk de, tıpkı Allah gibi, tek'tir. Hiç kimse ona benzetilemez. (Atatürk üzerine Türkçe'de yaymlanan en başarılı biyografi de, sanki başka hiç kimse var olmamış gibi, "Tek Adam" adını taşır.) Bugün, ölümünden otuz dört yıl sonra bile, hayranları onu çelik mavisi gözlerinin kudretinden, delici bakışlarından, amansız enerjisinden ve sarsılmaz kararlılığından söz ederler. Atatürk, gerçekten olağanüstü bir insandı. Hayranları, ölümünden beri geçen olayların ezilmişliği içinde, âdeta onun ikinci defa dünyaya gelişini beklemektedirler.

Mustafa Kemal, Birinci Dünya Savaşı'nı izleyen anarşi ortamı içinde, tam beklenen liderdi ve sırayla Türkiye'nin alın yazışım değiştirmeyi başarmıştır. Askerî bir yenilgiyi zafere dönüştürmüş, moral bakımından çökmüş ve parçalanmış ülkesine, bağımsızlık ve gurur kazandırmıştır. Aslında, Mustafa Kemal, başarılı bir generaldi ye daha sonra gerçekleştirdiği her şeyi, ordu kendisini.bütün gücüyle desteklediği için

başarabilmiştir. îlk defa Gelibolu savaşlarında dikkati çekmiş, Müttefikler'in İstanbul'u işgal etmelerini önlemekte neredeyse tek başına önemli rol oynamıştır. Askerlerine şu müthiş emri, Gelibolu savaşları sırasında vermişti: "Size taarruz emri vermiyorum; ölmenizi emrediyorum!" Boyun eğilmesi kadar, söylenmesi de olağanüstü bir emir!

Mustafa Kemal'in hayatında en önemli an, 1919 yılı mayısında oldu. İngiltere'nin desteklediği Yunanistan, Anadolu'nun batısını işgal etmişti. Bu teşebbüs, modern tarihin en kanlı savaşlarından birine yol açtı. Yunanlılar, eski Bizans topraklarım yeniden ele geçirebilmek için, Türkler de sekiz yüz yıldan beri Türk olan topraklarını savunmak için çarpıştılar. Mustafa Kemal, 1921 yılının ağustos ayında Yunanlıları Sakarya'da yenilgiye uğrattı. Ardından da, amansız bir izleyişle Ege'ye kadar kovaladı. Yunan generallerinin iyi ve usta olmadıkları, Askerî dehadan yoksun bulundukları bir gerçekti. Mustafa Kemal, Türkiye'nin bağımsızlık savaşını kazandıktan soma, ülkesinde mutlak iktidarı ele geçirdi. Ondan soma, daha önce değindiğimiz reform hareketlerine girişti.

Atatürk de, öbür bütün diktatörler gibi, çekici bir diktatördü. Çağdaşları olan çılgın Hitler, kibirli Mussolini, kurnaz ve insafsız Stalin'in, hoş bir karşıtıydı. Onlardan çok daha uygar, çok daha insancıldı. Çok daha az adam öldürtmüştü. Mizah anlayışı vardı. Kadınlardan hoşlanır, içki içmesini severdi (fakat çalıştığı zamanlar hiç içki kullanmazdı). Fizik gücü, şaşkınlık verecek derecedeydi. Bütün gece içse bile, sabah saat sekizde kürsüye çıkardı. Ancak, elli yedi yaşında karaciğer sirozundan öldü. Bu erken ölüm, Türkiye için bir dram oldu.

Daha başka noktalar da, Atatürk'ü öteki sevimsiz diktatörlerden ayırmaktadır, toprak kazanmak için, başka ulusların ülkelerini işgal amacıyla fetihlere kalkışmadı. İstanbul ve

Boğazlar da içinde, yeni Türkiye'nin sınırlarını tespit ettikten sonra, bu ulusal sınırlarda kalmayı amaç bildi. Bu konuda müthiş bir gerçekçiydi. 1930'lardan hiç de moda olmayan dış politika görüşü, "Yurtta sulh, cihanda sulh "tu.

Atatürk, Türk ulusunun iki temel ihtiyacını, ulusal bağımsızlık ve uygarlık olarak nitelendiriyordu. Bunlardan birincisi, Batı'ya karşı savaşmayı gerekli kılmıştı; Atatürk'e, bugün Asya'da hâlâ, Avrupalıların boyunduruğuna baş kaldıran ilk Asyalı lider gözüyle bakılmaktadır. Fakat, Mustafa Kemal'in iki amacından birincisi, en sıradan olanıydı. Türk devriminin asıl belirli özelliği ise, Türkleri uygarlığa götürmek amacıydı. İşte, "Kemalizm" buydu. Batı'mn laik uygarlığının, İslâmiyetin dinî uygarlığından yüksek olduğu inancı, Atatürk'ün iyice içine yerleşmişti. "Medeniyet" kelimesi, Atatürk'ün nutuklarının pek çoğunda en sık işitebilir:

"Medeniyet yolunu takip etmeli ve sonuna varmalıyız. Yolda duraklayanlar... medeniyetin kükreyen seli altında batacaklardır.

"Medeniyet o kadar kuvetli bir ateştir ki, bunun farkına varamayan, yanar ve mahvolur.

"Biz de çağdaş medeniyet seviyesine ulaşacak ve bununla iftihar edeceğiz.

"Medenî halklar topluluğunun faal üyeleri olabileceğimizi ispatlamak zorundayız.

"İlerici, medenî bir millet olarak yaşacağız. Medeniyetin bir parçası olacağız.

"En büyük savaşımız, en medenî ve müreffeh milletlerin seviyesine erişmektir."

Atatürk, fesi, "Cehalet, kayıtsızlık, gerilik ve medeniyet düşmanlığının sembolü" olarak nitelendirmiştir. Bu

cümle, hâlâ fes giyen Arapların hiç bir zaman hoşlarına gitmeyecek bir cümleydi.

Türk ihtilâlini ötekilerden ayırt eden, uygarlığa susamışlık ve çağdaş uygarlık düzeyine erişme tutkusudur. Hedef, eski rejimi ya da sömürge yönetimini devirmek, hatta halkın hayat düzeyini bile yükseltmek değildi. Hedef, Türkleri uygarlaştırmak, bunu gerçekleştirirken de, görüşlerim değiştirmekti. O zamana kadar Türk dendi mi, akla barbarlık ve savaş geliyordu. Öyleyse bundan soma Türk denince, akla uygarlık ve barış gelmeliydi. Türklerin dünyaca sayısız düşmanları vardı. Söz konusu uygarlık, Batı uygarlığıydı. Atatürk 1921'de bir nutkunda şöyle diyordu:

"Tarih, zekâ, mantık ve doğru yargıdan çok, hislere dayanır. Bugün başardıklarımızın (Yunanlıları yenilgiye uğratmak) düşmanlarımızın yüzyıllardır bizde buldukları kusurları unutturacağını sanmak büyük hata olur. Bunu askerî alandaki zaferlerle değil, modern bilim ve medeniyetin zorunlu kıldığı her şeye erişmek ve bütün medenî milletlerin ldiltürel seviyelerine yetişmekle başarabiliriz."

Atatürk'ün söz konusu ettiği medeniyet, Batı uygarlığıydı. İşte Kemalizm de buydu.

Türkiye'de Kemalizm, gerçekten inananları, sözde tutar görünenleri, içtenlikten yoksun dalkavukları, gizli düşmanlarıyla, âdeta bir yan-dindir. Atatürk sevgisi resmî ve evrenseldir; ama, bütünüyle içten olduğunu ileri sürmek, boşunadır. Gerçek Kemalistler, subaylarla bir avuç seçkin aydındır. Bu güçlü birliğin karşısında da, gerici İslâmiyetin büyük kudreti vardır. Atatürk'ün halk gözündeki hayali, çok karışıktır. Her sınıftan Türk, Yunanlıları yenilgiye uğratıp denize döktüğü için, Atatürk'ü yüceltir. Ama, büyük bir çoğunluk da yüzyıl-

lar boyunca İslâmiyetin düşmanı diye bilinen uygarlığa hayran oluşunu anlatmakta güçsüz kalmıştır. Kemalistlerin her Türk'ün, Atatürk'ü sevdiği yolunda uydurdukları efsane, her kiliseye gidenin Allah'ı sevdiği hakkındaki Hıristiyan efsanesine benzer.

Türkiye'ye yeni geldiğim zaman bunun ilginç bir örneğine rastladım. Ankaralı bir taksi şoförüne, beni Atatürk'ün mezarına götürmesini söyledim; fakat bunu söylerken, bir dil yanlışı yaptım. Genellikle Müslümanlarda mezar kelimesi kullanılırken, ben yanlışlıkla, Müslümanların kutsal kişilerinin gömüldüğü yerin adını, "türbe" sözcüğünü kullandım. Bu yanlışlık, şoförün küplere binmesine yetti. Atatürk'ün türbesi olamayacağını, çünkü onun İslâmiyetin düşmanı olduğunu söyledi. Yunanlıları yenilgiye uğratmakla iyi bir iş yapmıştı, ama, sonra Batı uygarlığını memlekete sokmakla, doğru yapmamıştı. Bu yüzden Türklerin gelenekleri çiğnenmiş, ahlâkları bozulmuştu. Ona göre, Atatürk bir dinsizdi. Bir dil yanlışı yüzünden, çok önemli bir konuya dokunmuş oluyordum. Bir süre sonra taksi şoförününkine benzer düşünceleri olan başka kişiler de gördüm.

Kemalizm, kesinlikle belirtilmiş bir öğreti değildir. Bugün Türkiye'de her renk ve kanattan partiler ve politikacılar, Kemalizmin geniş şemsiyesi altına sığınmıştır. Tutucular ve ihtilâlciler, komünistler ve faşistler, sosyalistler ve kapitalistler, liberaller ve radikaller, hatta Atatürk'e karşı olanlar bile, onun bayrağı altında yürümektedir. Buna da, öğretinin ilkelerinin aşırı bir kesinlikle belirlenmemiş oluşu yüzünden becerebilmektedirler. Kemalizmin altı ilkesi, Cumhuriyetçilik, Milliyetçlik, Devletçilik, Laiklik, Halkçılık ve Devrimcilik'tir. Bu ilkeler, Cumhuriyet Halk Partisi'nin programında

yer almıştır. CHP'yi 1925'te Atatürk kurmuştur. O zamandan beri de bu altı ilke, "altı ok" diye bilinir.

Cumhuriyetçilğin dışında bu altı ilke, bütün partilerce benimsenecek derecede belirsizdir. Devletçilik, devlet sosyalizminden devlet kapitalizmine; laiklik, "vicdan özgürlüü"nden Tann'yı inkâra kadar uzanabilen kavramlardır. Milliyetçilik ise, bütün partilerin ve her Türk'ün yürekten benimsediği bir ilkedir. Devrimciliğe aşın sağ da, aşın sol da aynı biçimde sahip çıkabilir. Halkçılık ise, Türklere özgü bir kavram olup, anlamını ileride daha iyi öğreneceğiz. Böylece altı ok, Türkiye'de çok benimsendiği halde, okların ideolojik yönünü saptamakta fikir birliğine varılamamıştır.

*

TÜRK DEVRİMİNİN temel ilkesi, aslında laikliktir. Bu kelimenin anlamını bilmeden, modern Türkiye'yi anlama olanağı yoktur. Batı'nm laiklik, Kilise ve Devlet'in yetkilerini ayıran sınır demektir. Fakat, bir Müslüman ülkede laiklik, çok daha katı bir anlam taşımaktadır. Çünkü, İslâmiyetle devlet, sıkı sıkı birbirleriyle kaynaşmıştır. Şeriat, insanların hayatının her yönünde egemendir. Hiç bir Müslüman ülke, Türkiye gibi laiklik yolunu seçememiş, bu yüzden de Türkiye, tutumuyla İslâm âleminde büyük bir şok yaratmıştır.

Kemalizmin laikliği, Marksçı dinsizlikle de karşılaştınlmıştır ama, Kemalizm hiç bir zaman böyle bir yola girmemiştir. Hiç bir zaman dini ortadan kaldırmaya kalkışmamıştrr. kemalizmde layikliğin asıl amacı, Türk halkını softalardan, gerici din adamlarından kurtarmaktı. Türkler Arapça bilmedikleri için, yüzyıllar boyunca sözde hocaların geniş etkisi altında kalmışlardı.

Aslında, İslâmiyette ruhban sınıfı yoktur; ama, Türki-

ye-'de papazlara çok benzeyen bir sınıf türemişti: Özellikle, tutucu ve softa bir sınıf. Bunlar, Kur'an dan okudukları parçalara büyülü ve barbarca bir anlam vererek, basit Türk vatandaşlarım dehşet ve korkuya salmışlardı. Atatürk, Türklerin genellikle bağnaz değil, mantıklı insanlar olduklarına inanıyordu, din sömürücülerin avucundan kurtarılacak olurlarsa, uygarlaşabileceklerine de inancı vardı. Bunu da hocaların gücünü, yani Arapça bilme avantajını ellerinden alarak gerçekleştirmeyi umuyordu.

Atatürk, Kur'an'ı ustaca Türkçe'ye çevirtme teşebbüsünü, "en büyük devrimci eylem" olarak nitelendirmişti. O, vatandaşlarının kendi anadilieriyle dua etmelerini istiyordu. Ezanı geleneksel Arapça okunuşundan Türkçe okunuşuna çevirmiş, camilerde de Türkçe dua edilmesini istemişti. Fakat, öyle sert bir tepkiyle karşılaşmıştı ki, en sonunda bu tasarımlarından cayıp, yalnızca ezanın Türkçe okunmasıyle yetinmişti.

Atatürk, zamanın en ünlü şairlerinden Mehmet Akif e, Kur'an'ı her Türkün rahatça anlayabileceği güzel ve basit bir Türkçeye çevirmesini buyurdu. Fakat, tutucu çevrelerin baskısı altında kalan şair, bu görevi yerine getirmekten kaçındı. Aslında bu, büyük bir dramdı; çünkü, Mehmet Akif, bu işi en iyi biçimde yapabilecek biriydi. Dana sonra Kur'an'ın Türkçeye gayri resmi birçok çevirileri olduysa da, bunların hiç biri, aslındaki Arapçanın güzelliğine erişemedi.

.Türk laikliğinin ardında, çök'daha ilginç ve kökleri uzaklara kadar dayanan bir fikir daha saklıdır. Türkler, İslâmiyeti bin yıl kadar önce, Şamanizm, Mani din, hatta Hıristiyanlıktan geçerek kabul etmişlerdir. Bu yii/den koyu Müslüman olmamışlardır. Bu, onların ulus olarak başka dinleri de kabul edebileceklerini, başka din seçmeyip îs.lâmiyette karar

kılmış olsalar bile, koyu Müslüman sayılamayacaklarını ispatlamaktadır. Atatürk, cesurca bir davranışla, Türklerin tarihleri boyunca, "Yalnız İslâmiyete değil, bütün inançlara hürmet ettiklerini" söylemiştir.

Profesör Niyazi Berkes, "Türkiye'de Laikliğin Gelişmesi" adlı kitabında, Türkleri "belki de dünyanın belli başlı dinleri hakkında tecrübe sahibi tek ulus" olarak nitelendirmektedir. Türklerin sırayla Şamanizm'den, Budizm'den, Musevîlikten, Hıristiyanlıktan, Mani dininden ve İslâmiyetten geçtiğini ileri süren yazar, ulusal kültürlerinde bunların hepsinin izlerine rastlanabileceğini söylemektedir.

Bu ideal, Atatürk'ün ölümünden sonra Türkiye'de İslâmiyetin yeniden canlanmasıyle bütün bütüne unutulmuştur. Hatta, Atatürk bile, ömrünün son yıllarında, kitle halindeki muhalefet karşısında mücadeleden vazgeçmişti. Fakat, Atatürk, sıradan Türk vatandaşının hoşgörü sahibi ve ilerici olduğu inancından asla vazgeçmemiştir; tabiî, hocalar ve softaların kendisini rahat bırakmaları şartıyle, Laikliğin amacı, dini ortadan kaldırmak değil, Türklere İslâmiyetin mantıklı ve insanî yönünü vermekti. Kemalistler için laiklik, hepsinden daha önemli ve uygarlığın ta kendisi olan bir ilkeydi.

- - *

LAİKLİK görüşünün ardında var olan bir başka düşünce de, ülkede çeşitli mezhep anlaşmazlıklarına ve derviş tarikatlarına son vermek, böylece Türkleri birleşmiş bir ulus durumuna getirmekti. Türkler, önceden de gördüğümüz gibi, katı bir İslâmiyet anlayışı içinde olmadıklarından, Osmanlı Türkiyeşi'nde kendilerine özgü yaşantılarını sürdüren çeşitli tarikatlardan -Bektaşî, Mevlevi Nufaî, Nakşibendî, Kadiri, vb.- oluşmuştu. Türklerin mistik, romantik huyu, katı Müslü-

manlığa renk getirmiş, duygulu, renkli ve hoşa giden gelenekleri benimsemişlerdir daha çok.

Bu tarikatların çoğu dinî törenlerde müzik ve raks da kullanıyorlardı. Oysa, Islâmiyette bunların ikisi de yasaktır. Mevleviler, kollan iki yana açık ve yanı yönde döne döne, Tann ile birleşeceklerini düşünüyorlardı. Bu dönüş sırasında da kendilerine ney ve davul eşlik ediyordu. Mevlevi dervişlerinin raksı, gerçekten güzel ve olağanüstü bir seyirdi. Bektaşîler ise, özellikle Yeniçerilerle ilişkileri olduğu için, halk arasında çok tutulan bir tarikattı. Dine karşı iyimser ve aldırmaz tavırlan ile tanınmışlardı.

Osmanlı döneminde tekkeler, halkın dininin tadını çıkardığı birer yer durumuna gimişti. Müslümanlar ibadet için camiye, esinlenmek için de tekkeye gidiyorlardı.

Atatürk, yaratmak istediği ulusun birliğine zarar getireceği, gericilik yuvası olduklan iddiasıyle derviş tarikatlannm hepsim kaldırdı. Tekkelerin kapatılması, halk arasında bomba etkisi yaratmış, bu karar asla zihinlerden çıkmamıştır. Yasaklanan tarikatlann bugün bile Türkiye'de gizli gizli faaliyet gösterdiklerinden kuşkumuz yoktur. Zaman zaman "dinî âyin yaparken yakalanan" kimselere ait haberler gazetelerde hâlâ çıkmaktadır. Bugünkü Türkiye'nin en ilgi uyandıncı ve gizemli yönlerinde biri de, derviş tankatlannm gizli gizli yürütülen faaliyetleridir.

Türkiye'yi anlamak için, sayılan alti ile sekiz milyon arasında değişen Alevîler, genellikle ülkenin doğu ve güneydoğu bölgelerinde yaşarlar. Türklerin çoğu Sünnîdir. Alevîlerin ise', İran'daki Şiîlerle ilişkileri vardır. Alevîler, saf Müslüman değillerdir. Dinlerinde Şamanizm, Hıristiyanlık ve İslâmiyetin etki ve gelenekleri görünür. Bir zamanlar Bektaşîler-

le de ilişkileri vardı. Bektaşîlerin ise Yeniçerilerle ilişkileri bilinir. Yeniçerilerin, Balkanlardaki Hıristiyan çocuklarından devşirildiği unutulmamalıdır.

Alevîler kendi köylerinde yaşarlar ve Sünnîlerle pek seyrek evlenirler. İki mezhep arasındaki gerginlik, bugünkü Türkiye'nin önemli sosyal gerçeklerinden biridir. Sünnîlere göre, Alevîler dinsizdir. Şarap içerler, camiye gitmezler, yakın akrabalanyle evlenirler ve daha ağza alınamayacak nice günahlar işlerler ve hatta, Teslis'e bile inanırlar! Işıkların söndürüldüğü büyük salonlarda kadınlı erkekli seks âlemleri düzenledikleri söylenir. Fakat, benim kişisel tecrübelerime göre, Alevîler genellikle aydın, hoşgörü sahibi, liberal kişilerdir. Azınlık olarak sık sık Sünnî çoğunluğu tarafından da ezilmektedirler. Laiklik, mezhepler arasındaki ayrılıkları da kaldırma amacını gütmekteydi. Bu nedenle, Alevîlerin çoğu, Atatürk'ü sever. Hatta, Atatürk'ün dinî bir önder olduğuna inananlar bile vardır.

*

KEMALİZM 1920'lerde ve 1930'larda, Türkiye'de tek parti döneminde gerçekten büyük bir güçtü. 1945'te çok partili demokratik rejime dönüşle birlikte, bu güç zayıflamıştır. Tepeden baskı azalmış, alttan baskı artmıştır. Belki de devrimle demokrasi.fikirlerini bir arada kaynaştırmak zordur. Devrim, genellikle bir azınlığın, bir seçkinler sınıfının yönetimi elinde tutması demektir. Demokrasi ise, çoğunluğun yönetimidir. Bu iki karşıt nokta, ancak bir tek biçimde bağdaşabilir: Çoğunluğuk da, devrimin hedeflerini benimserse. Türkiye'de durum böyle olmamıştır.

Türklerin çoğu Kemalizmi benimsememişler, yanlış anlamışlar ya da buna karşı çıkmışlardır. Kemalizmi, İslâmiyete karşı bir tecavüz olarak görmüşlürdir. 1945'te demokratik

ve çok partili rejime geçişle, önderlerin halkı yönetmesi yerine, halk, kendi önderleriyle yönetilmeye başlanmıştır.

1925'te Türkiye'nin güneydoğusunda patlak veren Şeyh Sait isyanı, hem Kürt milliyetçiliğinin, hem sosyal sebeplerin bir sonucuydu; ama, aslında Kemalist hükümetin laik politikasına karşı bir ayaklanma niteliği taşıyordu. 1930'da da Türkiye'nin batısındaki Menemen kasabasında bazı yobazların genç bir subayı fecî bir biçimde öldürmeleri, en yakın gericilik hareketlerinden biridir. Bazı yobazlar bu olay sırasında, tekbir getirerek yere yatırdıkları genç subayın boynunu, kör bir bıçakla kesip başını gövdesinden aynmışlardır. Kasabalıların bazıları çevrelerinde toplanıp kendilerine alkış tutarken, bazıları da kanım avuçlarına alıp alınlarına, yüzlerine sürmüştür. Mustafa Kubilay, bugün bile Kemalizmin başlıca şehitlerinden biri olarak anılır.

Son kırk yıl içinde, böyle kanlı olmasa da, daha başka aşın gericilik hareketleri görülmüştür. Son yıllarda aşırı solun ortaya çıkmasına rağmen, Kemalistleri asıl ürküten, hâlâ dinî tepkidir. Çünkü, bunun ardında, Kemalizmin bütün çabalarını boşa çıkartıp Türkiye'yi yeniden Arupa uygarlığından Asya'ya sürükleyecek karanlık emeller sezinlemektedirler.

Böyle bir durumda, küçük şeyler bile çok önemli semboller haline gelir. Tepkiye benzeyen her türlü siyasal davranış, devrimci seçkin azınlık tarafından lanetlenebilir. Ezan, bu konuda çok iyi bir örnektir. İslâm ülkelerinin gelenekleri uyarınca, ezan daima minareden ve Arapça olarak okunur. Atatürk, ezanı Türkçe okutmuştu. Halkın hiç benimsemediği devrimlerinden biri de buydu.

1950'de iktidara gelen Demokrat Parti, ilk icraatı olarak ezanın yeniden Arapça okunmasını sağlamıştır. Seçmenlerce

çok iyi karşılanan bu karar, yeni iktidar partisinin layik reformlara bağlılığı konusunda hemen kuşkular uyandırmış, o andan başlayarak pek çok Atatürkçü, bu partiden kopmuştur.

Demokrat Parti, bir karşı-devrim partisi değildi. Fakat siyasal çıkarları için dini kötüye kullanmaktan çekinmemiştir. Bu, aslında son derece kolay bir işti. Bir köye ya da kasabaya cami yaptırmak, siyasal nutuklarda Allah'ın adım sık sık anmak, Türk hacılarına Mekke'ye gitmesi için döviz sağlamak... Bütün bunlar Demokrat Partiye'ye yüz binlerce oy sağlayabiliyordu. Demokrat Parti'nin 1950'lerde bütün yaptıklarım, bugün de Adalet Partisi yapmaktadır.

ATATÜRKÇÜLERE göre, Kemalizme karşı tepkinin en • büyük örneklerinden biri de, kadınların giydiği kara çarşaftır. Çarşaf, artık Türkiye'de pek görülmeyen peçeye de benzememektedir. Fakat, özellikle geri kalmış bölgelerde kadınlar yine, yüzlerini örtmek için peçeye benzeyen bu kapkara elbiseleri kullanıyor. Çarşafa köylerden çok, Anadolu'nun taşra şehirlerinde ve kasabalarda rastlamak mümkün. Türkiye'de şehirler, köylere oranla çok daha tutucudur. Atatürkçüler için kara çarşaf, Kemalizme karşı tepkinin sembolü olarak kabul edildiğine göre, çarşafın artması, dikkatle izlenmektedir.

Bir başka anlamlı belirti de, erkek şapkalarıdır. Atatürk fesi kaldırmış ve yerine şapkayı getirmişti. Fes, namaz kılmak için çok daha uygun bir başlıktı, çünkü, namazda secde ederken, engelleyecek bir kenarı yoktu. Şapka ise, kenarlıydı. Belki de bilinçsiz olarak Türklerin buna nasıl bir çare bulduklarım görmek, gerçekten ilginçtir. Bugün Türkiye'de pek az kimse fötr şapka giyer. Büyük çoğunluk, özellikle köylüler, kumaş kaskete ilgi gösterir. Kasketlerin yalnız önlerinde si-

perlik olduğu için, namaz sırasında ters çevrilebilir. Böylece, secdeye varıp alınlarını yere koymaları mümkün olur. Bu biçimde bir Türk, hem Atatürk'ün, hem de Allah'ın istediğini yerine getirmektedir.

Kemalistleri en çok huylandıran şeylerden biri de, dinî öğretimin yaygmlaşmasıdır. Atatürk, Türk çocuklarına tek tip bir eğitim vermek amacıyle, okullardan din eğitimini bütünüyle kaldırmıştı. Eğitim de laikleştirilmişti. Bu, laik düzenin temel taşlarından biriydi. Atatürk'ten önce, hem din okulları, hem de normal okullar vardı. Buradan, birbirine karşıt eğilimde iki tür öğrenci çıkıyordu: Batılılaşmış ve Batılılaşmamış Türkler. Eğitimi bMeştinnenin amacı, bu ikiliği kaldırmak, bir tek, layik ve Batılılaşmış bir gençlik yetiştirmekti. 1949'dan başlayarak genel istek üzerine okullara dinî öğretim yeniden konmuştur, bugün de hızla gelişmektedir, İlkokullarda din dersi yeniden zorunlu kılınmıştır. Bütün Türkiye'de minimini çocuklar, ne anlam ifade ettiğinden habersiz, Kur'an'ı ezberlemekte, papağan gibi okumaktadırlar. Bunlar çok defa hiçbir laik eğitim de görememektedir. Kemalistlerin Kur'an derslerine karşı koymalanrun nedeni, çocukları, öğrenim düzeyleri çok düşük softa hocaların oyuncağı durumuna getirmesiydi.

Kemalistlere göre, İmam Hatip okulları daha da tehlikelidir. Bu okulların amacı, cahil din adamları yerine, "aydın din adamları" yetiştirmektir. İmam Hatip okullarının programında Batı bilimlerine ve dillerine de yer verilmekle birlikte, temeli yine İslâmiyet ve İslâm kültürüne dayanmaktadır. Bunun sonucu olarak, bu okullardan bir sürü genç din öğrencisi mezun olmakta, eğitimin birliği, ilkesi, daha başından çiğnenmektedir. Bu din okulu mezunlanmn Batıdan yana ve laik olmaları bir yana, profesyonel din adamı olarak yetiştirildikleri

için, bütünüyle bağlı durumdadır ve Aattürkçülerin, Türkiye'nin Avrupa'nın bir parçası olması görüşüne karşıdırlar.

Temeldeki kavga da budur. Türklerin pek çoğu bunu Batı ile İslâmiyet, Atatürkçülükle karşı tepkisi, Asya ile Avrupa arasında bir mücadele olarak görmektedir. Her yıl Hac'ca giden Türklerin sayısının artmasını, Ramazanda oruç tutanların çoğalmasını, son yıllarda gittikçe daha çok cami yapılmasını (söylendiğine göre, bütün Arap ülkelerinde yapılan camilerden daha çok) endişeyle karşılamakta ve öfkeli bir tarzda, "Atatürk'ün laik devletine ne oldu?" diye sormaktadırlar.

Çoğu, İslâmiyeti gerilik ve Doğu ile karşılaştırıyor, bunları Türklerin kaçmak istedikleri iki şey olarak görüyorlar. Bu da, onları buruk aşırılıklara itmektedir.

Geçenlerde tanınmış Atatürkçülerden biri, "Her minare, dibinde bir Türk köyünün gömülü yattığı bir mezar taşıdır," demişti. Bir başkası da garip bir şaka yapmış, "Türkiye'nin en son kurtuluş umudunun, bütün camileri fabrika, minarelerini de fabrika bacası yapmak" olduğunu söylemiştir.

Aşırı solcular, Marksçılar ise, soruna başka bir açıdan bakmaktadırlar. Onları göre, "Batı'ya karşı İslâmiyet" kavgası, aldatmacadan başka bir şey değildir. Asıl dram, sınıf mücadelesidir. Atatürkçülerin, şeyhler, hocalar, softalar üzerine yönelttiği silâhlan, Marksçılar da, "burjuvalar, sömürücüler, kompradorlar, emperyalistler ve tutucu güçler" e karşı bilmektedirler. Onlara kalırsa, sorunun çözüm yolu kültürel devrim değil, sosyal devrimdir.

4

1960 DARBESİ

TURKTYE'NÎN yakın tarihinde en önemli olay, 27 Mayıs 1960 askerî darbesidir. Türkiye'yi anlamak için, bu olayın nedenlerini bilmek, gerçekte neler olup bittiğini ve ordunun iktidarı ele alışının sonuçlarının neler olduğunu anlamak gerekir.

Olayların akışı, alışılmamış bir yol izlemişti. İktidarı ele geçiren 38 subaydan kurulu M.E.B. (Millî Birlik Komitesi) içinde bir süre sonra iki karşıt grup belirmişti. Devrimin ad olarak önderi olan General Gürsel'in başında bulunduğu gruplardan biri, mümkün olduğu kadar erken demokrasiye dönülmesinden yanaydı; Albay Türkeş'in liderliğindeki daha küçük bir grup ise, "köklü reformlar"ı gerçekleştirmek için askerî rejimi uzatmaktan yanaydı. Pek çok gözlemci, Mısır örneğini düşünerek, yaşlı olan General Gürsel'i, General Necip'e; Türkeş'i de Nasır'a benzetmekteydi.

Aslında, bunun tersi oldu. 1960 kasımında, en az ilki kadar dramatik bir darbe sonunda, "On dörtler" diye tanınan radikal grup iktidardan uzaklaştırılıp sürgüne gönderildi.

Millî Birlik Komitesi'nden geri kalanlar ise sözlerinde durdular, on yedi ay süren askerî bir yönetimden sonra, iktidarı seçimle kurulan parlamentoya devrettiler. Bu arada,

Türklerin Avrupa Konseyi'ndeki yerleri sessiz sedasız boş bırakıldı. Gürsel devlet başkanlığına seçilirken, öteki komite üyeleri de Senato'nun tabiî üyesi oldular. Bu garip Türk "ihtilâlci) " sonunda, doruğa çıkanlar, Jakobin'ler değil, Jirondin'ler, Bolşevikler değil, Menşevikler oldu.

1960 darbesinin belirli yönlerinden biri de, Türklerin meşruluk konusundaki titizlikleridir. Askerler iktidarı ele geçirdikten soma, eylemlerini "demokratik ilkeler"le bağdaştırmak için hemen üniversite profesörlerine başvurmuşlardn. Profesörler de kendilerinden isteneni yerine getirmişlerdir. Fakat, ordudan çekindikleri için değil, aslında başarılan darbeyi belki de askerlerden daha çok istedikleri için. Böylece, Millî Birlik Komitesi, feshedilen parlamentonun "meşruhalefi" olmuş, egemenliği ona geçmişti. Hükümet darbesi, çok etkileyici profesyonel bir deyimle, demokrasinin bir evresi olarak sunulmuştu.

Meşruluğa uyma ilkesi, devrik iktidarın önderlerinin yargılanmalarında da kendisini göstermiş, bunlar özel ihtilâl kanunlarına göre değil, var olan ceza kanunları uyarınca yargılanmışlardır. Ceza Kanunu'nun 146. maddesi, "Anayasayı ihlâl" gibi açıkça belirlenmemiş bir maddeyle eski siyasal önderlerin hepsini ölüm cezasına çarptırmaya uygun olduğu için, düşük önderlerin hepsini ölüm cezasına çarptırmak mümkündü. Buna karşılık, "kansız ihtilâl"in ciddî bir lekesi olarak, üç kişinin ölüm cezalan infaz olunmuştur. Fakat, Türklere haklannı vermek için, yine de demokratik usullere uyarak ellerinden geleni yapmışlardır. Yargılamalar üzerine çok safsata söy-

(1) Jirondin'ler ve Menşevik'ler, Fransız ve Rus ihtilâlleri sırasında, iktidarı ele geçiremeyen gruplardır.

lenrniştir ki, bunlara ileride yine dokunacağım. Şimdilik kısaca darbenin nedenlerini tartışmak zorundayım.

1950 GENEL SEÇİMLERİNİN iktidara getirdiği Başbakan Adnan-Menderes'in hikâyesi, görülmemiş bir serüvendir. Menderes 1899'da Batı Anadolu'da toprak sahibi bir ailenin oğlu olarak dünyaya geldi. 1930'da, otuz bir yaşında politikaya girdi, parlamento üyesi oldu. On beş yıl süreyle hemen hiç dikkati çekmedi. 1945'te tek parti rejimi sona erince, yeni kurulan Demokrat Parti'ye katıldı ve hemen ön plana çıktı. 1950'de hayret verici bir biçimde başbakan olduğu zaman, bu, devlet çarkı içinde aldığı ilk önemli görevdi. Ordu tarafından iktidardan devrilip yargılanıncaya ve asılarak idam edilinceye kadar, Menderes Türkiye'yi on yıl süreyle çeşitli aykırılıklar içinde yönetmiştir. Ölümünden sonra ise efsaneleşmiş, ülkesinin sıradan halkına göre de, yanlış olarak, ülkesinde yapılan her iyi şeyin yaratıcısı olarak bellenmiştir.

Menderes, son derece enerjik, söz söyleme gücü olan, çok da iyi niyetli biriydi. Üstelik, yüksek tabakadan bir ailenin oğluydu. Türkiye'nin kalkmamsıyla görevlendirildiğine içtenlikle inanmıştı. Bu amaçla da çeşitli projeleri bir anda gerçekleştirmeye kalkıştı: Fabrikalar, yollar, limanlar, petrol rafinerileri, hidroelektrik santralleri, sulama tesisleri, şehirlerin yeniden düzenlenmesi gibi. Ne var ki, heyecanlı ama, iktisat bilgisinden yoksundu. İktisat biliminin belli başlı yanlışlarının hemen hepsini işledi. Çok geçmeden de, büyük Amerikan yardımına rağmen bütçeler açık vermeye, ihracat düşmeye, enflasyon hızla etkili olmaya, dış borçlar görülmemiş düzeylere erişmeye başladı. Bu tutuma karşı eleştiriler artm-

ca, hiç de liberal olmayan yollara baş vurdu. Adaleti ve basını baskı altına almak istedi. Gazetecileri hapse attırdı.

Özellikle, düşmesini hazırlayan iki büyük yanlışlık yaptı: Orduyu kendisine düşman edip dinden yararlanmaya kalktı. Subaylar, sivil yönetim karşısmda incinmişlerdi. Menderes döneminde yeni bir sınıf, işadamı ve tüccar sınıfı, güç sahibi oldu. Bütün Türkiye de sermaye çevreleri gelişme gösterdi. Büyük servetler kazanıldı. Menderes, "Her mahallede bir milyoner yetiştirmek" gibi garip bir ideal ileri sürdü. Ne var ki, sermaye sahipleri ve tüccar gelişirken, askerler ve bürokratların durumu bozuldu. Enflasyon, subayların pek çoğunun belini büktü. Zor durumda kalıp ordudan ayrılanların sayısı arttı. Sonradan Başbakan Demirel'in ordunun refahı için yaptıklarının tersine, Menderes döneminde ordu personeli yararına hiç bir şey yapılmadı. Bir Türk generalinin maaşı, Amerikalı bir çavuşun maaşından biraz yüksekti. Bütün bunlar, askerlerde hoşnutsuzluk yarattı. Sonradan açıklandığına göre, 1954'ten beri hükümeti devirmek için ordu içinde hücreler kurulmaya başlanmıştı.

Silâhlı kuvvetleri en çok kızdıran şeylerden biride, din istismarıydı. Menderes, ezanı Arapçaya çevirerek, din eğitimini yemden yürürlüğe koyarak, aşın Müslüman tarikatlarını siyasal amaçlan için kullanarak ve pusuda bekleyerek gericiliği cesaretlendirerek, herkesi çileden çıkarttı. Din istismarcılığı ile, bütün Kemalist güçleri -ordu, aydmlar, yazarlar, gençlik- karşısına almış oldu. Aynca, karşısmda muhalefet önderi olarak, Atatürk'ün arkadaşı îsmet İnönü'nün güçlü kişiliği vardı. Cumhuriyet rejiminin bütün sağlam kuvvetleri, ona Türk devriminin laik ilkelerinin en güvenilir kişisi diye bakıyordu.

Fakat Menderes, halk kitleleri arasında çok seviliyordu.

Halkın gözünde, Başbakan olan ilk "halk çoeuğu"ydu. Usta bir demagogdu: Çekici, söylev verme gücü yüksek, rahat, seçmenlerin hoşuna gitme konusunda pek endişeleri olmayan bir kişiliğe sahipti. Halk düzeyine inmeyi biliyordu. Parlak bir aydın olduğu halde, İnönü, bunu hiç bir zaman becerememişti. Halk onu daima bir paşa, "yükseklerde, erişilmez ve dokunulmaz biri" olarak görmüştü. Ama, hepsinden de çok, Menderes "sağlam bir Müslüman'dı. Allah'ın sevgili kuluydu.

1959'da, benim de Türkiye'de bulunduğum bir sırada, çok garip bir olay geçti. Kıbrıs anlaşmazlığı sırasında, Menderes bir Türk kuruluyle birlikte uçakla Londra'ya gitmişti. Uçağı sis altında Gatvvick'e inmeye çalışırken düşmüş, kazada 14 kişi ölmüştü. Menderes ise mucize olarak kazadan kurtulmuştu. Türkiye'ye dönüşünde, ülkede görülmemiş bir heyecan kasırgası esti. Tren gara girdiği zaman, ben de Ankara istasyonundaydım. Peronun iki yanı, kurbanlık hayvanlarla doldurulmuştu. Tren durunca, kurbanlıklar bir anda kesilip kanları akıtıldı. Kortej şehre girdikten sonra, yollarda daha başka hayvanlar -koyun, öküz, hatta develer- de kurban edildi. Ankara sokaklarında oluk gibi kurban kanları aktı. Başbakan, ilâhî bir müdahele ile kazadan kurtulmuştu.

Darbeden önceki aylarda, Türkiye'de iki siyasal parti arasında çıkışı olmayan anlaşmazlıklar doğmuş, ülke âdeta iki karşıt kampa ayrılmıştı. Köyler bile birbirine düşman bölümler durumunda ayrılmıştı. Halkçılara Demokratların kahveleri bile ayrıydı. İki büyük partinin var olduğu her ülkede kolayca böyle bir durum ortaya çıkabilir. Demokrasilerde bir çeşit hoşgörü şarttır. Fakat, Türkiye'de bu daha yoktu. Sonradan Türk demokrasisinde, Türklerin bu işi çok ciddîye almalarından başka aksayan bir yan olmadığı bile söylenecekti.

Son haftalar içinde ise, Demokrat Partili önderler büyük

yanlışlıklar yaptı. Daha mart ayından beri ordunun, hiç olmazsa ordunun büyük bir çoğunluğunun muhalefeti desteklediği, özellikle İnönü'nün kişiliğine saygı duyduğu açıkça belli olmuştu. Tedirgin hava ve karışıklık sürüp giderse, ordunun duruma el koyacağı da açık seçik anlaşılmıştı. Fakat, Bayar'la Menderes, son dakikaya kadar buna inanmaya yanaşmadılar. Öte yandan, seçimlere gitmekle kendilerini kurtarabilirlerdi (hatta bu seçimleri kazanmaları ihtimali bile vardı). Menderes'in görevinden istifası bile, durumu kurtarabilirdi. Söylendiğine göre, Menderes'in kendisi istifa etmekten yanaydı. Ne var ki, sonunda partiyi kaybedinceye kadar bir türlü istifaya karar verememişti.

Devrim hareketinde yer alan subaylardan biri, hükümet o günlerde istifa etmiş ya da genel seçimlere gitmiş olsaydı, darbenin yapılmayacağını söylemiştir. Artık, darbe, gün, hatta saat meselesiydi. Menderes istifa etmeyi bir kararlaştırsaydı, her şey değişebilecekti. Ama, Menderes istifa etmedi. Belki de edemezdi. Çünkü, kibirli, aşın duygulu, aynı zamanda kaypak bir kişiliği vardı. Her halde, somadan büyük pişmanlık dâ duymuştur. Kararsızlığının cezasını çok ağır ödemiştir. Bu an karar verememesi, onu, istifa etmiş bir başbakana gösterebilecek saygıdan yoksun bıraktıktan başka, boynuna ilmik geçirilmesinin de nedeni olmuştur.

Cumhurbaşkanı Celâl Bayar ise, başka türlü bir karaktere sahipti. Son derece inatçı, direngen ve cesur bir adamdı. Darbeden sonra subaylar, istifa ederek hayatını kurtarmasını istedikleri zaman, bunu reddetti. Darbenin meşruluğunu ise hiç bir zaman kabule yanaşmadı. Sonuna kadar, Cumhurbaşkanı olduğunda diretti. On bir ay süren yargılama sırasında yaşlı bir aslandan farksızdı. Tıpkı I. Charles gibi, o da karşı-

sına çıkartıldığı mahkemenin kendisini yargılama yetkisi olmadığını ileri sürdü. Mahkemeleri yerinde dinlediğim için, yaşlı başkanı çok yakından izleyebildim. Fakat, en sonunda, cesareti ürününü verdi. Ölüme mahkûm edildiği halde, Millî Birlik Komitesi, cezasını müebbet hapse çevirdi. Darağacmın eşiğinden geri döndü.

1950'lerdeki çatışmanın daha da ciddî bir havaya bürünmesinin bir başka nedeni de, Bayar'la İnönü arasındaki, Atatürk dönemine kadar dayanan kişisel sorundur. Yani, dinamite, tepesinden fitil konup ateşlenmişti. Önderlerin buluşup bir anlaşmaya varmaları umudu hiç bir zaman doğmamıştır. Doksanına yaklaşmış bu iki yaşlı adam arasındaki çatışma, son yirmi beş yıl içinde Türk iç politikasını etkileyen başlıca etkenlerden biri olmuştur. 1969 yılında barışmaları ise, bütün gösterişine rağmen, on yıl geç kalmış sayılabilir.

Türkiye'de, karşılığı verilemeyen sorulardan biri de, 27 Mayıs darbesinden önce İsmet Paşa'nm genel başkanı olduğu Cumhuriyet Halk Partisi'yle, ordu arasında bir ilişki bulunup bulunmadığı sorusudur, inönü, askerî darbeden hemen sonra düzenlediği bir basm toplantısında, darbenin kışkırtıcısı olduğu yolundaki bütün söylentileri kesin bir dille yalanlamıştır. Partisi de bu tür iddialan defalarca reddetmiş, Menderes'ten yana olanların kesinlikle inandıkları bu iddialar, son olarak Bayar'm bir gazeteye verdiği demeçle de yalanlanmıştır. Her ne kadar elde kesin deliller yoksa da, 1957'de bir grup ihtilâlci subayın, İnönü'ye yaklaşıp kendisini Menderes hükümetine karşı bir harekete çağırdıktan bilinmektedir. İnönü, bu çağnyı kabul etmemiştir.

Fakat şartlar, bu konuda CHP'nin bütünüyle aleyhindedir. CHP on yıldan beri iktidardan uzaktaydı. Üst üste üç genel seçimde yenilgiye uğramıştı ve sonradan anlatacağım Türk iç po-

litikasmm özelliklerine göre, daha uzun yıllar da seçim kazanması uzak bir ihtimal olarak görünüyordu. İsmet Paşa gittikçe yaşlanıyordu. Eski bir paşa ve Atatürk'ün yalan arkadaşı olarak, ordu çevreleri arasında sevilen ve sayılan bir kişiydi. Hiç olmazsa darbeyi gerçekleştirenlerden yana sayılıyordu.

Bayar'm bu konudaki kişisel totumunu, darbeden sonra sık sık anlatılan şu fıkra ortaya koyuyor: Bayar'la Menderes sıkı bir gözaltında, zırhlı bir araç içinde cezaevine götürülmektedir. İktidardan düşmelerinden beri, iki önder ilk defa bir araya gelmiştir. Morali çok bozuk olan ve hayatını kaj'befmekten korkan Menderes, acı alm yazısını, "Kısmet, kısmet!" diyerek dile getirir. Yaşlı kurt Bayar ise, yanı başında homurdanır: "İnanma, kısmet filân değil, düpedüz İsmet, İsmet!"

Altmış yıldan beri Türkiye'de etkin politika içinde bulunan İsmet İnönü, oyunun bütün kurallarını çok iyi bildiği için, düşmanlannca daima "Makyavei" olarak tanımlanmıştır. Paşa'mn kafasında "durmadan tilkiler dolaştığı ve tilkilerden hiç birinin kuyruğunun, bir öbürüne değmediği" de anlatılır. Bu, İsmet Paşa'nm çok usta ve yaşlı bir politikacı olduğunu, Türkçede hoş bir söyleyiş biçimidir. Paşa, Türk iç politikasında büyük güç ve etki sahibi olmuştur, ölümünden sonra neler olacağı başlıca sorunlardan biridir.

1960 DARBESİNİN planlanması konusunda resmî hiç bir belge yayınlanmamış olmakla birlikte, resmî hiç bir belge yaymlanmamışo İmaklabirlikte, resmî olmayan pek çokyazı yazılmıştır. Bunlardan en iyisi de. 19.65'teMilliyet gazetesinde yayınlanan ve Abdi İpekçide Ömer Sami Coşar'm hazırladıkları "İhtilâlin İçyüzü" başlıklı yazı dizisidir. Bunun da darbenin gerçek yüzünü yansıttığına kolay kolay inanmak mümkün değildir yazılardan, dramın baş aktörlerinin, olayİa-

rı halka istedikleri gibi yansıtmaya çalıştıkları anlaşılıyor, Fakat bu, anlatılanların büyük çoğunluğunun doğru olmadığı anlamına gelmez.

"ihtilâlin İçyüzü"ne göre, ordu içinde daha 1950 genel seçimlerinden hemen sonra yeni iktidarı devirip, İnönü'yü yeniden başa geçirme teşebbüsleri olmuş, fakat büyük rütbeli bir general bunu engellemiştir. Ordu içinde ilk ihtilâlci hücreler, 1954'te kurulmaya başlanmıştır. Önceleri ayrı ayrı olan bu hücreler, 1956'dan sonra aralarında bağlantı kurmuşlar, ihtilâlci bir çekirdek oluşturmuşlardır.

"İhtilâlin lçyüzü"nün sayfalan arasında bir askerî darbenin anatomisini izlemek, gerçekten büyüleyici bir uğraşıdır: Gizli toplantılar, parolalar, her şeyin ortaya çıkacağı bir sırada kıl payı farkla kurtuluş. Darbenin başansında tek başına baş rolü oynayan o günkü siyasal durumun nasıl olgunlaştığını izlemek de, çok ilginçtir. Türkiye'de siyasal ve ekonomik durum, 1960 mayısmda olduğu gibi, bozulmamış olsaydı, darbenin başansı şüpheli olabilirdi. Bir başka temel etken de, ihtilâle önder olarak yüksek rütbeli bir generalin aranmış olmasıdır. Türk ordusu gibi 30.000 görevli subayı olan bir silâhlı kuvvet içinde, albaylann ve binbaşılann gerçekleştireceği bir darbenin basan ihtimali, çok zayıf görülmektedir. 1960 darbesinin hazırlanmasında darbecilerin başlıca uğraşılanndan biri de, bir önder bulmaktı. Ve bu önderi bulmuşlardır da; fakat, bunu yaparken göze aldıklan tehlike son derece büyüktü.

İnanılmaz bir şey gibi görünmekle birlikte, darbenin önderliği, gizli ihtilâl komitesi üyelerinden birince, General Faruk Güventürk tarafından, zamanın Millî Savunma Bakanı'na teklif edilmişti. Güventürk'ün ifadesine göre, teklif, bakana Ankara'daki makamında yapılmıştı. Bu, ancak Alexandre Du-

mas'mn romanlarına özgü bir sahnedir. General, konuyu açıkladıktan sonra, tabancasını çekip bakanın masasının üzerine koymuş, "Tabancam ve ben, emrinizdeyim efendim," demiştir. Fakat, bakanın generali neden tutuklatmadığı açıklanmamıştır. Bunun yerine, bakan, şu karşılığı vermekle yetinmiştir: "Ben ihtilâle önderlik edecek biri değilim, basit bir avukatım. Böyle bir şeye karışamam," Soma önderlik, daha başka generallere, bu arada şimdiki Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'a da teklif edilmiş (kitabın yazıldığı sırada, Sunay Cumhurbaşkanı bulunuyordu), fakat hepsi de çeşitli nedenlerle reddetmişlerdir. Sonunda, Genel Kurmay Başkam'ndan soma en kıdemli kuvvet komutanı olan Kara Kuvvetleri Komutanı General Cemal Gürselden, harekete önder olması istenmiştir.

Cemal Gürsel'e yaklaşma işini, ihtilâlcilerden Binbaşı Sadi Kocaş üzerine almıştır, koçaş, bunu Gürsel'e otomobilde bir manevra dönüşü sırasında, Amerikan subaylarının yanında açmıştır. Koçaş, arabadaki Amerikan subaylarının Türkçe bilip bilmediklerini anlamak için, birden kendilerine dönmüş ve Türkçe olarak, "Saatiniz kaç acaba?" diye sormuştur. Bunu yaparken de, Türkçe bilen birinin, elinde olmaksızın saatma bakıp karşılıp vermesinin normal olacağmı düşünmüştür. Oyun tutmuş, Amerikalılar hiç bir şey anlamadan binbaşının yüzüne bakmışlardır. İçlerinden biri, "Excuse me?" (Özür dilerim, nedediniz?) diye sormuştur. Bunun üzerine Koçaş, General Gürsel'e dönüp sorunu açmışta. Ülkenin o günkü durumunu anlatmış ve bir hafta soma darbenin gerçekleştireleceğini söyleyerek, karşüık istemiştir. Gürsel bunun üzerine, hemen "Peki," demiştir.

Darbeden önceki son haftalar, darbeciler için ateşli bir çalışma içinde geçmiştir. 3 mayıs 1960'ta General Gürsel'in

habersiz olarak hükümetçe görevinden alınması, darbeciler arasında bir bomba etkisi yaratmış, acele olarak bir yeni önder aranmaya başlanmıştır. Bu sefer de, Kara Kuvvetleri Lojistik Dairesi Başkanı General Cemal Madanoğlu üzerinde karar kılınmıştır. Gürsel'den iki rütbe daha aşağıda olduğu halde, onun da "paşa" oluşu, önderlik için yeterli görülmüştür. Madanoğlu da teklife "peki," demiştir. Daha sonra Ankara daki Harp Okulu'nun komutanı General Sıtkı Ulay ve Cumhurbaşkanlığı Muhafız Alayı Komutanı Albay Osman Koksal da harekete katılmışlardır.

İktidarın son haftaları içinde en garip ilişkilerden biri de, Bayar'la Muhafız Alayı Komutam Koksal arasındaki ilişki olmuştur. Koksal, darbede önemli bir kilit noktasıydı. Çünkü, Cumhurbaşkanı'nm teslim olmasmı, mümkünse kan dökülmeden sağlayacaktı. Darbeden on iki gün kadar önce, Albay Koksal çok zor bir durumda kaldı. Adı bilinmeyen bir muhbir, Bayar'a yazdığı bir mektupta, Muhafız Alayı'nın rejime karşı bir komploya katıldığını haber verdi. Bunun üzerine Bayar, hemen Köksal'ı yanma çağırtıp şöyle dedi: "Albayım, işittiğime göre, Muhafız Alayı mensupları, Halk Partisi'nin yamnda yer almışlar. Ne dersiniz siz buna?"

Koksal, böyle bir istihbarat almadığını söyledikten sonra, soğukkanlı bir tavırla şunu ekledi: "Efendim, benim bile size karşı komplo düzenlediğimi söyleyenler var. Bunların asıl gayeleri, beni buradan kaydırıp yerime Halk Partisi'nin bir, adamını getirmek!"

Gariptir, ama, bu karışıklık Bayar'm kuşkusunu gidermişse benzemektedir. Çünkü, soruşturmayı derinleştirmek gereğini duymamıştır. Öte yandan, cumhurbaşkanı'nın hiç bir şeyden kuşkulanmadığı da düşünülemez. Bir sabah Muhafız

Alayı'm denetlerken, askerlere şunu sormuştur: "Köşke bir saldın olursa, beni savunur musunuz?" Askerler buna hep bir ağızdan, "Albayımız emrederse, elbette koruruz," karşılığını vermişlerdir. Bayar her halde bu karşılığı beğenmiş olamaz; ama, yine de hiç bir teşebbüste de bulunmamıştır.

Darbe, en sonunda 27 mayıs sabahı, çok erken saatlerde, yalnız bir tek kişinin ölümüyle ve parlak bir biçimde gerçekleştirilmiştir, kararlaştırılan başlangıç saati, beklenmedik iki nedenle yirmi dört saat geç uygulanmıştır, bunlardan birincisi, Menderes'in beklenmedik bir sırada Batı Anadolu'da bir yurt gezisine çıkışı nedeniyle, yakalanması için özel birtakım bağlantılar kurulması zorunluluğunun doğuşudur. İkincisi de, şehrin büyük bir bölümünü denetim altına almakla görevlendirilen Ankara'da piyade birliklerinin, son dakikada dört yıldızlı bir generalden emir almadan, harekete geçmeyi reddetmeleridir, gürsel'in görevinden alınması, darbecileri bir orgeneralin desteğinden yoksun bırakmıştı, dolayısıyle, bu emri çıkartmaları olanağı yoktu. Bunun üzerine, Ankara'daki piyade birliklerinin şehir dışına çıkartılmasına ve şehrin denetim altına alınmasında Harp Okulu öğrencilerinin kullanılmasına karar verilmiştir.

Menderes'in ise Batı Anadolu'da son geziye ne amaçla çıktığı kesinlikle anlaşılamamıştır. Köylüleri ayaklandırmak gibi biraz düşsel bir tasan peşinde olduğu ileri sürülmüştür somadan. Anadolu'da köylere ve büyük şehirlerin çevresindeki gecekondu mahallelerine geniş çapta silâh dağıdıldığı yolunda söylentiler de çıkanlmıştır. Somadan bu iddia, düşük hükümetin ülkeyi bir iç savaşm eşiğine getirdiğini ispatlamak için kullanılmıştır, her şeye rağmen, Menderes'le Bayar'm,

orduya karşı bir köylü ayaklanmasına önderlik edeceklerini düşünmek, zordur.

Menderes'in otomobili bir keşif uçağınca tespit edilmiş ve daha sonra kendisi Kütahya yolunda yakalanmıştır. Menderes, partisinin en güçlü olduğu sekiz batı ilinin valisine telefon etmek için son bir teşebbüste bulunmuşsa da , telefon hatlarının kesildiğini görmüştür. Menderes bunun üzerine mücadeleden vazgeçmiştir. Sapsarı bir yüzle kanepeye çökmüş ve yakalanmayı beklemeye başlamıştır. Kısa bir süre sonra da , subaylar kendisini yakalamaya gelmişlerdir.

Çeşitli aşamalardan sonra, 27 Mayıs darbesi büyük bir ustalıkla indirilmiş ve bir tek can kaybma bile uğranılmadan, ordu, birkaç saat içinde iktidarı ele almıştır.

5

MAHKEMELER VE SONRASI

DEVRİLEN iktidarın önderleri, İstanbul'dan on iki mil uzaklıktaki Yassıada'da yargılanmışlardır. Bütün bu tür yargılamalar gibi, bu mahkemeler de dramatik bir hava içinde geçmiştir. Duruşmaların büyük bir bölümünü, yabancı muhabir olarak ben de izledim.

Duruşmalar dış basında son derece kötü aktarıldı ve pek çok kimse, can sıkıcı bir komedi olarak nitelendirdi; bunun sonucunda da yanlış yargılara varıldı. O günden bugüne kadar tekrarlanan bir görüşe göre, devrilen iktidarın önderlerinin hemen kurşuna dizilmeleri, on altı ay soma kendileri üzerine verilen ölüm cezalarından çok daha iyi olacaktı. Ülkenin dışındakiler için böylesi çok daha açık bir çözüm yolu sayılabilirdi; ama, suçlananların acaba kaç tanesi bu tür bir çözüm yolunu tercih ederdi? İçlerinden çoğu aradan on bir yıl geçtikten soma, yalnız özgürlüklerine kavuşmakla kalmadılar, medeni ve siyasal haklarına bile kavuştular.

Türkler, mahkemelerin hazırlanışında birbirine karşıt iki neden arasında kalmışlardı: Demokrasi ve ihtilâl arasında. Objektif olmak isteyen bir soruna iki açıdan bakabilirdi: Mahkemeler, kuşkusuz, demokratik bir yargılamadan daha

sert bir tutum içindeydi ama, normal bir ihtilâl mahkemesinden daha dürüst olduğu da kesindi. Mahkemelere, bir insanın suçluluğu ispat edilinceye kadar suçsuz sayılacağı ilkesine dayanan İngiliz yasaları açısından bakanlar, bunu da ceza mahkemesi gibi çalışan bir ihtilâl mahkemesi gözüyle gördüler. Hemen askerî bir darbeden sonra kurulan bir mahkemenin, olayların niteliği gereği, Old Baileydeki usulden ayrı yürütemeyeceği görüşünde olanlar, benimsenen usulün adaletin yerine getirilmesini aksattığını ileri sürdüler. Mahkemeler sırasında kana susamış bazı kimselerin en az elli kişinin idamını istedikleri hatırlanacak olursa, belki bu görüş üzerine söylenecek bir şeyler bulunabilir.

Mahkemelerin özellikle alışılmamış iki yönü vardı: Bir kere, yalnız bir iki önder değil, iktidardan düşürülen Demokrat Parti'nin bütün parlamento grubu yargılanıyordu. Beş yüze yakın kadm, erkek, suçlu sandalyelerine oturtulmuştu. Belki de bu, mantığa uygun bir tutumdu.

Kralların mutlak egemen oldukları günlerde, kral devrilebilirdi. fakat, parlamenter rejimin mutlak egemen olduğu bir rejimde, mantık yönünden parlamentodaki çoğunluk suçlanabilirdi. bunun sonucu olarak da, Yassıada'da yargılanan sanıkların sayısı, dinleyicilerden daha çok oldu.

Anlaşılmamış olan ikinci yönü, önce de belirtmiştik: Yargılama, ihtilâl kanunlarına göre değil, normal ceza kanunu hükümlerine göre yapılıyordu.

Önceden de belirttiğimiz gibi, Ceza Kanunu'nun 146. maddesi, "Anayasa'nın ihlali" suçu için ölüm cezasını öngörüyordu. İhtilâlciler için bu büyük bir talihti; çünkü, açıkça söylenirse belirsiz sayılabilecek bir suçla, fakat, son derece demokratik usullerle sanıkları rahatça idam sehpasına gönderebilirlerdi.

Bu nedenle savcı, ancak 107 sanık için ölüm cezası isteyebilmiş, bunlardanl5'i kabul edilmiştir. Kabul edilenlerden ise yalnızca üçü infaz olunmuştur.

Mahkemelerin ihtilâlci yönü açık seçik görünüyordu. Salon, askerlerle doluydu. Yargıçlar, savcılarla birlikte, askerî rejimin önderleriyle sıkı ilişkide olduklarını ortaya koyan dikenli tellerin ardında yaşıyorlardı. Sayıları epeyce kabarık olan savunma avukatları güzel konuştukları ve parlak savunmalar yaptıkları halde, açıkça elverişsiz durumdaydılar ve zor durumlarda bırakılıyorlardı. Fakat, iktidar etkenleri ellerinde olduğuna göre ve büyük bir halk kesiminin karşı-ihtilâl teşebbüsüne girişmesi ihtimali içinde, başka çıkar yol da yoktu. Bunlar hukukî usuller değil, siyasî etkenlerdi.

Bence, mahkemelerin en zayıf yönü, 146. maddedeki ölüm cezasını gerektirecek suçun delillerini, bir ceza mahkemesinde ispatının güçlülüğüydü. Anayasayı çiğneme durumu olup olmadığı, bugün bile tartışılan Bizans entrikası kadar karışık bir işti. Tarafsız olmaları imkânsız "uzmanlar"ın ifadelerine dayanıyordu. Mahkemeyi izlerken, insan hayatlarının bu tür inceliklere bağlı olması, kaba bir oyun gibi geliyordu.

Benim kişisel görüşüme göre Menderes hüldmıetinin dini duygulan kışkırtması, Atatürk Anayasası'nm ilkelerini olmasa bile, ruhunu zedelemişti. Fakat bugün, pek az kimse infazların gerek iç politika, gerekse yabancıların görüşü bakımından ciddi bir yanlışlık olduğundan şüphe etmemektedir. Öte yandan, daha soma Bayar ve arkadaşlarının serbest bırakılması ve siyasal haklan dışında, bütün medeni haklanm da geri verilmesi. Bu yönden infazlar büyük bir haksızlık gibi görünmekte, mantığın değil, duyguların eseri olduğu izlenimi uyandırmaktadır.

Uzun süren mahkemelerin aynntılanna girişecek deği-

lim; fakat, belleğimde kalan birkaç şeyi belirteceğim. Bunlardan biri, yargılamaların başladığı gündür. Bayar, Menderes ve öteki sanıkların mahkeme salonuna getirilişleri hâlâ hatırladığım en olağanüstü şey olarak zihnimdedir. Bu adamları Ankara'da son defa gördüğümüz zaman, hepsi de, çevrelerinde hayranları ve dalkavukları dolaşan, uzun zamandan beri iktidarda olmanm rahatlığı içinde, peşlerinde bir dediklerini iki etmeyen hizmetkârları, bir iki imtiyazlı ziyaretçileriyle lütfen görüşmeyi kabul eden, resmi görev sahibi kimselerdi. Birden basit birer tutuklu, yargıçların, hatta ölümün karşısında, sıradan birer suçlu oluvermişlerdi. İktidardan düşme gibi birdenbire olan değişikliğin nasıl baskın bir fizik çöküntü yarattığını, insanın duygularını nasıl etkilediğini kral Lear'in sözlerinde bulabiliriz:

"Kimi kaybeder, kimi kazanır, kimi girer, kimi çıkar."

Kesin olan bir şey vardı: Bu adamlar yerlerinden atılmışlardı; şimdilik başkaları onların yerine iktidara geçmişti.

Duruşmalarda, Bayar, kendisine Afgan Kralı tarafından armağan edilen bir tazıyı, Ankara Hayvanat Bahçesi'ne 800 liraya satmış olmakla suçlandırılıyordu. Bayar' ın suçu, devlet parasını kötüye kullanmaktı. Bayar, hayvanat bahçesi yetkililerini, devlet parasıyla tazısını satın almaya zorlamıştı. "Köpek davası" diye anılan bu duruşmanın amacı, kuvvetli bir ihtimalle, Bayar'ı gözden düşürmekti. Hem de yalnız söz konusu para bakımından değil, ayrıca köpeğin, Türkiye'de pek sevilen bir hayvan olmaması bakımından. Aslında, "köpek davası" ile duruşmaları açmak, yargılamaları bütün dünyanın gözünde komik ve saçma duruma düşürmekten başka bir şeye yaramadı.

Mahkeme bu komediyle açıldıktan sonra, devamı bo-

yunca dram unsuru daha da derinleşti. On dokuz ayrı dava açılmıştı ve bunlar ağırlık ve önem derecelerine göre dikkatle sıralanmış, ölüm cezasına kadar uzanıyordu. Artık hava iyice ağırlaşmış ve sıkıcı olmaya başlamıştı.

Duruşmaların devam ettiği sürece başsanık Menderes'le kırmızı ve altın sırmalı cüppesi içinde pek gösterişli duran başyargıç Salim Başol arasında âdeta garip bir işbirliği havası doğmuştu. Menderes, duruşmalar ilerledikçe, gittekçe soluklaşıyor ve zayıflıyordu. Zaman zaman sesi bir fısıltı gibi çıkabiliyordu. Ancak, hâlâ Türkiye'nin en iyi söylevcilerinden biri olduğunu gösterecek konuşmalar yapıyordu bazen, yine de, zihnen çöktüğü belliydi ve Başol'la hayatı için tartışıyor gibiydi. Yargıca aşın bir nezaket gösterip, şark unvanları yakıştırarak hitap ediyor, hatta, "Majesteleri" diyordu. Tüyler ürpertici bir komediydi bu. Fakat, yine de hiç bir şeyin kendisini kurtaramayacağını biliyor gibi bir görünüşü vardı.

Mahkemelerin sonu da, başlangıcı gibi gösterişli oldu. Özellikle, ölüm cezalannın açıklandığı an. Ölüme mahkum edilenlerin hiç biri heyecan belirtisi göstermedi. Bu sırada bir olay iyice aklımda kaldı. Eski dışişleri bakanı Zorlu, ölüm cezasına çarptınlan 15 kişiden biriydi. Arka sırada oturan arkadaşlarından biri ise, beklediğinden çok daha hafif bir ceza ile yakayı kurtarmıştı. Zorlu, kendisinin ölüme mahkum edildiğini öğrendikten sonra, son derece soğukkanlı bir biçimde arkaya dönüp arkadaşmı aldığı hafif ceza için kutladı. Bu davranış, böyle bir anda gerçekten çok etkileyiciydi. Zorlu, bütün yargılama boyunca cesaretini korumuştu.

Menderes, mahkemenin son günü intihara teşebbüs ettiği için bulunamadı. Çok miktarda uyku hapı aldığı açıklandı.

Bu nedenle, cezasının infazı geciktirildi. Zorlu ile Polatkan ise hemen ertesi sabah asılarak idam edildiler. Zorlu, anlatılanlara bakılırsa, çok cesurca can verdi. Yine söylendiğine göre, son dakikaya kadar cellâtla şakalaştı ve Türkiye'deki asılarak idam edilme usulünde bir cesaret örneği olarak kabul edildiği biçimde, altındaki iskemleyi kendisi tekmeledi. Bu arada ailesi adına, daha sonra yayınlanan bir de mektup yazdı. Mektup şöyle başlıyordu:

. "Şu anda Allah'ın huzuruna çıkmaya hazırlanıyorum..."

Kendisine son dini telkinde de bulunuldu. Zorlu daha 51 yaşındaydı.

Talihsiz Polatkan'a gelince, ölüm cezasının onaylanması, özellikle daha önemli kişilerin cezasının müebbet hapse çevrildiğini öğrendikten sonra, üzerinde müthiş bir korku şoku yarattı. Gerçekten de onun niçin seçildiğini anlamak kolay değildir. Ölümünden önce iki satırlık dokunaklı bir not yazdı:

"Kanma ve aileme masum olduğum söylensin; anneme ve kardeşlerime de."

Menderes'in alın yazısı daha da kötüydü. Hastalandığı için, başucuna bir sürü doktor toplandı. Her saat başında sağlık durumunu bildiren sağlık bültenleri yayınlandı. Dilini doktora gösterirken, göğsü dinlenirken çekilmiş fotoğraflan yayınlandı. Menderes çabuk iyileşti. Bir süre sonra da ölüm cezası yerine getirilebilecek derecede iyileştiği açıklandı. Eski başbakanın cezasının infazı üzerine pek aynntılı bilgimiz yoksa da, o mevsimde Marmara'da görülmemiş bir fırtına vardı. Elbette bu fırtınanın da Menderes efsanesine katkısı oldu. Bu mevsimsiz fırtınanın Menderes'in ölümüyle ilgili olduğu bile ileri sürüldü.

Zorlu ve Polatkan'ın idamlanyla Menderes'in cezasının

infazı arasındaki 36 saatıık farkı, eski başbakanın intihara kalkışmasıyla açıklamak elbette münıkündür. Fakat, bazıları başka bir neden ileri sürmüşlerdir, menderes, düşük iktidar üyeleri arasında idamı karışıklıklara sebep olabilecek tek sevilen kişiydi. İntihara kalkışma olayının kasten sahnelendiği, askeri önderlerin Zorlu ve Polatkan'm idam resimlerini yayınlattırıp korku salarken, intihar dolayıyle de, idam kararının tepkisini ölçmek istedikleri ileri sürülmüştür.

İnfazlar sırasinda, bütün Türkiye de olağanüstü tedbirler alındı. Fakat, bilindiği kadarıyla Türkiye'nin en popüler başbakanlarından biri olan Menderes'in ölüm cezasının yerine getirilişi sırasında en küçük bir toplu karşı koyma hareketi bile olmadı.

Bence bu, Türk tarihindeki en şaşkınlık verici olaylardan biridir. Aslında, ordu iktidardaydı ve hiç kimse güvenliğini tehlikeye atmadan bir şey yapamazdı. Fakat, otuz milyonluk bir ulus içinde, hiç olmazsa bir yerde, bir kişinin sesini yükseltmesi beklenebilirdi. Buna karşılık, onlar cezayı büyük bir sessizlikle karşılamış, belki de öç alma duygularını yüreğine gömmüştür. Böylece, Türkiye'de yenilenen demokrasi, bir kan davasıyla birlikte doğmuştur.

Sonuç olarak, "Menderes Efsanesi", Türk iç politikasında önemli bir etken durumuna gelmiştir. Halkın pek çoğu hâlâ Menderes'in öldüğüne inanmamaktadır. Her gece bir kıratın sırtında, kapatıldığı Yassıâda'dan, İstanbul'daki Eyüp camiine geldiği söylentileri dolaştırılmaktadır. Şimdi Türkiye'yi yönetmekte olan Adalet Partisi (kitap, 1972'de, 12 Mart Muhtırası'ndan önce yayınlanmıştır) de, bu inancı ustaca istismar etmiştir. Seçmen kitlelerine Adalet Partisi'nin "Menderes'in Partisi" olduğu söylenmiştir. Seçmenler de her se-

çimde o partiye oy vererek, buna inandıklarını göstermişlerdir. Acaba bu garip nedenler Türkiye'de seçimleri daha ne kadar zaman etkileyecektir?

Ölüm cezalarının uygulanması için baş vurulacak son yer, Geçici Anayasa uyanca, Milli Birlik Komitesi'ydi. Komitede 9'a karşı 13 oyla cezalar onaylandı. İnfazlan önlemek için Türkiye'de ve Türkiye dışında çeşitli teşebbüslerde bulunuldu. Öbür devlet başkanlan arasında İngiltere kraliçesi de af çağrısında bulundu. Edinburg Dükü'yle birlikte Tahran'a giderlerken, Ankara'da bir süre kalıp General GürsePle görüştü.

Özellikle İnönü, Gürsel'e bir mektup yazarak uygar ülkelerde artık siyasal nedenlerle idam cezalan verilmediğini belirtti. Sonradan ileri sürüldüğüne göre, ordu içinde ihtilalci unsurlann 15 Eylül 1961 gecesi dramatik baskılan olmasaydı, Komite'nin çoğunluğu, idamlann hepsini müebbet hapse çevirecekti. Yapılan pazarlık sonucunda, üç idamda karar kılınmıştı.

Gerçek şu ki, 1961 yılı eylülünde Milli Birlik komitesi artık, Türkiye'nin yöneticisi gücü olmaktan çıkmıştı. İktidar daha aylarca önce "gerçek cunta" deneri ve perde arkasında kalan birtakım subaylann eline geçmişti. Biraz da romantik olan bu subaylar kan istiyorlardı. İstedikleri kanı da döktüler. Komite'yi akıl dışı eyleme zorladılar. Bu "gerçek cunta"nın önderlerinden biri de, Albay Talat Aydemir'di. Kim bilir, belki de şiirsel bir adalet tacellisiyle, üç yıl sonra aynı Talat Aydemir'de idam sehpasında can verecekti.

İhtilâlci baskılara rağmen, bundan sonra demokratik rejime çabuk bir dönüş oldu. Milli Birlik Komitesi içinde radikal 14Ter, bir yıl önce sürgüne gönderilmişti, buna rağmen, 1962 ve 1963 yıllannda iki askeri darbe teşebbüsünü bastır-

mak gerekti. Bu da, ordu içindeki demokrasiden yana olanların, intilâlden yana olanlardan ağır basmalanyla mümkün oldu. Subayların pek çoğu bu tür serüvenlere karşıydılar ve, "Türkiye, Suriye değildir." "Türkiye, Patagonya değildir." sözleri sık sık işitiliyordu.

1962 yılı şubat ve 1963 yılı mayıs aylannda girişilen iki teşebbüste de, aynı adam, Talat Aydemir başı çekiyordu, bu, belki de eşine az rastlanacak bir olaydn. Çünkü, hükümeti devirmeye kalkan bir kişinin, ikinci defa aynı fırsatı yakalaması, az görülür bir olaydır. 1962 darbe teşebbüsünden soma İnönü hükümeti, Aydemir ve 69 subayı bağışlamış, ordudan çıkarmakla yetinmişti. İşte bu davramş, Aydemir'in nasıl ikinci bir teşebbüse kalkışma olanağı bulduğunu açıklamaktadrr.

Aydemir, garip bir adamdı. Birinci teşebbüsünün başarısızlığından sonra, ikinci bir teşebbüste daha bulunacağını açık seçik olarak söylemişti. Ben, o dönemde kendisiyle iki defa konuştum. Kendisinin dengesiz biri olduğunu düşünenler olabilir; fakat, aslında hiç de öyle değildi. Sakin ve mantıklıydı, bir bakıma ülkücüydü. Askeri bir diktatörlük kuracağı söylentilerini yalanlıyor, hatta, kendisinin iktidara geçme isteğinde olmadığını söylüyordu. Westminster demokrasisinin, Türkiye için geçerli bir rejim olamayacağı kanısındaydı. Uygulamada rejim yoldan çıkartılmış, hiç bir şey yapılamamıştır, diyordu.

Aydemir, Çerkezdi. Çerkezler ateşli karakterleriyle ün salmışlardır; ama, beyinlerinden çok, cesaretleriyle dikkati çekerler. Aydemir'in başarılı bir darbe peşinde koşmasının ve teşebbüslere girişmesinin ardında Psikolojik nedenler de vardı. Somadan 1960 darbesini hazırlayan ordu içindeki ilk ihtilâlci çekirdeği daha 1956'da başında oluşmuştu. Fakat, Ko-

re'de olduğundan 27 Mayıs devriminde bulunamamış, bunun acısını hep çekmişti. Bu nedenle kendi darbesini ille de gerçekleştirmek istiyordu.

Talat Aydemir büyük yanlışlar yaptı. İki teşebbüsü de doğru dürüst düzenlenmemişti. Öte yandan, ülkenin durumu da böyle bir darbe için olgunlaşmış değildi. Yine, darbenin başına geçecek yüksek rütbeli bir subay yoktu. Aydemir her şeyi tek başına yapmak istiyordu. Hava kuvvetlerinin desteğini sağlamak için ciddi bir teşebbüste bulunulmamıştı. Her iki seferinde hava kuvvetleri, etkili bir biçimde hareketine karşı cephe aldı.

1963 'teki teşebbüsünde Aydemir radyoyu ele geçirdikten sonra, büyük bir yanlışlık daha yaptı, iktidarı kendisinin ele aldığını bildirdi. Böyle davranmasaydı, başarılı olabileceği düşünülebilir. O dramatik gecede, radyoyu dinleyen generallerden bazıları ordunun iktidarı ele almasından yana oldukları halde, Aydemir'in adını işitince harekete sırt çevirmişlerdir. Bu, Aydemir'in kişi olarak sevilmemesinden değil, rütbesinin küçük oluşundandır. Hatta, o sırada emekliye de ayrılmıştı. Generaller, Milli Birlik Komitesi döneminde albaylardan ve binbaşılardan emir almaktan zaten bıkmışlardı.

O dehşet gecesi cereyan eden bir olayı kesinlikle belirtmek gerekir; çünkü, bir insanın tek başına gerçekleştirebileceği en önemli işlerden birine örnektir bu. Yarbay Ali Elverdi radyoda Aydemir'in yönetime el koyduğunu açıklayan ilk mesajını işittiği zaman, Ankara'daki evinde sakin sakin oturuyordu. Elverdi hemen yerinden fırladı, giyindi, cipine atladı ve biraz sonra sokakta Aydemir'in tanklanyla burun buruna geldi. Tabancasını çekip tank mürettebatından parolayı öğrendikten sonra, bu paroladan yararlanarak güvenlik barikat-

larını aştı, doğruca radyoevine gitti. Hiç bir direnişle karşılaşmadan içeri girdi, iki katı tırmandı ve Aydemir'in ihtilâl beyannamesini okumakta olan ihtilalci subayın yanma vardı. Yarbay Elverdi, tabancasıyla ihtilâlci subayı stüdyodan ayrılmak zorunda bıkartıktan soma, mikrofonu kaptı, ayaklanmanın bastırıldığını bildiren kendi bildirisini okudu.

Tam bu sırada radyoevi stüdyosuna daha bazı ihtilâlci subaylar, Elverdi'yi ele geçirdiler. Ama, bundan daha önce Elverdi zekice bir davranışla Etimesut'taki radyonun verici istasyonuna telefon ederek, radyo eviyle bağlantısını kesme emrini vermiş bulunuyordu. Emir yerine getirilmişti. İhtilâlcilerin radyo yayınlarına devam etmeleri imkânsız duruma girmişti. Bu sırada şehrin dışında hazır bekleyen ve Aydemir kazanmış olsaydı, ondan yana geçecek olan kuvvetler, hiç bir ses çıkmadığını görünce, ayaklanmanın başarısızlığa uğradığını düşündüler.

Öte yandan, Yarbay Elverdi, radyoevinde boş bir stüdyoya götürüldü ve ellerini duvara dayayıp arkası döndürüldü. Yarbay, hemen öldürülmeyi bekliyordu. Fakat, mucize olarak bu durumdan da kurtuldu. Bu sırada radyoevine bizzat gelen Aydemir (belki kendisi de bu sırada teşebbüsünün başarısızlığa uğradığını anlamıştı), Elverdi'nin hayatını bağışladı. Aydemir yargılanması sırasında teşebbüsünün başarısızlığa uğramasında Yarbay Elverdi'nin tek basma giriştiği işin büyük rolü olduğunu kabul etmiştir. Yarbay Elverdi'ye, daha soma Türklerin en büyük cesaret madalyası verilmiştir.

Aydemir'in ikinci darbe teşebbüsü, ilkinden daha ciddiydi. Çünkü, kan da dökülmüştü. İki subay ve altı kişi çatışmalar sırasında ölmüş, Aydemir de bu sefer yakalanıp yargılanmıştı. Üç ay süren yargılamadan soma, Aydemir ve sağ kolu olan sü-

vari binbaşı Fethi Gürcan, ölüme mahkûm edildiler. İkisinin de cezalarının infazı oldukça geciktirildikten sonra yerine getirildi. Asilerin ordu içinde birçok taraftan olduğu belliydi.

Gerek Aydemir, gerekse Gürcan, savunmalannda İnönü'nün getirdiği demokrasinin Türkiye şartlanna uymadığını, ülkeyi Kemalist reform ilkelerinden saptırdığını ileri sürdüler. Her ikisi de ülkücü ve inançlı kişiler olarak kendilerini savundular. Özellikle, Aydemir'den daha da genç olan Gürcan, ateşli ve parlak bir savunma yaptı. İkisi de, rejimin ülkeyi düşman kamplara ayırdığını, sosyal ve ekonomik kalkınma için gerekli olan milli birliği zedelediğini söylediler.

Gürcan'ın son sözleri, Türk subaylannm düşünce ve duygulanm aydınlatma bakımından ilginçtir:

"Bence Atatürk, hayatiyeti ve fonksiyonu sona ermiş, fotoğrafı duvarlara asılan, adından tatillerde ve yıldönümlerinde bahsedilen boş bir sembol değildir; hatta, adı minnetle anılacak büyük bir adam da değildir. Atatürk bir ideali, bir doktrini, gelişmiş bir hükümet sistemini temsil eder. İşte toplumumuza da bu sistem uygulanabilir ve uygulanmalıdır..."

"Ölümün karşısında ve Tanrı ile Adalet'in huzurunda bulunduğum şu anda, Atatürk'e övgüler yazmak için kaleme sanlan bir şair kadar vicdanım rahat. Uğrunda can erecek adamlar bulunduğuna göre, davamız daha güçlü olarak yaşayacağına inanıyorum. Ve diyorum ki, Atatürk ölmüştür, ama var olmakta devam ediyor. Şimdi ben de öleceğim, ama Atatürk ilkeleri, ölümümle çok daha yüce bir değer kazanacak."

Binbaşı Gürcan, bu parlak sözlerle, inançları uğruna canlannı feda eden seçkin insanlar arasına kanşmış oluyordu.

Aydemir'in son sözleri ise, çok daha kişiseldi:

"Öyle bir zaman gelir ki, kendine güvenen lider, ardından geleneklere nasıl ölmek gerektiğini göstermek zorunda

kalabilir. Böylece fikrinin unutulup gitmesini değil, daha güçlü bir şekilde kök salmasmı sağlar... Ben, 1956'dan beri Türkiye'nin selâmeti için en tehlikeli teşebbüslere giriştim... Bütün tehlikeleri göze aldım, ama başaramadım..."

Kuşkusuz, bu fikirler genç ordu subayları arasında yaygındır.

1971 mart ayında müdahale tehdidiyle Silâhlı Kuvvetler, Adalet Partisi başkanı Demirel hükümetini istifaya zorlamışlardır. Prof. Erim'in başkanlığında bir millî koalisyon hükümeti kurulmuş, çeşitli illerde sıkı yönetim ilân edilmiş ve Erim, ordu ile işbirliği halinde ülkeyi yönetmeye başlamıştır. Buna rağmen, parlamenter rejim korunmaktadır. Daha sonra Erim de görevden ayrılmıştır.

6

TÜRK ORDUSU ,

ORDU, Türkiye'de en iyi örgütlenmiş -Kemalist kuvvettir ve özellikleri olan bir ordudur. Bu nedenle hakkında bir şeyler söylemek gerekir. Türk ordusunun geçmişteki fetihlerinden söz edecek değilim. Hepimiz Türk ordusunun İstanbul'u nasıl fethettiğini, Doğu Avrupa'nın büyük bir bölümünü nasıl ele geçirdiğini ve viyana kapılarına nasıl dayandığını biliyoruz. Hıristiyan çocuklarının devrişilmesiyle kurulan Yeniçerileri de tanıyoruz.

Yeniçeriler, imparatorluğun son dönemlerinde padişahları tahttan indiren ve tahta çıkartan yasa dışı bir güç durumuna gelmişlerdi. Yeniçeriler kazan kaldırdığı zaman, Sultan bunun ardından kimin yerinden oynatılacağını çok iyi bilirdi. Sonunda, 1826 yılında enerjik padişah II. Mahmut, Yeniçerilere meydan okuyarak, birkaç saatlik kanlı harekât sonunda, bu örgütün varlığına son verdi. Bu ordudan geriye kala kala, bugün törenlerde çalan Mehter Takımı kaldı.

Türk çocukları, başarıları daha Osmanlı İmparatorluğu'ndan da önce başlayan silâhlı kuvvetleriyle övünmeleri öğütlenerek yetiştirilirler. Tarihte ilk düzenli Türk ordusunn, İ.Ö 200'de Doğu Hunları tarafından kurulduğu söylenir. Daha

o zamanlar ün salan Türk süvarileri, Çinlileri bile bozguna uğratmıştı, türk askerî tarihçilerinin, Atilla ve Cengiz Han'ın ordularını "Türk orduları" olarak nitelemeleri ilginçtir.

Türk orduları daha başlangıçta yüksek moral ve ruh sahibi komutanların yönetimi altmda bulunmuştur. Dokuz yüzyıl önce Kaşgar'da yazılan askerî bir kitapta, birTürk komutanının " Şeytana bile direnecek kadar güçlü, iyiliğe karşı sevgi ve saygı dolu olması gerektiği" belirtiliyordu. Bir komutanın en önemli dört meziyeti ise, "Şeref, cömertlik, cesaret ve derin askerî bilgi" olarak gösteriliyordu. Bu nedenle, bugünkü Türkiye'de de orduya, gerek mensupları, gerekse dışarıdakiler tarafından moral ve fizik bir güç olarak bakılmaktadır.

Modern Türk ordusu, hatırı sayılır bir güçtür ve büyük bir ordudur: 30.000 subay ve yarım milyona yakın askerden oluşur. NATO'nuh en büyük silâhlı kuvvetlerin azaltılmasının savunmasını yapmaktadır.

İmparatorluğun son yıllarında, çeşitli sınırlarda kanlı ve yıpratıcı savaşlar nedeniyle, askerlik hizmeti yirmi iki yıla kadar uzatılmıştı. Türk askeri yıllarca askerlik yapıyor ve Yemen gibi yâd ellerde ölüyordu. Bugün, Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışından elli yıl soma bile Yemen, halk türkülerinde acı acı sözü edilen bir ülke olarak kalmıştır.

Türkiye'de ordu, devletin bir dalı olmaktan çok, hayatın bir parçasıdır. Birleştirici, hatta uygarlık getiren bir güçtür. Sağlık durumu uygun olmayanlar dışında her Türk, askerlik görevini yapar. Pek çoğu için de bu, önemli bir eğitim aşamasıdır. Ordu, en ıssız köşelerden gelen köylüleri alır, besler, giydirir, okuyup yazmasını öğretir, bir sanat kazandırır, şehirlere götürür. Türklerin çoğunluğu askerlikten hoşlanır, bir şeyler öğrenmeye ve yararlanmaya bakarlar.

Bir gün İstanbul yakınlarında, yolda bir eri arabama al-

dığımı hatırlıyorum. Doğulu bir köylünün oğluydu. Kendisine askerlik üzerine ne düşündüğünü sorduğum zaman, büyük bir ciddilikle şu karşılığı verdi: "Askerlik, insana üç önemli şey öğretiyor: Disiplin, insanlık ve uygarlık." Basit bir askere göre, gerçekten çarpıcı bir karşılık! Üstelik, Türk eri çetin şartlar altında askerliğini yapar, sert disiplin görür.

Sertliklerine rağmen, Türk subayları zeki, aydın ve sosyal sorunların bilincine varmış kişiler olarak tanınır. Ayrıca toplumsal bilincin koruyuculuğunu yaptıklarına, ulusun seçkin insanları olduklarına inanırlar. Modern Türkiye'de bütün reformcu hareketler, ordudan gelmiştir. 1908 "Genç Türkler" hareketi, 1919'dan sonraki Atatürk devrimi, 1960 devrimi gibi. Bunun bir nedeni de, Türk ordusundaki subayların, başka ülkelerdeki gibi yüksek sınıflardan değil, daha aşağı tabakaların çocukları arasından gelmelerinde bulunur. Bu yüzden de ordu daima tutucu değildir. Türkiye'de devrimleri ordu gerçekleştirdiğine göre, bunun önemi açıkça ortadadır.

Türk subaylarının ölçülü ciddilikleri karşısında daima şaşırmışımdır. Ayrıca, dikkati çekecek derecede seçkin konuşurlar. Bir gün Ankara'daki subay kulüplerinden birinde karşılaştığım subay grubuyla aramda geçen konuşmayı hiç unutamam. Son derece kuru ve entellektüel bir sohbetti. Özellikle siyasal teoriler ve Anayasa sorunları tartışılıyordu. Sohbette, demokrasilerde kuvvetler ayırımı ile parlamentoya dayalı hükümetlerde iki meclisten yana olanlar ve karşı olanlar da yer alıyordu. Hemen hepsi, İngiliz tarihi ve siyaseti üzerine çok şey biliyordu. Toplantıdan oldukça etkilenerek ayrıldım.

Subaylar arasında romantik bir radikalizm çok yaygındır. 1960 darbesinden sonra M.B.K. üyelerine kendilerini gençlik yıllarında en çok etkileyen hangi edebiyat olduğu so-

rulduğu zaman, hemen hepsi Gregori Petrof adlı Bulgar yazarının "Beyaz Zambaklar Ülkesinde" adlı eserinin adını vermişlerdi. Bu kitabı okumayı 1920'lerde Atatürk zorunlu kılmıştı. Bu, hafif sol tonda, Fin filozof ve yazan Johan Shellman'm nezaretinde, XIX. yüzyılda Finlandiya'da gerçekleştirilen reformların romantik ve idealist bir biçimde aktarılmasıdır. Pek çok Türk subayı da, Nietzsche'ye saygı besler.

Türk ordusu, yakın Türk tarihinin çeşitli dönemlerinden önemli roller oynamıştır. Atatürk'ün, Türkiyede rakipsiz başa geçişinde de, Yunanlılara karşı kazandığı askerî zaferin rolü başta gelir. Gerek kendisi, gerek kendisinden soma gelen İnönü, askerî üniformayı sırtlarından çıkardıkları halde, halkın gözünde hep "paşa" olarak kalmışlardır. Atatürk ve İnönü'nün cumhurbaşkanlıkları sırasında sivilin askere üstünlüğü ilkesi göreli olarak yerleştirildiği halde, gerçekte bu tam olarak oluşmamıştır. Halk, haklı olarak, orduyu daima iktidarın başında bellemiştir.

1950 seçimlerini Türk tarihinde olağanüstü bir olay durumuna getiren de, İnönü'nün çok partili rejimi başlatması ile iktidara geçen Demokrat Parti'nin hükümetinin, ilk defa gerçekten sivil bir hükümet oluşudur. Cumhurbaşkanı Bayar, bir bankacıydı; başbakan Menderes ise çiftçi. Menderes'in halk gözünde bu derece sevilmesinin nedenlerinden biri de budur: Ordu ve bürokrasinin iktidan, ilk defa 1950'de sona ermiştir.

Türk ordusunun demokrasi ilkesine verdiği değeri anlamak da önemlidir. Ordu, oyu Kemalisttir. Kemalizm, Batılılaşma demektir. Batılılaşma ise, politik anlamda, demokrasi demektir. Böylece, silâhlı kuvvetler ikili, belki de karşıt görünen bir durumda kalmaktadır: Bir yandan Kemalizmin koruyucusu, öten yandan demokrasi âşığı. Bu nedenle de sürekli olarak iktidara müdahale etme ve etmeme arasında bocalamaktadır.

Menderes dönemi (1950-1960), ordunun **ilk** defa gerçekten siyaset dışında kaldığı dönemdir. Bu on yıl içinde sivil iktidarın askere üstünlüğü ilkesi gerçekten uygulanmıştır. Elbette bazı subaylar bundan hoşnut olmamış, daima iktidara el koyma ya da İnönü'yü (eski bir asker olarak) yeniden iktidara getirme isteği duymuşlardır. Menderes ve Bayar, bir yandan da dini istismar ederek, darbe gerçekleşinceye kadar böyle bir ihtimale daimi göz yumarak, ordu ile ilişkilerini bozmuşlardır.

1965'ten 1971' e kadar iktidarda kalan Demirel ise, Menderes'in başına gelenlerden aldığı dersle, çok daha kurnaz bir yönetici olarak sivrilmiştir. Demirel 1965'te ilk siyasi nutkundan sonra kendinden yana olanlarca alkışlanırken, birden eline kalabalık arasında kimden geldiği belli olmayan bir pusula ulaştırılmıştır. Pusulanın üzerinde şunlar yazılıydı: "Biz, Menderes'i astık, seni de asacağız."

Bu, Türk siyaset hayatının havası üzerine bir fikir vermektedir.

Demirel, generallerle iyi ilişkiler kurarken, asıl ihtilâlleri hazırlayan orta ve aşağı rütbeli subayların da maddî durumlarının düzeltilmesi sorunu üzerine eğilmiştir. Subayların maaşları yükseltilmiş, ucuz meskenler sağlanmış, ucuz alışveriş yapacakları kooperatifler kurulmuş, daha başka kolaylıklar tanınmıştır. Fakat, bu taktiklerin ne kadar süreceği belli olmaz.

Menderes, diktatör diye anıldığı, adalet mekanizmasını emrine almak, basını susturmak gibi çılgınca fikirlere kapıldığı halde, Menderes dönemi bir bakıma önceki rejimden çok daha demokratik sayılabilir. Önceden de gördüğümüz, gibi, bu dönemde ordu, sivil iktidara gerçekten boyun eğmiştir. Şimdiki rejimde ise böyle bir şey söz konusu değildir. İktidarda bir sivil hükümet vardır; fakat, asıl önemli sorunlarda ka-

rar veren, Milli Güvenlik Kurulu adlı sivil - asker karması bir kuruluştur. Bu organ, ayda bir defa, eski genelkurmay başkanı Cumhurbaşkanı Sunay'm başkanlığında toplanır (o da tıpkı Atatürk ve İnönü gibi bir askerdir). Kurulun öteki üyeleri, başbakan, kabinenin üç üyesi, genelkurmay başkanı, üç kuvvet komutanı ve başka bazı yüksek rütbeli subaylardır. Bu kurul, ortak bir sivil - asker yönetimini temsil eder.

1971 yılı mart ayından beri ordu, siyaset sahnesinin daha da ön planına çıkmıştır. Fakat, bugün geçerli olan sisteme rağmen - hükümetin bütün önemli sorunlarda generallere danışması gibi - generaller iktidara açıkça el konmasına karşı görünmektedirler. Türklerin en son isteyebilecekleri şey, askeri darbelerin birbirini kovaladığı Arap cumhuriyetlerine ya da Güney Amerika devletlerine benzememeleridir. Türkler, altı yüzyıl süreyle Roma İmparatorluğu kadar geniş, İngiltere İmparatorluğu kadar sürekli bir imparatorluğu yöneltmiş, ama daha başka hamurdan yoğrulmuş bir ulustur. Bu nedenle de ordu, kendisini engellemektedir.

Demokratik rejimin çığırtkanlığını yapan İnönü'nün etkisi, ordunun yüksek rütbeli subayları arasında kendini kuvvetle göstermiştir. Orta ve küçük sınıftan subaylar arasında bunun ne derece etkili olduğu kuşkuludur.

Türkiye'deki askeri darbelerde subay kadrosunun yapısı büyük önem taşımaktadır. Türk ordusu içinde albayların generallere karşı bir darbe gerçekleştirmeleri ihtimali imkânsız denmese bile, çok zayıftır. Türkiye'de, Mısır'daki albaylar kadar çok general vardır.

Albay Aydemir'in iki darbe teşebbüsü, biraz da bu kurala uymadığı için başarısızlığa uğramıştа. Generaller, bir albayın yönetimine girmeyi hiç bir zaman hoş karşılamamışlardır.

İki darbe teşebbüsünden birincisi, özellikle hedefe yaklaşmıştır. Fakat, her şeyin sallantıda kaldığı gece, yüksek rütbeli kumandanlar, cüretli albaya karşı cephe almışlar, o da hayatını cumhurbaşkanlığı köşkü yerine, idam sehpasında bitirmiştir.

7

DEMOKRASİ

TÜRKİYE, Avrupa ve Batı uygarlığım seçtiği için, siyasal rejim soranu Türkiye'de öbür ülkelerden çok daha büyük bir önem taşımaktadır. Batı demokrasisi, Türkiye'de bir sonuç olarak değerlendirilir; Atatürk ve haleflerinin hedef olarak gösterdikleri uygarlığın siyasal ifadesi olarak kabul edilir. Bu nedenle de idealist Türklerin zihninde demokrasi, sanayileşme ve sosyal reformlardan da değerlidir.

Türkiye, Avrupa Konseyi üyesidir ve bu organın statüsü, üyelik şartı olarak demokratik rejimi şart koşmuştur. Bu nedenle, İspanya ve Portekiz, Konsey üyesi olamamışlar, aynı nedenle de Yunanistan'ın üyelik niteliği kaldınlmıştır. Uzun yüzyıllar mutlakıyet yönetiminin örneği olarak gösterilen Türkiye'nin bugün demokrat bir ülke sayılması, siyasal özgürlüğün aşağı yukarı ilk doğduğu toprak olarak bilinen Yunanistan'ın ise, askerî bir diktatörlük altında bulunması, gerçekten gariptir.

Pek çok kimse, Türk demokrasisinin uzun ömürlü olamayacağını, çünkü, Türklerin demokrasi gelenekleri bulunmadığını ileri sürmektedir. Türkleri pek de sevmeyen T.E. Lawrence, Türkiye'de kalabalık bir tren istasyonunda biri,

sert bir sesle, "Oturun!" diye bağıracak olursa, herkesin nedenini bile sormadan yere oturuvereceğini söylemiştir. Tarihçi H.A.L.Fisher de Türkleri (bana kalırsa yanlış olarak), "rütbesiz askerlerden oluşan bir ulus" olarak nitelendirmiştir.

Buna rağmen,Türkiyede demokrasinin yerleşmesi için yüz yıldan beri inatla mücadele edildiği ortadadır. Mithat Paşa ve öteki liberal düşünceli kişilerin 1876'da ön ayak olduğu demokratik dönem, iki yıl sonra II. Abdülhamit tarafından sona erdirilmiştir. Son yüzyıl içinde Türk tarihi, rejim bakımından, zaman zaman diktatörlüğe dönüşen bir meşrutiyet yönetimi olmuştur. Mithat Paşa da, zindanlarda boğdurulduktan soma, Abdülhamit 33 yıl ülkesini istibdatla yönetmiştir.

Abdülhamit rejimi, Batıda Türkiye'nin adını kötüye çıkarmıştır. Sultan'm sindirme hareketleri, görülmemiş boyutlara erişmiştir. Gazeteler, Fransız İhtilâli'nden söz ettiler diye kapatılmıştır. Yabancı kralların suikast sonunda öldürüldüklerinin gazetelerde yayınlanması yasaklanmıştır. Avusturya İmparatoriçesi Elisabethe'in korkunç ölümünden Türkiye'de "zatürree" diye söz edilmiş, Sırp kral ve kraliçesinin öldürülmesi, "sindirim sistemi bozukluğundan öldüler" biçiminde kamuoyuna duyurulmuştur. Hatta, okul kitapları bile baskıdan etkilenmiş, Alt=0 formülü, Abdülhamit eşittir sıfır anlamına çekilerek, yasaklanmıştır.

1908de Genç Türkler hareketi Abdülhamit'i devirmiş, fakat kısa bir süre içinde bu sefer Genç Türkler bir diktatörlük rejimi kurmuşlardır. Daha sonraki Atatürk dönemi ise, demokratik çerçeve içinde bir diktatörlük diye nitelendirilebilir. 1945'te ise înönü, Batılı modellere uygun, çokpartili bir demokratik rejim başlatmıştır. 1960'taki devrim hareketinden sonra kısa bir askeri rejimi izleyerek, bugüne kadar demokrasi rejimi sürdürülmüştür.

Ankara'daki parlamento binası, gerçekten güzel bir yapıdır. Geniştir ve depreme karşı dayanıklı olarak yapıldığı söylenir. Koridorları, Anadolu'nun 25 çeşit mermeriyle süslenmiştir. Genel Kurul salonu, geniş ve rahattır. Tavandaki on altı avize, tarihin başından beri var olan on altı Türk devletini temsil etmektedir. Avusturyalı mimar Holzmeister'in eseri olan binanın yapımı 21 yıl sürmüştür. Askeri bir darbenin parlamenter rejime son verdiği 1960'ta boş kalmıştır. Gösterişli bir parlamento binasmın boş kalışı, belki de askerleri parlamenter rejime dönmeye zorlayan nedenlerden biri olabilir.

Demokratik rejimin benimsenmesinde ve korunmasında, Türkiye Cumhuriyeti'nin ikinci cumhurbaşkanı îsmet İnönü'nün rolü büyüktür. 1945'te cumhurbaşkanı olan 87 yaşındaki bu tecrübeli devlet adamı, şimdi muhalefet önderidir. İnönü, tek başına aldığı kararla, Cumhuriyet Halk Partisi'nin tek parti rejimini, demokratik bir sistem durumuna dönüştürmüştür. Bu olay sırasında kurulan Demokrat Parti, T 950 genel seçimlerini kazanmış, İnönü ve Partisi iktidardan uzaklaşmıştır. Yani, İnönü, iktidardan düşmesi pahasına, ülkesine demokratik rejimi getirmiştir. Bu pek büyütülmese bile, dikkati çekecek bir davranıştır.

1960 askeri darbesinden soma demokratik rejime dönüşte de İnönü'nün etkisi büyük çapta kendisini duyurmuştur. Birçok kimse, özellikle son yıllarda, Westminster demokrasisinin Türkiye gibi bir ülkeye uyup uymayacağı konusunda şüphelerini belirtmişlerdir. Çünkü, halkın çoğu okuma yazma bilmemektedir; cahillik oranı çok yüksektir. Fakat İnönü, Türkiye için en iyi rejimin demokrasi olduğu üzerine kişisel görüşünde diretmiştir. Buna rağmen rejimi yerleştirme çabası oldukça çetindir ve şimdiye kadar, bir başbakanla bir dışişleri bakanı da içinde, beş kişi ipe çekilmiştir.

TÜRK demokrasisinin gelişmesi çok ilginç olup politika bilimi öğrencilerini yakından ilgilendirebilir. Çeşitli sarsıntılara rağmen rejim sürdürülmüştür ve bugün de sürdürülüyor. Fakat, inancı gerektirmektedir. Bu özel siyasal rejimi pek uygun olmayan topraklara yerleştirmenin ne kadar güç olduğunu hatırlatan beş ceset acı bir biçimde kalmıştır geride.

Atatürk, Yunanlıları (ve dolaylı olarak İngilizleri) yenilgiye uğrattıktan sonra, 1938de ölünceye kadar Türkiye'yi yönetmiş, bu arada göz kamaştırıcı birçok reformları isteksiz halka rağmen gerçeMeştirmiştir. Atatürk de demokrasi hayranıydı. Demokratik bir rejim uygulamamışsı, bunu haklı gösterecek nedenler çoktu. O zamanlar Türkiye'de büyük bir devrim demek olan "Egemenlik Ulusudur" ilkesini o, ortaya atmıştır. Padişahlığı, yani tek kişinin egemenliğini kaldırmış, yerine hiç olmazsa kurumsal biçimde parlamentoyu egemen kılmıştır.

Atatürk, sağlığında ilk defa muhalefet partilerine hayat hakkı tanımıştır. Bu, pek çok diktatörün yapamadığı şeydir. Bunların birincisi olan 1924 Cumhiriyetçi Terakkiperver Fırkası denemesi, çok daha ilginçtir. Bu parti, Atatürk'ün Türkiye'de mutlak egemenliğini kabul ettirmesinden önceki günlerde oluşmuş ve Kurtuluş Savşa'nda onun adına çalışan ünlü kimselerce kurulmuştu.. Çatışma, gerçek bir siyasal çatışma halini almışsa da sonunda Atatürk kazanmıştır. Terakkiperver Fırka, esrarengiz bir biçimde, Güney doğu Türkiye'deki Kürt isyanıyla ilgili görülmüştür. Fakat böyle bir ilişki olup olmadığı kesin değildir. Her ne olursa olsun. Atatürk partiyi kapatmış ve ülkeyi rakipsiz yönetmiştir.

1930'da "Serbest Fırka" denemesi, demokrasi alanında daha geniş bir deneme olmuştur. Atatürk, arkadaşlarından birini, Fethi Okyar'ı, Başbakan inönü'nün yönettiği CHP'ye

karşı bir muhalefet partisi kurmakla görevlendirmiştir. Halk Partisi, Atatürk'ün heyecan yaratıcı reformlarını gerçekleştirdiği yedi yıl süren iktidar döneminde, geniş eleştirilere hedef olmuştu. Anlaşıldığı kadanyle, Atatürk'ün amaçlarından biri, halkın hoşnutsuzluğunu açıkça dökmesini sağlamaktı. Bir başka amacı da, ekonomik konularda anlaşmazlığa düştüğü İnönü'nün altında iktidar koltuğunu çekmekti.

Fakat, sonuç neredeyse felâket olacaktı. Atatürk, yeni partinin birden basan kazanacağını önceden hesap edememişti belki de. Türkiye'nin dört bir köşesinden herkes, bu arada koyu din yanlısı olanlar yeni partiyi destekliyordu. Dev gibi bir tren, belirsiz bir yöne doğru harekete geçmişti. Ülkede patırtı ve kanşıklıklar başlamıştı. Sıradan bir Türk vatandaşı, kurulu iktidara karşı meşru bir muhalefet olabileceği fikrim sinöiremiyordu. Eğer seçimlere gidilseydi, çok güçlü bir ihtimalle-yeni parti kazanacaktı. Kısa bir süre soma, demokrasinin Türkiye için daha erken olduğu anlaşıldı. Üç ay sonra da parti dağıtıldı. Atatürklün sağlığında başkabir denemeye de girişilmedi.

"Serbest Fırka'" denemesi, Kemalist reformlara' karşı halkın temelden muhalefet ettiğini öğretmişti. Bunda; bütünüyle değilse bile, biraz da din çevrelerinin etkisi olmuştur. Aynca, Atatürk ve İnönü'nün temsil ettiği, ötedeıı beri Türkiye'yi yönetecek asker-bürokrat sınıfa karşı da halkın kitle halinde'hoşriutsüzluğu rol oynamıştır. Atatürk, yönetimine karşı bir baş kaldırma sezihlemiştir. "Serbest Fırka"iktidara gelecek olursa, yapılan devrimlerin hepsinin çiğnemeeeğirii, eserini yıkılacağını düşünmüştür. Böylece, bir çeşit meşru karşı-devrim hareketi başanlmış olacaktı.

Pek çok kimse, Atatürk'ün ölümünden yalnızca yedi yıl sonra İnönü'nün, Mustafa Kemal'in başaramadığı bir deneme-

ye nasıl kalkıştığı sorusunu ortaya atmıştır, inönü'nün 1945'teki kararını açıklayacak çeşitli nedenler vardır. Müttefikler, ikinci Dünya Savaş'nı kazanmışlardı. Demokrasi, politik bir sistem olarak diktatörlüğü (hiç olmazsa faşist diktatörlüğü) yenilgiye uğratmıştı. Türkiye, amerikan yardımına muhtaçtı. 1945'te Stalin, Türkiye'nin doğusundaki bazı topraklan istemişti. Bazdan da inönü'nün bütünüyle iç politikaya değin nedenlerle siyasal bir intihar yolunu seçtiğini ileri sürmektedir.

inönü ise bunlardan çok başka bir açıklama tarzı getirmiştir. Söylediğine göre, Atatürk, Türkiye'nin daima gerçek bir demokrasiyle yönetilmesini istemişti. Yaşasaydı, bunu gerçekleştirecekti, inönü'ye göre demokratik rejimin seçilmesinin nedeni siyasal değil, bütünüyle ideolojiktir. İnönü, böylece Atatürk'ün en önemli amaçlarından birini yerine getirdiğine inanıyordu. Fakat bu sorun, bugün bile hâlâ tartışılmaktadır: Acaba, İnönü haklı mıydı?

Bence bugün Türkiye'nin kökünde temel bir karşıtlık vardır: Buna, "ikili meşrutiyet sorunu" diyebilirim. Anlaşmazlık, devletin temelinin ne olduğunun saptanmamış oluşundan doğmaktadır. Kemalizme göre, devletin temeli Atatürk ilkeleri, en başta da laikliktir; ama, acaba demokrasiye göre, halkın gerçekten istediği bu mudur? Atatürk, "Egemenlik ulusundur," demiştir. Halkı parlamento, uygulamada da, parlamentodaki çoğunluk temsil eder, peki, ya parlamentodaki bu çoğunluk, Atatürk ilkelerine karşı ise ne olur? Bu demektir ki, bir meşruluk, ötekiyle çatışma durumundadır. Bu ilkelerden hangisine öncelik tanınacağı asla belirtilmemiştir. İşte bu da çeşitli buhranların, çatışmalann, sürtüşmelerin nedeni olmaktadır.

Temelde, demokrasi ile devrimcilik arasında bir çatışma

vardır. Reformlar, tebligatları gereği, bir seçkin smıfm amacı olmuştur. Reformların ne zaman "devrim" olup olmadığı, tartışma konusudur. Kesinlikle, bunlar sosyal bir devrim değildi. Çok defa "tepeden inme ihtilâl" diye tanımlanmıştır. İhtilâl, genellikle var olan düzeni kökten sarsmaya başlayan bir harekettir. Buna rağmen modern kemalistler, Kemalizmi devrim sözüyle yorumlamaktadnlar. Onlara göre, demokrasi tutucu bir halkın isteklerini yansıtıyorsa, eski durumu sürdürmek için yeterli bir nedendir.

Bu ikili meşrutiyet sorunu, 1945'ten beri, devlette hangi organın ulusu temsil ettiğini ortaya koymamaktan çıkmaktadır. Aydın seçkinler mi (ordu da bunun içindedir)? Yoksa, Parlamento'daki çoğunluk mu? İngiltere'de Avam Kamarası, çok bilinen bir deyimle, "bir erkeği kadın, bir kadını da erkek yapmanın dışında, her şeye muktedirdir." Ama, benim bildiğim kadarıyla, politik kurumda çoğunluğun diktatörlüğü sorunu hâlâ çözümlenememiştir. İngiltere'de bir parlamento çoğunluğu, kralın kişisel iktidarını yeniden ortaya çıkarmaya kalkışsa acaba ne olurdu? Devlet içinde, halk adına yönetici iktidar partisine karşı çıkabilecek bir başka organa ihtiyaç var mıdır?

Türkler, bu sorunla 1945'ten soma ve 1960 darbesini izleyen günlerde karşı karşıya kalmışlardır. Menderes dönemi ikili meşrutiyet sorunu çok iyi göstermiştir. Bayar ve Menderes halkın istediğinin ön planda geldiğini savunmuşlardır, bu istekler Atatürk ilkelerine ters düşse bile. Kolayca oy kazanmanın kışkntmasıyla, dini istismar etmekten çekinmemişlerdir. Ordu ise, Atatürk devrimlerinin meşruluğunda diretmiştir. Önceden de gördüğümüz gibi, ordu demokrasiye karşı değildir; tersine, demokrasiden yanadır. Fakat son kerede devrimle halkın isteği çalıştığı zaman, devrimlerden yanadır.

Menderes'le Bayar, kurumsal yönden haklıydılar. Parla-

mentodaki çoğunluğu ellerinde bulundurdukları için demokrasinin ilkelerine göre, yanlış bir iş yapmaları mümkün değildi. Ne var ki, Locke ve Montesqieu'nün ileri sürdüğü nedenler, her şey gün ışığına çıktığı zaman, kendilerine bir yarar sağlayamazdı. Demokratik şaşmazlıklannm inancı içinde, bunlar gittikleri yolun nereye varacağı üzerine yapılan çeşitli uyanlara kulak asmamışlar, en sonunda da iktidann etkenleriyle karşı karşıya gelince, kurumsal yönden haklı olmak, hiç bir işlerine yaramamıştır. Daha sonra ordu, kendi mantığına göre, haklı çıkmıştır. Devrim korunmalıydı. Aslında, güçlünün haklı çıktığını gösteren nedenlerden biriydi bu:

"Soluk benizli Ebenezer savaşmanın yanlış olacağını düşündü.

Ama (onu öldüren) Gürleyen Bili doğru olduğunu düşünüyordu."

Şimdilik iki meşruluk sorununun çözümü için görünen en iyi yol, Parlamento'ya reformcu bir çoğunluğun, halk oyu ile gelmesidir. Ama, bu da şimdilik uzak bir ihtimalidir. Türkiye'nin geleneksel reform partisi olan Cumhuriyet Halk Partisi, seçmi üzerine seçim kaybetmiştir. Çünkü laikliği savunduğu için, halkın gözünde CHP, "Allahsız parti "dir.

İnönü, şaşkınlık verecek bir davranışla, görünüşte idealist nedenlerle, kendisini sonuna kadar iktidardan uzaklaştıran bir rejimi benimsemiştir. Fakat partisi hâlâ ordunun ya da ordunun büyük bir bölümünün tercih ettiği siyasal örgüttür. Bir rejim değişikliğine doğru, gittikçe ağır basan bir akım vardır. 1971'deki ordu müdahalesi de bunun son örneğidir.

EKONOMİK VE SOSYAL SORUNLAR

TÜRKİYE, ekonomik yönden bir "geçiş" ülkesidir. Çok zengin ülkelere oranla çok yoksuldur; ama, çok yoksul ülkelere göre de, oldukça zengin sayılır. Son kırk yıl içinde gerçekten büyük ilerlemeler yapmıştır: Sanayileşme, yeni yollar, limanlar, büyük bir konut yapımı faaliyeti (çoğu çok çirkin), hidroelektrik santralleri, yeni üniversiteler, turizmde gelişme, televizyon, vb. Fakat, bütün bu ilerlemelere rağmen, Atatürk'ün 1920'lerde ve 30'larda ulaştığı hıza erişilememesi, "öfkeli" Genç Türkler'i çileden çıkartmaktadır.

Türkiye, son yirmi beş yıl içinde 3 milyar dolara yakın ekonomik yardım aldığı halde (bu yardımın büyük bir bölümü ABD'den gelmiştir), Türk köylerinin %92'si hâlâ elektrikten yoksundur: %75'inde yol yoktur; %35'inde de su. Kişi başına düşen yıllık milli gelir 4900 liradır. Bu sayı Hindistan (1260 lira) ve Mısır'dan (2450 lira) çok ileridedir; ama, Yunanistan'dan (10.500 lira) ve bütün Avrupa ülkelerinden-daha geridir. Okuma yazma bilmeyenlerin yetişkinler arasında oranın %52 olduğu resmen kabul edilmektedir (Hindistan (%72), Mısır (%73) ya da İran'a (%87) göre bu durum iyidir); fakat, 1928'deki harf devriminden soma ülkede hiç oku-

ma yazma bilmeyen kalmayacağı ileri sürülürken, varılan sonuç basan sayılamaz. Türkiye'nin iki yakın komşusunda, Bulgaristan ve Yunanistan'da ise, okuma yazma bilmeyenlerin oram, % 15 ve % 19'dur.

Türkiye, potansiyeli zengin bir ülkedir. Dağlan madenle doludur. İklim ve topografyası o kadar çeşitlidir ki, her çeşit tanm ürünü yetiştirilebilir, hatta gerekli kolaylıklar sağlanabilirse bunlar ihraç edilebilir. Türkiye kıyılan balık bakımından son derece zengindir. Fakat, deniz ürünleri o kadar kötü işletilmektedir ki, bugün Türkiye, dışandan balık ürünleri ithal etmektedir. Dünyanın en güzel tiklerinden biri olan Türkiye'de turizm, altın yumurtlayan bir tavuk olabilirdi; oysa, Türk turizmi zarardadır. Türkiye'nin kasalan, tıpkı Osmanlı İmparatorluğu zamanında olduğu gibi, çok defa tamtakırdır.

1963'ten beri Türkiye, beş yıllık kalkınma planı, daha doğru kâğıt üzerinde çok şeyler vaat eden on beş yıllık bir "kalkınma planı"na bağlanmıştır. Plan, yıllık milli gelirin % 18.2'sinin yatınmlara aynlmasmı öngörmektedir. Yılda da % 7 oranında bir kalkınmanızı sağlanmıştır. Birinci 5 yıllık planın gerçekleştirilmesi için gerekli olan 6 milyar dolann dörtte üçünün bizzat Türkler, dörtte birinin de dış yardımlarla karşılanması öngörülmüştür, on beş yıllık tasarının amacı, Türkiye'yi "çıkış noktası"ndan gelişme ve kalkınmasında kendi kendine yeterli duruma getirmektir. % 7 oranında bir kalkınma hızını, birinci 5 yıllık plan döneminde (1963-67) erişilmiştir. Fakat, ikinci 5 yıllık plamn ilk iki yılındaki kalkınma hızı, hızlı nüfus artışı yüzünden sıfıra dönüşmüştür.

Bu arada Boğaz köprüsü, Frat üzerinde, Assuan'dan daha büyük Keban Barajı, Karadeniz'de Ereğli Demir-Çelik tesisleri gibi büyük projelerin gerçekleştirilmesine kalkışılmış-

tır. Avrupa ile Asya'yı birleştirecek olan Boğaz köprüsü projesi, Türk ekonomisinin bugünkü durumunda, bazı ekonomiciler tarafından büyük bir çılgınlık olarak görülmektedir. Bu projenin uygulanmasına 1970 yılı başında girişilmiştir.

Türkiye ayrıca, tecrübeli ekonomici ve geleneksel ekonomik tecrübe noksanlığının sıkıntısını çekmektedir. Osmanlılar zamanında imparatorluğun hemen bütün ticari ve teknik hayatı Ermenilerin, Yahudilerin, Yunanlıların ve öbür aşağı ulusların" eline bırakılmıştı. Türklerin bütün rolü, yönetmek ve sık sık da savaşmaktı. İmparatorluğun yıkılışından sonra azınlıkların ülke dışına çıkartılması, ülkenin bütün ekonomik-hayatının da Türkler tarafından yöneltilmesi zorunluluğunu doğurdu. Türkler, ilk defa olarak böyle bir şeye kalkışıyorlardı. Dünya ulusları içinde bir halkın karşı karşıya geldiği en büyük değişiklik, belki de buydu, türklerin bu işin altından pek kalkamadıkları ileri sürülemez. Ama, bir orta sınıf bile zorlukla yaratılabilmiştir.

Ne var ki, ekonomik ilkeler, Türklerin yaradılışlarına uygun düşmemektedir, türklerde ticarete karşı doğal bir küçümseme vardır. Ayrıca, Türkiye çok büyük dış borçların altındadır. Özellikle Menderes döneminin enerjik, fakat plansız yönetiminde bu borçlar daha da artmıştın Dış ticaret açığı büyümekte, denge sağlanamamaktadır. Türkiye'nin geleneksel ihraç ürünleri olan kromit, kuru yemiş ve tütün ihracatı ise düşmüştür. Bütün bunlardan başka, Türkiye 1950'lerde Anadolu'ya akın eden bir düzineye yakın yabancı petrol şirketine yeterli imkânı tanımadığı için, pek çok ülkenin kalkınmasına yardımcı olan petrol ürününden gerektiği gibi yararlanamamıştır.

Devlet gelirleri çok azdır. Çünkü, halkın yüzde 70'i tarım sektöründe çalışmakta, bu sektörden ise çok vergi alm-

mamaktadır. Tarım ürünleri ulusal üretimin yüzde 35'ini oluşturduğu halde, bu ürünlerden alman vergi oranı yalnızca yüzde 1 'dir! Bunun nedeni de, siyasaldır. Demokratik rejimin uygulandığı süreden beri, hiçbir Türk hükümeti, desteğini gördüğü büyük çiftçileri ve toprak sahiplerini vergilendirmeyi göze alamamıştır.

Türkiye, 1963 'ten beri Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun üyesidir ve mantıklı bir geçiş döneminden sonra, 1982'de topluluğun tam üyesi olacaktır. Bazı kimseler bu programın son derece saçma olduğunu, çünkü bu süre içinde Türkiye'nin asla ileri Batı Avrupa ülkelerinin düzeyine erişemeyeceğini ileri sürmektedirler.

Son birkaç yıl içinde Türkiye, Doğu ile olan ticaretini geliştirmiş, Sovyetler Birliği'nden ekonomik yardım almıştır. Bu yardım, bazı sanayi projelerinin gerçekleştirilmesi biçiminde olmuştur. Bu projelerden biri olan Akdeniz kıyısındaki İskenderun çelik tesisleri, 1975'te tamamlandığı zaman, yılda iki milyon ton kapasitesiyle, Orta Doğu'nun en büyük çelik tesisi olacaktır. Burada ayrıca 20.000 kişiye çalışma imkânı sağlanacaktır. Türkler, Sovyet kredilerinin karşılığım, kuruyemiş, üzüm ve tütün olarak ödemektedirler.

Türkiye'nin önemli sorunlarından biri de, çok ağn işleyen idari mekanizmadır. Pek çok kimse sorumluluktan kaçmakta, bir tek belgenin bir sürü insanca imzalanması gerekmektedir. Çabuk iş yapmak isteyenler, daima direnişle karşılaşmaktadırlar. Bu nedenle müteşebbis kişiler delirmez ya da intihara kalkışmazsa bile, Kafka'nm "Şato"sundaki kahramanın kaderine razı olmaktadır.

Yapılması gereken şeyi de söylemek zordur. Türklerin belirli özelliklerinden olan tevekkül, belki de bu durumun ya-

ratıcılarındandır. Bütün reformlardan önce idari bir reformun şart olduğu görüşü, belki de haklıdır. Tembellik, Türklerin bir kusuru olarak gösterilemez, çünkü Avrupa'da çalışan Türk işçileri, bunun tersini ispatlamışlardır. Ama, Türkler yukarıdan dürtüklenmek isterler. Ancak, İslâmiyetin körüklediği tevekkül ve uyuşukluk içinde durgunlaşırlar.

Bunun en iyi örneklerinden biri, telefondur. Türkiye'de birinci sımf teknisyen ve operatörler olduğu halde, yine de telefon sistemlerinden aksayan bir yan vardır. Bu yüzden de Türkiye'de şehirlerarası konuşmalar, "sağır duymaz, uydurur" biçimini almıştır. Bu konuda bir de fıkra anlatılmaktadır. Bir turist Ankara'ya gelir ve indiği otelde, yanındaki odada kalan komşusunun bağıra bağıra konuştuğunu işitir. Merak edip yan odada ne olduğunu sorunca, kendisine, adamın İstanbul'la konuştuğunu söylerler. Türkiye'ye yeni gelen yabancı, merak ve şaşkınlıkla sorar: "Peki birader, niçin adamcağız telefonla konuşmuyor?"

Başka pek çok ülkede olduğu gibi, Türkiye'de de hızlı nüfus artışı, ekonomik ilerlemeyi sıfıra indirmiştir. Türkiye'deki yılda yüzde 3 artış oranı, dünyanın en yüksek oranlarından biridir. Türk halkı son 25 yıl içinde bir kat artış göstermiştir. Bugün de, nüfus yılda bir milyon artmaktadır. Bunun çeşitli nedenleri vardır. Ölümlerin azalması önemli rol oynamıştır. Türkiye'nin bazı bölgelerinde on yıl öncesine kadar hâlâ öldürücü bir hastalık olan sıtmanın kökü, hemen bütünüyle kazınmıştır.

Nüfus artışının temel nedeni ise, çok yüksek doğum oranıdır (aşağı yukarı binde 44). Bu da genç Türk kızlarının çok genç yaşta evlenmelerinden (çok defa 14, hatta daha bile genç yaşta), birden çok kadın alma geleneğinin sürdürülmesinden ve erkek-

lerin cinsel güçlerinin yüksek olmasından ileri gelmektedir. Geçenlerde, Gelibolu yarımadasında 105 yaşında bir adamın oğlu olduğu haberi çıkmıştı. Adamın karısı 35 yaşındaydı ve baba, daha önceki evliliklerinden kalma 11 çocuk sahibiydi.

Türkiye'de de doğum kontrolü başlamış, fakat bu alanda önemli bir ilerleme olmamıştır. İslamiyet buna karşı çıktığı gibi, Atatürk de zamanında savaşlardan azalan nüfusu artırmak amacıyla nüfus artışını desteklemişti. Doğum kontrolüne genellikle, bütün dünyanın Türklerle dolmasını isteyen aşırı milliyetçiler ve aile planlamasının kitlelerin değil, iyi eğitim görmüş sınıflarca gerçekleştirileceğine inanan, dolayısıyla ülkedeki aydın sayısının azalacağını ileri süren bazı aydınlar karşı çıkmaktadır.

Doğum kontrolünden yana çıkanlar, bugün hiç olmazsa gayrimeşru çocuk düşürmeleri azaltmanın temel bir sorun olduğunu ileri sürmektedirler. Ankara'da Sağlık Bakanlığı yetkililerine göre 500.000 Türk kadım her yıl çocuk düşürmekte, bu yüzden yılda on bin kişi ölmektedir. Bu korkunç sayılar doğum kontrolüne halkın karşı çıkamayacağı kanısını uyandırmaktadır. Fakat, kürtaj olaylarına rağmen Türkiye'deki doğum oranı da hesaba katılmalıdır. Bu, dünyanın en yüksek oranlan arasında gelmektedir.

Hızlı nüfus artışı, Türkiye'nin bütün kaynaklarım korkunç bir biçimde zorlamakta, Türk çocuklarının büyük bir çoğunluğu, ilk öğrenim bile yapamamaktadır. Bazı sınıflarda yüz öğrenci bir tek öğretmenin denetimindedir. İşsizliğin tehlikeli bir duruma girdiği, dış ticaret açığmm giderek arttığı görülüyor. Çünkü, ihraç mallan artık ihraç edilmeyip yerinde tüketilmektedir. Buğday yetiştiren bir ülke olarak bilinen Türkiye, son yıllarda buğday ithal etmeye başlamıştır. Birleşmiş Milletler ra-

porlanna göre Türkiye, Hindistan ve Pakistan'dan sonra açlık tehlikesiyle yüz yüze gelen ülkelerin başında sayılmaktadır.

Her şeye rağmen Türkler, çektikleri açlık karşısında Asyalılar gibi iğne ipliğe dönmeyeceklerdir. Ülkede yoksulluk varckr -yıllık gelir kişi basma 490 liradır, bu hiç de yüksek sayılmaz- ama sefalet yoktur. Türk, şimdiye kadar karnım iyi doyurmasını bilen, güçlü kuvvetli bir insan olarak yaşamıştır. Türk, çok az et, balık, yumurta ya da tavuk yer; ama ekmeği, sütü, süt ürünlerini bol bol midesine indirir; Türkiye, topraklarında bol yetişen bulunmaz meyve ve sebzelerden yararlanır. Türkiye'de iklim o kadar değişiktir ki, Afrika'nın tropikal bölgelerinde yaşayanlarla Eskimolar dışında, bütün dünya uluslarının Türkiye'nin bir köşesinde vatanlarının havasını bulabilecekleri söylenebilir. Buna rağmen, Türkiye'nin verimsiz, dağlık ve sarp topraklarının uzandığı Doğu Anadolu, kış aylarında açlığın ne olduğunu duymaya başlamıştır.

Ülkenin en çetin sorunlarından biri de, Doğu ve Batı bölgeleri arasındaki ekonomik dengesizliktir. Bu durum, Kuzey ve Güney İtalya arasındaki farka benzetilebilir. Ancak, Güney İtalya, Türkiye'nin doğusuna oranla, kışın bile çok daha güneşli ve sıcaktır. Doğu Anadolu ise, tabiatın bulunmaz güzelliğine rağmen, kış mevsiminde çetin ve aşılmaz bir bölgedir. Doğu kentlerinde hemen hiç sanayileşme görülmez. Erzurum, Kars, Van vb. iller, artan nüfusnu baskısı altındadır. İşsizlik çok yaygındır. Issız ve çetin doğudan, güneşli ve zengin batıya doğru, bir iç göç, aralıksız sürüp gitmektedir. Tütünü, zeytini, inciri ve şarabı ile güzelim Ege kıyılan, bn düştür herkes için. İran ve Irak smırlannın ıssız ve sarp boylanndan soma, buralan bir cennet gibi görünür insanlara. Bu çetin topraklarda insanlar, kışın İran'a esrar, Surey ve Irak'a da koyun kaçırarak yaşama savaşı verirler.

Doğu bölgesinin geri kalmışlığı, ayrıca önemli bir siyasal sorundur da. Çünkü, Kürtlerin büyük bir bölüğü bu bölgede yaşar. Fırat nehrinin doğusunda kalan topraklarda yaşayan halkın hemen hemen yüzde 60'ı Kürt asıllıdır. Kürtler, bu bölgeye yardım eli uzatılmadığından yakınmaktadırlar. Doğu'nun kalkınması için sürekli planlar yapılmakta ve bazı şeyler de gerçekleştirilmektedir: Keban Barajı, Erzurum Atatürk Üniversitesi, Muş'ta sağlık sosyalizasyonu gibi.

Önceden de gördüğümüz gibi, devletçilik, Atatürkçülüğün altı ilkesinden biriydi; yalnız, hiç kimse devletçiliğin ne olduğunu bugüne kadar tanımlayamamıştır. Atatürk'ün kendisi bile, bunun ne sosyalizm, ne de liberalizm anlamına geldiğini ifade etmiştir. Devletçilik, kesindir ki kapitalizm demek de değildir. Atatürk, kapitalizmin yan Doğulu bir ülkede geçerli olamayacağını çok iyi anlamıştı. Çünkü, iş sahiplerinin çok yüksek ve çabuk kârlar peşinde koşacaklarım biliyordu. Devletçiliğin amacı, özel teşebbüsün beceremediği ya da istemediği alanlarda, istenen sanayi kollannı başlatmaktı.

Atatürk sağlığında Sümerbank ve Etibank gibi birtakım iktisadi devlet teşekkülleri kurdurmuştu. Hepsi de Atatürk devrinde ortaya atılan teori uyannca, eski Türk uluslannm adını taşıyordu. Sümerbank, hafif sanayi kollarını (tekstil, şeker, çimento vb.) denetlerken, Etibank da maden ve ağır sanayi üzerine eğiliyordu. Daha sonra Toprak Mahsulleri Ofisi, Ziraat Bankası gibi başka kuruluşlar da bunlara katıldı. Bunların hedefi, tıpkı özel teşebbüs gibi kâr sağlamaktı. Ne yazık ki, kuruluşlanndaki amaca aykın olarak,- çoğu daha başından beri büyük zararlara uğramışlar, bu zararlan da hep bütçeden kapatmak gerekmiştir. Son yıllarda bunların kâr eden kuruluşlar haline gelmesi ya da özel teşebbüse devri konusunda çabalar

gösterilmiştir. Bu arada, Türk devletçiliği, bir çeşit "karma ekonomi" anlayışına yönelmiştir. Bu, özellikle sanayide hem devletin, hem de özel teşebbüsün faaliyet göstermesi anlamına gelmektedir. Sözgelişi, Türkiye'de bugün gerek devletin, gerekse özel teşebbüsün dokuma fabrikaları, krom işletmeleri bulunmaktadır. Bugün Türkiye'de sanayi dalında devlet sektörünün hissesi yüzde 55'tir. Komünist ülkelerden sonra en geniş devlet sektörü budur. Aşırı solcu bir rejim iktidara gelse bile, bundan daha çok bir katılma payı sağlanamaz.

Ne yazık ki, her iki sektör de, beş yıllık planın hedeflerine ulaşması için bir arada, uyumlu bir biçimde çalışacakları yerde, bir Türk ekonomicisinin (1) deyimiyle, birbirlerini "yıkılması gereken rakipler" olarak görmüşlerdir. Her ne kadar Maurice Duverger'in "Le Monde" gazetesinde ileri sürdüğü gibi, Türk devletçiliği, gerek kapitalizmden, gerekse komünizmden aradıklarını bulamayan Afrika ve Asya'nın yeni bağımsızlığına kavuşmuş ülkeleri için ideal bir model olarak gösterilse ve bu görüş teoride haklı olsa da, Türkiye'nin hızlı kalkınmasına büyük katkıda bulunduğu söylenemez.

Türk tarım sektörü ise, bundan sonraki bölümde göreceğimiz gibi, büyük çoğunluk özel teşebbüs elindedir. Köylü sınıfı halkın çoğunluğunu oluşturduğuna göre bu durum, ekonomiyi bir bütün olarak özel teşebbüs yönünde ağır basmaya zorlamaktadır. Son yıllarda Türkiye'deki ekonomik rejimin ne olduğu ve Atatürk devletçiliğinin aslında ne anlam ifade ettiği üzerine uzun tartışmalar yapılmıştır. Atatürk devletçiliği, bir kapitalizm, bir komünizm, bir sosyalizm ve yine bir liberalizm demek olmadığına, bilinen başka hiçbir izm'e de

(1) Profesör Osman Okyar.

uymadığına göre Türk devriminin bu en önemli ilkesinin, her türlü siyasal doktrin tarafından, kendisine en uygun biçimde yorumlanması mümkündür. Gerçekten de devletçilik, öbür beş ilke gibi, herkesçe körü körüne benimsenmiştir. Yine de solcular, bu devrimi en yüksek sesle savunanlardır ve hatta, gerçek anlamına en uygun biçimde yaklaşanın onlar olduğunu da söylemeliyim.

Marksistler, Türkiye'nin Osmanlı İmparatorluğu zamanında Ortaçağ Avrupası gibi derebeylik dönemi yaşadığını, şimdi ise gerek tarım, gerek sanayi alanında kapitalist düzeye ulaştıklarını ileri sürüyorlar. Aşın solcuların iddiasma göre bunun belirli sonucu, komünist ihtilali olacaktır. Başkaları ise, Türkiye'nin bütün ekonomik ve sosyal kalkınmasının, özellikle toprak politikasının, Avrupa'dan bütünüyle değişik olduğu, Türkiye'de hiçbir zaman derebeylik dönemi yaşanmadığı, şimdi de kapitalist düzeye geçilmediği görüşündedirler. Dolayısıyla, Marksist diyalektiğin Türk toplumu için geçerli olamayacağını söylemektedirler. Bu iddia doğru olabilir: Türkiye pek çok alanlarda eşi olmayan bir ülkedir. Fakat işlerin bugün aldığı durum karşısında yepyeni ve büyük bir değişiklik, kalkınma mucizesinin teorisi üzerinde tartışmalar sürüp giderken, allâmeleri şaşkına çevirebilir.

Belki de, Türkiye'nin en önemli sorunu, işsizliktir. Bütün ülkede, her gün iş saatlerinde kahvelerin tıka basa dolu olduğu görülebilir. İş gücü kaybı ve işsizlik çok yaygındır. Özellikle taran alanında işsizlik dikkat çekecek düzeydedir. Türk köylüsü, ülkenin bir bölgesinde on iki ayın yalnızca üç ayında çalışma olanağı bulabilir. Şehirlerde ise, gizli işsizlik vardır. Köyden şehre iş aramak ya da köy yaşantısından bıktıkları için göç edenler, sokakları doldurur. Iş aramak için aylak aylak dolaşırlar.

Bu nedenle, iş bulamayınca da akla hayale gelebilecek her türlü işi yaparlar: Eskicilik, eski şişe ve gazete alıp satma, kundura boyacılığı, odacılık, kapıcılık gibi. En gözde işlerden biri de, odacılıktır. Odacı, Türklerin yaşantısmda sık sık rastlanan bir tiptir. Küçük bir bahşiş karşılığında çay ya da kahve taşırlar, ufak tefek bazı işleri görürler. Her dairede genellikle bir iki odacı vardır. Odacılar, gelip geçen önemli kişileri selamlamak için ayağa kalkmadıkları zamanlar, müdürlerinin kapısı önündeki iskemlelerinde, pinekleyerek oturur, beklerler.

Bu durum, Türklerin özellikle son yıllarda büyük kitleler halinde yabancı ülkelere daha iyi yaşama şartlan bulmak için işçi olarak gitmelerinin nedeni olmuştur. Bu çok önemli bir olay sayılır, çünkü Türkler tarih boyunca daima, göç etmeyi sevmeyen bir ulus olarak tanınmıştır. Halen çeşitli ülkelerde 600.000 Türk, işçi olarak çalışmaktadır. En çok Türk işçisi de Federal Almanya'dadır. Fakat, Kanada ve Avustralya'ya kadar gidenler de vardır. Aynca, daha bir milyon Türk de, işçi olarak çalışmak üzere gitmek için sıra beklemektedir. Gidenlerin büyük çoğunluğunu, ilk defa küçük köylerinden dışarı çıkan köylüler oluşturuyor. Anadolu'nun uzak bir köyünden kalkanlar, bir anda kendilerini Viyana, Paris, Brüksel, Münih, Düsseldorf'ta buluvermekteler.

Tarihte, şimdiye kadar bu kadar çok sayıda Müslüman Avrupa'ya ginnemiştir. Bu, elbette birtakım özel sorunlar yaratmakta, bunlann çoğu da, din farkından doğmaktadn: Yeteri kadar cami bulamamak, domuz eti yeme korkusu, kadınlara karşı farklı davranış vb. gibi. Türklerin çoğu iyi işçidir. İyi para kazanmakta (bazen ülkelerinde kazanabileceklerinin on katını), fakat er geç ülkelerine dönmektedirler.

Türkiye içinde de son yıllarda köylerden kentlere doğru buna benzer büyük bir göç olmuştur. Bu iç göç, hayret verici boyutlara erişmiştir. İç göçün nedenleri çeşitlidir: Köylerde iş bulma zorluğu, veraset yüzünden toprağın çalışıîamayacak derecede bölünmesi, köy hayatının ilkelliği. Aslında, Türkler göçebe bir ırktır. İki üç parça eşyasmı bir eşeğin ya da katırın sırtına attı mı, kalkar, yakınlarıyla rahatça başka bir yere gidebilir: Daha iyi yaşama şartları bulma umuduyla.

Bugün Türk şehirleri garip bir biçimde iki ayn dünyaya bölünmüştür. Biri, şehrin normal nüfusu, öteki de yan köy hayatını şehirlerde sürdüren göçmen köylülerin durumu. Göç edenler bulduklan ilk yerde kendi evlerini yapmakta, toprağın kime ait olduğuna pek aldirmamaktadırlar. Böylece, son derece geniş gecekondu mahalleleri doğmuştur. Fakat bunlar, sürekli olarak evlerinin yıkılacağı korkusu içindedir. Polisle ve memurlarla durmadan çatışmaktadırlar. Bugün Ankara nüfusunun yüzde 64'ü, İstanbul nüfusunun da yüzde 45 'i bu tip gecekondularda yaşamaktadır. Fakat, ayn ayrı ailelerce, kendi zevklerine göre yapılan bu yapılar, Avrupa'nın ileri ülkelerindeki gecekondulara oranla, çok daha zevkli ve derîi topludur. Gecekondu yapımında garip teknikler kullanılmaktadır. İnsanlar, yapmakta oldukları evleri bir yıkıntı, bir kulübe ya da yıkılmakta olan bir ev durumunda gizlemekte, sonunda dramatik an gelip çatmca, bütün aile bir gece toplanıp damını oturtarak gecekonduyu ortaya çıkarmaktadır. Gecekonduculuk, kolektif özel teşebbüsün dokunaklı örneklerinden biridir.

Ne var ki, gecekondu semtlerinde oturanlar, çok önemli bir sosyal sorun doğuruyorlar. Çünkü zengin semtlerin burnu dibinde, yepyeni bir .proletarya sınıfı oluşmaktadır. Geceleri

gecekondu semtlerinin panldayan soluk ışıklan, şehirlerin çevresini kuşatmaya gelen bir ordunun ordugâhma benzetilebilir.

Türkiye'nin bütün sorunlannı sıralamak, can sıkıcı bir iş olabilir. Bu sorunlar arasında eğitim, çok önemli ve temel bir derttir. Türk aydınlan, kitlelerin cehaletinden büyük acı çekmektedir. Fakat, Türk aydını, halkının ayağına gitme yeteneğinden yoksundur. Çoğu, köylere gidip yaşamına ve kültürüne başkalarını ortak etmeye razı olamaz. Eğitim görmüş Türkler, köy adını işitince, ürperirler. Seçkin Türk aydınlan, bir misyoner gibi köylünün ayağına bilgi götürmek yeteneğinden yoksundur. Rahat evlerinde oturup köylüleri eğitmek gerektiği üzerine fetva veren aşın solcular bile, onlann arasına kanşmakta isteksizdir.

Hemen hep aynı nedenden ötürü, halkı eğitmek için girişilen çabalar her zaman sonuçsuz kalmıştır. Kırk yıldan beri Türk önderleri, tutuculuğun doğal bir güç olarak hüküm sürdüğü ülkelerin ordak derdine yakalanıp kitleleri aydınlatmanın asıl felakete sebep olacağı aldatmacasıyla avunmuşlardır.

Eğitim konusunda en umut verici teşebbüs, 1940'ta kurulan Köy Enstitüleri olmuş köy çocuklannın devlet hesabına okumalan bununla sağlanmıştır. Burayı bitirenlerin, köylerine öğretmen, tanm uzmanı, sağlık ve temizlik uzmanı ya da modem uygarlığın gerektirdiği öteki işlerde teknik uzmanlar olarak dönmeleri sağlanmıştır.

Köy Enstitüleri'nin en büyük yararı, pratik nitelikleriydi. Köylülere yeni bir şeyler yapmasını öğretiyordu: Marangozluk, boyacılık, dokumacılık, sanat ve el işleri gibi. Köylüyü yüzyıllardır süren uykusundan uyandınyor, sıkıntısından kurtarıyor, ona yeni umtular veriyordu. Fakat, kısa bir süre sonra denemenin çok tehlikeli olduğu sonucuna varıldı.

1950'den hemen sonra, tutucu baskının daha da artmasıyla birlikte, Menderes Hükümeti Köy Enstitüleri'ni kaldıran bir kanun çıkarttı. Daha sonra bu kuruluş, unutkanlığa getirildi ve bir daha da canlandırılmadı.

Atatürk'ün 1930'larda kurduğu Halkevleri de aynı sonuca uğramaktan kurtulamamıştır. Bunların da büyük çapta eğitici niteliği vardı. Halka yabancı dil, edebiyat, güzel sanatlar, dram sanatı, sosyal yardımlaşma öğretiliyordu. Halkevleri'nde kitaplıklar ve müzeler açılıyor, sergiler düzenleniyordu. Atatürk'ün ölümünden sonra bu proje de, ihtilal heyulasının kurbanları arasına katıldı. Sovyetler Birliği'ndeki buna benzer bir kurumdan, -Norodni Dam"dan- örnek alınarak Halkevleri'nin kurulduğu ileri sürüldü. Kısacası, Halkevleri, Bolşevikliğin maskeli bir yüzüdür dendi. Ve teşebbüsün tepesine indirilen bir darbeyle her şeye son verildi.

Halkevleri'nin kapatılmasının siyasi yönü de vardı. CHP'nin tek parti olduğu dönemde kurulan bir kurumdu. Demokratlar, 1950'de iktidara geldikleri zaman Halkçıların Halkevleri 'ni bir propaganda aracı olarak kullanmalarından çekindiler. Bu iddianın doğruluk derecesi ne olursa olsun, gerçek şu ki, Menderes Halkevleri'ni kapattırdı ve bütün mallarına da el koydurttu. Kitleler bir kere daha cehalet ve batılın kucağına atıldı ya da İslamiyet'in sıcak kucağında uyumaya bnakıldı.

Sağlık sorunu da Türkiye'nin önemli sorunlarındandır. 100.000 Türk doktorunun 3.500'ü dışarıda çalışmakta, geri kalanların büyük bir bölüğü de büyük şehirlerde bulunmaktadır. Yardımcı sağlık personeli sorunu da önemlidir. Bütün ülkede hemşire sayısı 5000'dir. Bunun nedeni, Türk ailelerinin kızlarını bu mesleğe sokmaktaki isteksiz tutumlarıdır. Geleneksel Türk ailelerinde yaygın bir inanca göre hastanelerde

erkek hastaların dertlerine eğilmekle görevli kızlar, bu işten çok, ahlaksızlığa sapmaktadırlar. Florence Nightingale adı Türkiye'de hâlâ büyük bir ad olarak bilinmekle birlikte, Türk kızları inatla onun izinden gitmeyi reddetmektedir.

Muş ilinde 1963'te İngiltere ve İsveç örnek alınarak sağlık hizmetlerinin sosyalleştirilmesi yönüne gimlrrüştir. Bu örnek sonra 23 doğu iline daha yayılmışta. Her şey yolunda gittiği takdirde, 1978'de Türlriye'nin, bütün vatandaşlarına parasız ya da parasıza yakın sağlık hizmeti sağlayabileceği umut edilmektedir. Fakat, bunun giderlerinin nasıl karşılanacağım düşünmek bile oldukça zordur. Bu konudaki çalışmalarda Dünya Sağlık Teşkilatı malzeme ve fikri yardımda bulunmaktachr.

Türkiye'nin en geri kalmış bölgelerinde, doktor, operatör, dişçi, eczacı, ortopedist, çocuk ve sinir uzmanlan olan hastanelere, batıdaki zengin bölgelerden daha sık rastlanmaktadır. Türkiye'de gezmeye giden bir yabancının, hastalanacaksa, Muş ili yakınlarında hastalanması salık verilebilir.

TOPRAK

Türkiye'de toprak sorunu son on yıl içinde öyle bir doruk noktaya gelmiştir ki, bir toprak reformu yapılması için yalnız sol çevreler yaygara koparmakla kalmamışlardır. Toprak dağıtımının ne olduğunu anlamak pek kolay değildir; çünkü, toprağa kimin sahip olduğu üzerine sağlıklı kayıtlar eksiktir ya da hiç yoktur. Yine de bazı etkenler apaçık ortadadır. Osmanlı İmparatorluğu zamanında bizim bildiğimiz anlamda bir toprak derebeyliği yoktu. Yalnız büyük ve yöresel aileler, adeta sülaleler vardı ve bunlar "derebeyi" diye tanınmışlardı. Sözgelişi, Batı Anadolu'daki Karaosmanoğlu ailesi gibi. Bu aile üzerine Byron şunları yazmıştı:

"Karaosmanoğlu'nun cephesi
Değişmedi, değişmezdi,
Muzaffer ve topraklarım koruyan
İlk Timur sürülerine direnmişti."

Derebeylerin toprak ağası olup olmadıkları konusunda büyük tartışmalar yapılmıştır. Marksistler, bunların toprak ağası olduklan görüşündedirler; çünkü, Türk tarihini Mark-

sist açıdan yorumlamak için bu şık daha çok işlerine gelmektedir. Görünüşte, bugün Türkiye'de derebeyler yoktur. Fakat, bunun yerine Türkiye'nin çeşitli bölgelerinde ağa denen büyük toprak sahipleri türemiştir. Anlaşıldığı kadarıyla bunların çoğu, işlettikleri toprakların kanuni sahipleri değillerdir. Bu topraklara "el koymuşlar" ya da şehirlere göç eden köylülerin toprakları üzerine oturmuşlardır.

Türkiye'de aslında pek az kimsenin gerçek tapusu olduğu sanılmaktadır. Bazı bölgelerde, özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da, Kürtlerin yaşadığı bölgelerde, hâlâ kabile sisteminin sosyal topluma egemen olduğu alanlarda, elli, hatta yüz köye sahip "aşiret reisleri" bulunmaktadn. Bu reislerin sözü, on binlerce köylü için adeta bir kanun niteliğindedir. Bu durum, XVI. ve XVII. yüzyıllarda İskoçya'da, dağlık bölgelere egemen olan Campbells'lerin ve Macdonalds'lann durumuna benzetilebilir. Onların yerini, Türkiye'de Kürtler almıştır. Bu yöresel toprak ağalan, seçim sırasında adaylar için son derece önemlidir. Çünkü, destekledikleri partiye on binlerce oy sağlamaları mümkündür, politikacılar arasında, gerektiği zaman etkili bir ağanın kendilerinden yana geçmesi için amansız mücadeleler verilir.

Toprağın kanuni sahiplerinin kim olduğu üzerine pek kesin bir şey bilinmediği için, şimdilik kimin ne kadar toprağa sahip olduğu ve ne kadar toprağm işletildiği üzerine de kesin bilgiler elde etmek mümkün olmamaktadır. Aşağıdaki sonuçlara varabilmek için, ben başlıca üç kaynaktan yararlandım: 1962'de Besin ve Tanm Teşkilâtı eksperlerinden biri tarafından hazırlanan rapor; Merkezi Antlaşma Teşkilâtı (CENTO) tarafından yapılan ve 1963'te tanm alanındaki kalkınmayı gösteren çalışma ve yine 1963'te Türk Devlet İstatistik Enstitüsü tarafından yürütülen Tanm Sayımı. Bu üç ayn kayna-

ğm verdiği bilgiler arasında küçük farklar bulunmakla birlikte, yine de Türkiye de toprak dağılımında köklü yanlışlıklar olduğu, şu ya da bu biçimde bir reformun kesinlikle gerektiği anlaşılabilir.

FAO raporuna göre Türk çiftçilerinin yüzde 3'ü, Türkiye'de ekilebilen toprağın yüzde 35'ini işlemektedir. CENTO araştırmasında ise, çiftçilerin yüzde 8'inin toprağın yüzde 20'sini işlediği gösterilmiştir. 1963 sayımına göre bütün Türk çiftçilerinin yüzde 3.2'si, ekilebilir toprakların ancak yüzde 31 'i üzerinde çalışmaktadır. Bu sayılar arasında da hanagisi gerçeğe daha yakın olursa olsun, toprağın adaletsiz bir biçimde dağıtıldığı ve geniş toprak sahiplerinin bulunduğu bir gerçek olarak gözler önüne serilmektedir.

Güney Anadolu'daki zengin Adana ovasında 1965'te yapılan bir toprak reformu araştırmasında, bölgedeki tarım gelirinin yüzde 50'sinin, yöresel çiftçilerin yüzde 2'si tarafından sağlandığı anlaşılmıştır. Bu kaynağa göre ovadaki 156.000 çiftçi ailesinden 2.800'ünün ortalama 1852 dönüm toprağı vardır. Geri kalan 153.200 ailenin sahip olduğu ortalama toprak tutan ise 32 dönümdür.

Bu sayılar biraz abartılmış olabilir, ama Adana ovası Türkiye'de tanm alanında "kapitalist" gelişmenin en ileri gittiği bölgedir. Bu bölgede en çok pamuk ve narenciye yetiştirilir. Üreticilerin çoğu milyonerdir. Türkiye'nin bu bölgesinde zenginlik ve yoksulluğun aşınlığı, sol propagandanın sesini duyurması için başlıca nedenlerden biri olmaktadır. Batı Türkiye'de, güzel Ege kıyılan boyunca, büyük pamuk üreticileri olmakla birlikte, köylüler küçük topraklar üzerinde üzüm, tütün, zeytin ve incir de yetiştirmekte. Solculara göre bugün Türkiye'nin her yerinde büyük toprak sahipleri bulunuyor. Yalnız Karadeniz kıyılan bir istisnadır. Buralarda kü-

çük alanlarda tütün ve fındık üretilmektedir. Kuzeydoğu'da, Rus sınırı boyunca, Türkiye'nin en çok yağmur alan bölgesinde de, aynı biçimde çay üretimi yapılmaktadır.

Öte yandan, Türk köylülerinin büyük bir çoğunluğu, bölünmelerle daha da küçülen çok küçük toprak parçalarını işletmek zorunda kalıyor. Bunlaım çoğu, ailelerini bile beslemeyi başaramıyor. Büyük şehirlere kitle halinde akışm başlıca nedeni de budur. Topraksızlıktan büyük umutlarını yitiren köylüler, sık sık ağaların topraklarım işgal etmekte, bu yüzden yöresel güvenlik kuvvetleriyle aralarında çatışmalar çıkmakta ve bazen ölenler bile olmaktadır. Ayrıca bir milyon kadar ailenin hiç toprağı olmadığı tahmin ediliyor. Bunların çoğu, aşağı yukarı köle gibi ağalara hizmet etme durumundadır.

FAO raporuna göre (başka iki araştırma da bunu onaylar durumdadır), Türk köylülerinin bütününün yüzde 75'inin işledikleri toprak, ortalama 28 dönümdür. (Elbette bu, eşit olarak bölünmüş değildir; çoğunluğun bundan da daha az toprağa sahip olduğunu gösterir). Bir köylü ailesinin ortalama 6-7 kişiden oluştuğu düşünülürse, bu kadarcık toprak, hele Anadolu'nun büyük bir bölümünde olduğu gibi, susuz, gübresiz ve çorak olursa, son derece yetersizdir. Bu tür küçük çiftlikler, veraset kanunlarının kötü uygulanmasının sonucudur. Mirası ölümden soma bütün vârisler arasında eşit paylaştıran Şeriat, 1926'da Atatürk tarafından kaldırılmıştır. Fakat, onun yerine kabul edilen İsviçre kanunlarının da pek değişik olmadığı anlaşılmaktadır. Şeriat kadar çabuk olmasa da, yine de toprağı vârisler arasında sürekli bölmektedir.

Bir başka saçmalık da, bu toprakların çoğunun bir bütün değil, bazen aralarında kilometrelerce uzaklık bulunan ayrı

Terine rağmen, gübre kullanmaya yanaşmamasıdır. Türkiye'nin pek çok bölgesinde köylüler hayvan tezeklerini kurutup yakıt olarak kullanmaktadır. Bunun nedeni de, Türkiye'nin yüzyıllardır başına musallat olan bir başka milli felakettir: Ormanların tahribi. Karadeniz bölgesindeki sık ormanların dışında, Türkiye'nin öbür bölgelerinde pek az ağaç kalmıştır. Köylünün yakıtı yoktur. Fakat kışın soğuktan korunmak için bir şey yakmak zorunda olduğundan, ellinin altodaki ilk yakıta uzanmaktadır. Bu da yıllarca kuru gübre olmuştur. Tezek üstelik iyi bir yakıttır. Hesaplara göre Türk köylüsü her yıl 67 milyon ton taze gübre yakmaktadır (bu, 3.5 milyon ton ticari gübre demektir).

Ormanlara imhası, yalnızca Türklerin suçu değildir. Rene Grousset, Türkler daha XI. yüzyılda Anadolu'ya gelmeden önce, yaylanın bir step olduğu tezini ileri sürmüştür. Hatta Grousset, Anadolu bir çöle benzediği için, Orta Asya'dan gelen Türklerin ilgisini çektiğini ileri sürmektedir. Başka tarihçiler ise, 1402'deki Ankara savaşında Timurlenk'in fillerini "ormana sakladığını" söylemektedirler. Bu savaş alanı, bugünkü Ankara havaalanmın yeridir ve kimse burada şimdi çıplak tepelerden ve düzlüklerden başka bir şey göremez. Yüzyıllardan beri Anadolu'da bir orman imhasının yürütüldüğü kesindir. Ayrıca, bugün de aynı hareketin sürdürüldüğüne şüphe yoktur.

Türkiye'de ağaç kesmenin cezası son derece ağırdır ve hatta ormanı tahrip edenlere ölüm cezalan bile öngörülmüştür. Ne var ki, Orman Muhafaza Örgütü yeteneksiz, az maaşlı, işi başından aşkın bir örgüttür. Kanunlan uygulamak için gerekli otoriteden yoksundur. Bir BM eksperinin belirttiği gibi, köylüler "soluk alıp verir gibi, kolaylıkla ağaçlan baltala-

maktadır." Türkiye'de sık sık ağaçsız, çıplak tepelerde, ormanın milli önemini belirten romantik yazılara rastlanmaktadır. Fakat bunlar, gelecek için yön göstermekten çok, geçmişin ardından bir yakınma havasmdadır.

Topraksızlık, ülkedeki geniş otlak ve çayırların da buğday ve öteki besin ürünlerine ayrılmasına yol açmıştır. Son on yıl içinde, 10 milyon dönüm otlak "yıllığına" sürülmüştür. Bu dev çaptaki azalma, canlı hayvanların sayısının da büyük bir artış gösterdiği döneme rastlamıştır. Deve dışında, son yirmi yıl içinde büyük canlı hayvan türleri artmıştır. Koyun sayısı 11 milyon, keçi sayısı 9 milyon, sığır sayısı 5 milyon, atlar 200.000, eşekler 500.000, mandalar 400.000 baş artmıştır. Yalnız develerin sayısında 50.000 başlık bir azalma olmuştur. (Batılılaşan Türkiye'de deveye bir şark hayvanı gözüyle bakılmaktadır.) Bugün, yeterli otlaktan 15 milyon baş daha çok hayvan yaşamaktadır. Anadolu'nun pek çok bölgelerinde, dev koyun sürülerinin hiçbir otlak bulamadan zavallı zavallı dolaştıkları görülebilir.

Canlı hayvan sayısındaki büyük artışın bir nedeni de, Orta Doğu ülkelerine yapılan koyun ve sığır kaçakçılığının büyük para getirmesidir. Hayvan sürüleri sınır boyundan Suriye'ye geçirilmekte ve burada çok daha yüksek fiyatlar bulmaktadır. Bu işlem genellikle gece karanlığında yapılıyor. Suriye sının yakınında bir yabancı petrol şirketinde çalışan arkadaşım, geceleri sının geçen koyun sürülerinin gürültüsünden bazen uyku uyuyamadığım, bu sürülerin Halep ovasına götürüldüğünü anlatmıştı.

Canlı hayvanlar arasında en zararlısı, keçidir. Keçi sayısı son yıllarda o kadar büyük bir artış göstermiştir ki, bazı kimseler dünyadaki keçilerin yansının Türkiye'de yaşadığını

ileri sürmektedir. Aslında bu biraz abartmadır. Fakat, Türkiye'deki (tahminen 25 milyon) keçi sayısmm, bütün Avrupa ülkelerinden yüksek olduğu kesindir. Keçilerin dörtte biri tiftik keçileridir. Özellikle, Ankara çevresinde bulunurlar (tiftik, hâlâ Türklerin önemli bir ihraç malıdır). Bunun dışındakiler, milli bir felaket sayılabilir. Oburlukları korkunçtur. Bitkileri kemirir, ormanları mahveder, yaylada her şeyi yiyip yutarak, erozyonu büsbütün hızlandırırlar. Türk ormancıları, her yıl keçilerin tahribatı yüzünden bir milyon metre küpten çok kerestenin yok olduğunu hesaplamaktadırlar. Özellikle Güney Türkiye'de çok olan keçiler, dalgın bir çobanın önünde, büyük sürüler halinde dolaşır. Köylüleri aleyhine döndürmemek için hiçbir hükümet bu soruna bir çare bulmaya kalkışmamıştır. Köylü keçisini, politikacı da oy'unu çok sevmektedir.

TÜRKİYE'DE şimdiye kadar ciddî hiç bir toprak reformu yapılmamıştır. Atatürk'ün buna niyetlendiği, fakat başka işlerle uğraşmak zorunda kaldığı söylenir. 1945'te Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, bir Toprak Kanunu tasarısı hazırlatmış, fakat kanun ölü doğmuştur. O günden sonra da ciddî hiç bir şey yapılmamış, siyasal partiler büyük toprak sahiplerini, özellikle bazı bölgelerde oy sağladıkları için, ürkütmek istememişlerdir.

Türkiye'deki toprak sorununun, büyük topraklan parçalamaktan çok, küçükleri birleştirmek işi olduğu ortadadır. Türkiye'de gerçekten ekilebilir toprağın çok az olduğu hatırlanmalıdır. Ülke o kadar'dağlıkür ki, bütün topraklannm ancak % 16'sı ekime elverişlidir. Doğal yokluklar, Türkiye'de çeşitli çatışmalara sebep olmaktadır. Resmî rakamlara göre her yıl toprak anlaşmazlıklan yüzünden iki milyona yakın dava açılmaktadır. Zaman zaman bir avuç toprak için köylüler birbirleriyle çatışmakta, hatta bazen silâh bile kullanılmakta-

dır. Çok defa bir kriket alanı kadar toprak için döğüşülmekte, sonunda, insanlar ölmekte ya da ağır yaralanmaktadır.

Türk çiftçilerinin, ne kadar zengin olurlarsa olsunlar hiç bir vergi ödememeleri, toprak sorununu daha da iğneleyici bir duruma soktuğu ortadadır. Atatürk, tanm sektörünü desteklemek için, vergiden bağışık kılmıştı. 1920'lerde bu belki mantıklı bir davranış sayılabilirdi; fakat, bugün büyük bir skandaldir. Yalnız beş yıllık kalkınma planlanm tehlikeye düşürmekle kalmamakta, ayrıca komünist propaganda için malzeme haznlayan gerçek bir sosyal adaletsizlik olarak görülmektedir.

1962de, ünlü İngiliz ekonomicisi Nicholas Kaldor, Türk hükümetinin çağrılısı olarak Türkiye'ye gelmiş ve tanm gelirlerini vergilendirme konusunda bir rapor hazırlamışta. Kaldor'un tahminine göre, millî gelirin % 42,5'ini üreten tanm sektörü, vergilendirmeye yalnızca % 8 oranında katkıda bulunmaktadır! Kaldor, Türk çiftçilerinin en zenginlerini oluşturan % 16 oranındaki büyük çiftçilerin basamaklı olarak vergilendirilmesiyle, yılda bir buçuk milyar liralık büyük bir vergi geliri sağlanacağını hesaplamıştır. Kaldor'un salık verdiği şeyler, siyasal nedenler yüzünden uygulanabilir nitelikte görülmemiştir. Rapor, apar topar rafa kaldmlmış ve bir daha sözü edilmemiştir.

1963'te, yılda 200 milyon lira gelir sağlayacağı tahmin edilen küçük bir tanm vergisi getirilmiştir. Ama, geniş çaptaki vergi kaçakçılığı ve bilinçli bir milyon lira gelir sağlanabilmiştir. Türkiye'de çok eski zamanlara kadar dayanan, çok etkili bir vergi kaçırma yollan vardır. Denetim yetersizliği, kötü vergi toplama yöntemleri, bu durumu daha da ciddileştirmektedir. Bunun sonucu olarak da, Türkiye'deki en zengin kişilerden bazdan, Maliye'ye hemen hiç bir şey ödememektedir.

Bu adaletsizliklere rağmen, Türkiye'de insanı en hayre-

te düşüren şeylerden biri de, yıllardır süren sol propagandaya rağmen, bugün bile sınıf anlayışının hâlâ doğmamış olmasıdır. Atatürk de, kendisinden önce pek çok önder gibi, bu konuda bir şeyler söylemiş, "Türk halkının sınıfsız, kaynaşmış bir ulus olduğunu" tekrarlamıştır. Halkçılık (Kemalizmin altı ilkesinden biridir) doktrini, Türk toplumunun her türlü sınıflararası çatışmadan annmış olduğunu ilân etmektedir. Bu inanç hâlâ geçerlidir. Son yüzyıl içinde hepimizin haşir neşir olduğu sosyalist ve komünist düşüncelerin Türkiye'ye yeni yeni girmeye başladığnıı akıldan çıkarmamalıyız. Bundan sonraki bölümde Türkiye'nin 1926 ile 1961 yıllan arasında nasıl her türlü sol düşünce ve doktrinden yoksun bırakıldığını göreceğiz.

Türkiye'de bulunduğum sürece, ister sosyalizm virüsü, ister arzusu, ister adaletsizlik duygusu deyin, her türlü sol düşüncenin Türklerin zihinlerinde yeni yeni belirmeye başladığnıı göımüştüm. Çok defa partallar giymiş sayısız yoksul kapımı çalmış, benden eski elbise, eski şişe ve gazete almak istemişlerdi. Bu adamlarla aramda çok ilginç konuşmalar geçti. Aramızda tam anlamıyle gerçek bir eşitli duygusu vardı ve onların yönünden de, benim maddî durumumun iyiliğine karşı, büyük bir kayıtsızlık görünüyordu. Hiç olmazsa, bunu küçümseyen bir halleri vardı.

1960'tan bu yana sınıf anlayışı çok daha belirmeye başlamıştır. Türk basınının en parlak ve keskin kalemleri, sınıflararası savaşı körüklemektedir. Sonunda, "sınıfsız kitle" bile mesajı anlamaya başlamıştır. Türkler, güney denizindeki adalann halkına benzerler. Şimdiye kadar hastalıkla karşı karşıya hiç gelmemişlerdir, fakat mikrobu kapar kapmaz,

müthiş bir salgının kurbanı olabilirler. Belki islâmiyet kendini bundan koruyabilir. Faqkat, ancak bir parça koruyabilir ve çok uzun bir zaman da koruyamaz. Şimdi de bu ülkede yepyeni bir olaya, sol akımlara bakmalıız. Sol akımın Türkiye'de nasıl yayılabileceğini, Türkiye'yi nereye götürebileceğini görmeyi deneyelim.

10

TÜRKİYE KOMÜNİST OLABİLİR Mİ?

TÜRKİYE'DE son birkaç yıl içinde ortaya çıkan saldırgan solculuğun patlak verişi, 1960 askerî devrimine kadar, 35 yıldan beri solun Türkiye'de bütünüyle yasaklanmış olmasından sonra, yeniden siyasal sahneye uyarlanmasının sonucudur. 1925'te Atatürk, Türkiye Komünist Partisi'ni kapatmış, önderlerini de ya tutuklatmış ya da sürgüne göndermişti. İtalyan Ceza Kanunu'ndan alman iki maddeyle de, ülkede her çeşit ciddî sol akım yasaklanmıştı.

Bu maddeler (141 ve 142. maddeler) bugün de yürürlükte olup "müesses ekonomik ve sosyal nizamı devirmeye" ya da böyle bir şeye kalkışmaya niyetlenen kişileri tehdit etmektedir. Kanunun belirgin olmayışı ve sertliği, sol bir parti kurmak ya da sosyalist fikirleri yaymak isteyenleri sindirmeye yetmişti. 1950'den sonra, anti-komünizm Türkiye'de doruğuna erişince, bu suçun cezası olarak görülen on yıl ceza daha da artırılmış ve ölüm cezası getirilmiştir.

Atatürk'ün 1938'de ölümünden, 1960'ta Menderes hükümetinin düşürülmesine kadar, Türkiye McCarthy'ciliğin âdeta tapmağı olmuştur. Bu dönem üzerine .şu espriler bile anlatılır: Türkiye'deki yemek menülerihden "Rus salatası"

sözü kaldırılmış, yerine "Amerikan salatası" denmiştir. Kitaplığında ünlü Fransız ansiklopedisi "Larousse" bulunan bir üniversite profesörü, "Larousse"un Rusya ile bir ilişkisi olduğu sanılarak işinden olmuştur. Türkiye'de çalışan heyecanlı bir Amerikalı sendikacı, kışkırtıcılık suçuyla tutuklanmıştn. Polis kendisini almaya geldiği zaman, adam, "Ama ben komünist değilim ki, ben anti-komünistim!" diye karşı koymuştur. Polisler kendisine, "Bizi senin ne cins komünist olduğun ilgilendirmez," diye karşılık vermişler, soma da yaka paça götürmüşler.

Ordunun 1960'ta iktidarı ele almasının sonuçlarından biri de, sol akımlara Türkiye'nin kapılarını açmasıdır. Hatta buna sol sel de denebilir. 1961'de, otuz beş yıldan beri ilk defa olarak ciddî bir sol partisi olan Türkiye İşçi Partisi'nin kurulmasına izin verilmiştir. Aynı yıl, solcu "Yön" dergisi yayınlanmaya başlamış ve ilk sayısında, "özel teşebbüsün hâkim olduğu bir kalkınma programının ağır, güç, masraflı ve... sosyal adaletle bağdaşmaz" olduğunu ilân eden ve silâhlı kuvvetler üyesince imzalanmıştı. Bunlar arasnıda 1960 cuntasının bazı üyeleri de bulunmaktaydı. Askerî hükümet tarafından hazırlatılan 1961 Anayasası'nda, önceki Türk Anayasalarından hiç birinde bulunmayan "sosyal adalet" ilkesi de yer alıyordu. İşte bundan soma Türkiye, gerçek bir sol düşünce ve fikir akınına uğramıştır.

Marks, Lenin, Mao'nun eserleri ve daha başka komünist klasikleri rahatça Tük kitabevlerinde bulunmaya başlamıştır. Bu durum, 1950'lerde düşünülemeyecek bir şeydi. Önemli gazetelerin pek çoğu, sol kanada kaymıştır. En parlak fıkra yazarları, sosyalist olduklarını ilân etmişlerdir. Çoğu da, ustaca bir üstü kapalılıkla, ihtilâl çağrısında bulunmuştur. Hepsi de aşın birer milliyetçi ve Amerikan düşmanıydı, NA-

TO'dan ayrılmış, "bağımsız bir Türkiye" düşüncesinin öncülüğünü yapıyor, Rusya ile daha sıkı bağlar istiyorlardı.

Son yıllarda pek çok kimsenin solcular tarafından kışkırtıldığma inandığı, anarşik akımlar görülmüştür. O zamana kadar 'Bolşevizm virüsüne karşı aşılı' diye bilinen Türkiye, birden tehlikeyi sezinlemiştir. Bazıları, ülkeyi saran grevlerin, yürüyüşlerin ve gürültülü anarşik hareketlerin ardında Rusya'nın olmasa bile, Çin'in parmağı olduğunu görmüşlerdir. Kargaşalıkların büyük bir bölümü de, gelişen sola karşı sağ kanadın tepkisinden doğmuştur. Üniversitedeki sağcı öğrenciler, solcu gençlerle şiddetli çatışmalara girişmişlerdir. Amansızca ikiye ayrılan gençler, ateşli silâhlarla sık sık çatışmaya başlamışlar, bu çatışmalar çok defa polisin gözleri önünde geçmiştir. Bu şiddet hareketleri sırasında, bir yıl içinde on sekiz öğrenci öldürülmüştür.

Köylüler ise 'toprak işgallerine başlamışlardır. Bunun üzerine sağ kuvvetler, bir komünist ayaklanmanın eli kulağında' diye yaygarayı koparmışlardır. Türkiye İşçi Partisi'nin gizli bir komünist partisi olduğu üzerine raporlar verilmiş, Moskova'nın denetimi altına gidiği ileri sürülmüştür. Bütün bunlar, elli yıldan beri Türkiye ile Rusya'nı arasının en iyi olduğu bir döneme rastlamış, bu dönemde yüzlerce Sovyet teknisyeni, Türklerin kalkınma projelerine yardım etmek için Türkiye'ye gelmiştir. Anti-komünistler ise bunların hep kışkırtıcı ajanlar olduklarını ileri sürmüşlerdir.

Birkaç etkili Türk solcusunu adını anmaya değer. Çeşitli organlarda yazan Çetin Altan, uzun yıllardan beri gündelik fıkralar yazmaktadır. Türk basınındaki en keskin ve güçlü kalemlerden biridir. Günden güne, yıldan yıla, fıkralanyle, bir çığ gibi o zamana kadar tabu diye bilinen değerlere saldırmış,

rezaletleri açığa vurmuş, saçmalıkları su yüzüne çıkarmıştır. Bu yüzden pek çok da düşman edinmiştir. Altan'a karşı yetmiş kadar dava açılmış olup bunların hepsinden mahkûm olsa, 250 yıl hapiste yatması gerekeceği hesaplanmaktadır.

Yaşar Kemal, eserleri Batıda tanınan bir roman yazandır. Yaratıcı gücü zengin, oluk gibi kitaplar yayınlayan, pek azı.beş yüz sayfadan daha ince romanlar yayınlayan biridir. Iriyan, ama dost görünüşlü, bir çeşit Türk Balzac'ıdır. Sıradan Türklerin bile kolayca anladığı, yalm bir dili vardır. Dokunaklı ve şiir dolu söyleyişiyle tanınır. Kendisi de Doğulu bir Türk köylü ailesinden gelmektedir. Daha dört yaşındayken, babasının camiden namaz çıkışı, bir kan davası yüzünden öldürülüşüne tanık olmuştur. Eserleri renkli ve canlı kişilerle dolu romanlar olduğu halde, hepsinde de sosyal tema ağır basmaktadır. Üçüncü sol temsilci Doğan Avcıoğlu'nun ise, daha siyasal bir kişiliği vardır. Yıllarca sosyalist haftalık dergi "Yön"ün başında bulunmuş, soma "Devrim"i çıkartmıştır. Ordu ile yakın ilişkileri bulunmaktadır. 1963'te bir aralık Aydemir'in darbe teşebbüsüyle ilgisi olmasından kuşkulanılmıştır. Avcıoğlu, 1969'da yayınlandığı çok etkili kitabı, "Türkiye'nin Düzeni" ile ün salmıştır. 526 sayfalık bu kitap, Türkiye'nin ekonomik ve sosyal şartlanm şimdiye kadar en iyi inceleyen eserlerdir. Kitap bir yıl içinde 32.000 adet satmıştır ki, bu, Türkiye için görülmemeiş bir sayıdır. Aynntılı açıklanılan ve söyleyişindeki tonuyle dikkati çekmektedir. Avcıoğlu, bir bakıma Marksisttir ama, kendine özgü bir Marksist. İhtilâle inamr, ama bunun proletarya tarafından değil, ordu tarafından gerçekleştirileceğini düşünür.

Klasik Marksist teoriden bu sapma da bir bakıma gereklidir, çünkü solun görüşüne göre, Türkiye'de gerçek bir proletarya oluşmamıştır. Hiç olmazsa şimdilik, köylü sınıfı da

tutucu ve Müslümandır. Türk işçileri bile, daha yeni yeni sınıf bilincine varmaktadırlar. Sendikalar, aşın sol kanattakiler dışında, hâlâ "burjuva demokrasisi"ne bağlıdır. Yeterli bir proleterya sınıfı olmadığından, Marksistler umutlannı başka bir sınıfa bağlamışlardır: "millî burjuva sımfı"na. Bu da, bürokratlar, aydınlar, yazarlar ve silâhlı kuvvetler içindeki orta sınıf subaylar demektir.

1960'tan sonra sola hoşgörülü davranılmasmın bir sonucu da, Türk komünistleri arasında en çok tanınan ve en yeteneklisinin yeniden saygınlık kazanması olmuştur. Bu da, şair Nâzım Hikmet'tir. Aslında, Nâzım Hikmet, bugününkünden çok daha ünlü bir sanatçı olabilirdi. Çünkü gerçeken çok iyi bir şairdi. Atatürk bile kendisine hayrandı ve üzülerek şöyle derdi: "En büyük şairimizin komünist olması, ne kadar üzülünülecek bir şey!" Nâzım Hikmet hayatının on iki yılını Türk hapishanelerinde geçirmiştir (Atatürk döneminde değil, İnönü döneminde). 1951'de serbest bırakıldıktan sonra Rusya'ya kaçmış, 1963'te ölünceye kadar da burada yaşamıştır. Kaçışından sonra "hain" ilân edilmiştir.

*

KOMÜNİZMİN Türkiye'de hiç başanya ulaşma şansı olmadığı, çünkü Rusya'dan geldiği, Ruslann ise Türklerin can düşmanı olduklan görüşü genellikle kabul edilmiştir. Türkiye'de Rusya'ya karşı amansız bir güvensizlik olduğu doğrudur ve bu da, Moskoffann güneye ve Boğazlar'a inmek için beslediği tarihî emelden ileri gelmektedir, faka bu sonuca bel bağlamak, iki noktadan sakattır. Komünizm bugün çeşitli merkezlerden yayılmakta ve bunlar arasında Çin de bulunmaktadır. Aynca, Çin'in sorunları ile Türkiye'nin sorunlan arasında benzerlikler bulunmaktadır. Türkiye'de Çin etki-

sinin giderek arttığı bir gerçektir. İkinci nokta, Türk-Rus düşmanlığının, değişmez bir kural olmadığıdm İki ülkenin geçmişte pekâlâ dost oldukları dönemler de vardır. Son dokuz yıl içinde geniş tartışmalara yol açan Ankara ile Moskova arasındaki yakınlaşma, tam Türkiye'de solculuğun filizlendiği döneme rastlamıştır.

Atatürk'le Lenin'in, 1920 ve 1921'de Batı'ya karşı birleşik bir devrimci cephe oluşturdukları bazen unutulur. Bolşevikler, Türk ulusal hareketini altın, silâh ve moral yardımlanyle desteklemişlerdir. Her ne kadar onlara muhtaç olduğu dönemde böyle bir izlenim uyandırmışsa da, Ruslar, Mustafa Kemal'in komünist olmadığından her zaman kuşkulanmaktaydı. O zamanlar Türk ve Bolşevik önderleri arasında gönderilen mesajlar, bugün insana çok garip gelmektedir. 1922'de Lenin'e yazdığı mektupta Atatürk, "Türk ve Rus halklarının yüzyıllardn kendilerini hapseden zincirleri kırdıkları şu günde, yeni kazandıkları hürriyet, onları büyük kapitalist ve emperyalist güçlerin saldırısı ile karşı karşıya getirmiştir," diyor ve, "halklarımızın ortak şartlarından ve ideallerinden" diye devam ediyordu. Atatürk komünist değildi (ama olabilirdi de), iktidarım garantiye aldıktan sonra, Komünist Partisi'ni kapatmış ve parti bugüne kadar kanun dışı kalmıştır (bugün parti, hâlâ merkezi Moskova ve Paris'te olmak üzere sürdürülmektedir).

Fakat Türk tarminin pek büyüleyici ve az bilinen bir dönemi olan 1917 ve 1919 yıllan arasında, Türkiye pekâlâ komünist olabilirdi. Osmanlı İmparatorluğu'nun son günlerindeki anarşik ortam içinde, Atatürk daha ortaya çıkmamışken, Moskova'daki komünistler Türkiye için büyük umutlar besliyorlardı. 1917 'de Türk köylüleri Rus devrimini çok iyi karşılamış ve pek

çok yerde yöresel köylü Sovyetleri kurulmuştu. Türk ve Rus birlikleri doğu cephesinde kardeşçe kucaklaşmışlardı.

O günlerde Türk öğrencileri arasında komünist yanlısı olanlar vardı ve bazıları Lenin'e Nobel Barış Ödülü verilmesini istiyorlardı. Türk aydınlarının bazıları komünist olmuştu. Aslında, Orta Doğu'daki komünist partilerin en eskisi olan Türk Komünist Partisi, Komitern'in de ilk üyeleri arasındaydı. 1 Mayıs 1919'da istanbul sokaklarında işçiler büyük bir yürüyüş yapmışlardı. "Izvestiya" şöyle yazıyordu: "Yüzyıllardır uğraştıkları halde emperyalist Carlatın ilhak edemedikleri Boğazlar, olgun bir meyve gibi Rus içşi sınıfının avucuna düşmüştür!"

Bu karışık dönem içinde Türkiye'de dört ayn Komünist Partisi faaliyet göstermekteydi. Bunlardan biri de, esrarengiz "Yeşil Ordu"ydu. Bu, komünist felsefesini benimsemiş gizli bir örgüttü. Amansız bir Batı düşmanı ve islâmiyet yanlısıydı. Anadolu köylüleri arasında âdeta efsaneleşmişti. Yeşil, öteden beri islâmiyetin kutsal rengi olarak bilinir. Dini bütün Türkler, meleklerin gökyüzünden yeşil elbiseler içinde ineceğine ve savaşta kendilerine yardım edeceklerine inanırlar. Türklerin büyük bir bölüğü, mistik bir inançla, at sırtında binlerce Yeşil Ordu askerinin anayurtlan Orta Asya'dan doludizgin gelip o sırada Anadolu'yu istilâya başlamış olan Yunanlılan denize dökeceğine güveniyordu. Bazılan bu ordunun başında, Osmanlı Imparatorluğu'nun son döneminde Türkiye'yi yöneten genç ve parlak subay Enver Paşa'nın bulunacağını sanmaktaydı. Enver Paşa aynı günlerde Mustafa Kemal'e karşı Sovyetlerle flört ediyor ve Türkiye'deki iktidar mücadelesinde Mustafa Kemal'in başlıca rakibi durumunda bulunuyordu.

Yeşil Ordu, komünizm, İslâmiyet, Batı düşmanılğı ve

Pan-Türkçülük akımlarının romantik ve garip bir karışımıydı. Ayrıca, Rusya da olduğu gibi, Türkiye'de de dinin komünizme karşı hiç de etkili bir korunma silâhı olmadığını göstermesi bakımından ilginçti. Komünizm, Tanrı'yı reddetmekle birlikte, hiç bir zaman, amacına ulaşmak için aşın din akımlanndanyararlanmaktan geri kalmamıştır. 1953'te İstanbul'da yargılanan 167 komünist sanıktan bazılannm aşın dincilerle ilişkileri olduğu ileri sürülmüştü. Halifeliğin diriltilmesini, Şeriatın yeniden kabulünü, kadınların yine peçe takmalarını savunan tehlikeli Nurculuk akımı da, komünist bildirileri ve sol ihtilâl propagandalanyle ele geçirilmişti. Nurculuk akımı, aynca Orta Doğu'da Sovyet kışkırtıcılığının bir başka kaynağı olan Kürt milliyetçiliğiyle ilişki görülmüştür.

Atatürk, 1920'de komünist fikirlerin Türkiye'de hızla yayılması karşısmda tehlikeyi sezinlemiş, bunun üzerine kendisi kukla bir Komünist Partisi kurdurmuştur. Bunu yaparken, hedefinin ne olduğunu, o zamanlar Batı Anadolu'da Yunanlılara karşı çarpışan Türk ordulannın kumandanı Ali Fuat Paşa'ya (Cebesoy) şöyle açıklamıştı: "Sosyalizm ve komünizm ilkelerinin bu ülkede nasıl uygulanacağı, hazmedileceği ve kabul edileceği konusunda Parti'nin (Komünist Partisi'nin) yürüttüğü propagandaya karşı kamuoyunun nasıl tepki gösterdiğini görebiliriz... Ordunun disiplinli ve subaylarına itaatkâr kalması konusunda azamî dikkati göstermek zorundayız. Her türlü komünist fikirler ancak üst kumandanlar seviyesinde sınırlanıp kalmalıdır."

1920'lerde var olan dört komünist partisi ve komünist hareketleri şunlardı: Yan-gizli Yeşil Ordu; gerçek Türk Komünist Partisi (yeraltı örgütü); Atatürk'ün kukla Komünist Partisi (elbette, açık seçik ve resmen faaliyet gösteriyordu);

Halk İştirakiyim Partisi diye bilinen meşru bir hareket. (Bazdan, Enver Paşa'nm yönettiği beşinci bir partinin daha olduğunu ileri sürer.) Bu, Sevres Antlaşmasından hemen sonra, Türkiye'nin yenik düşüp parçalandığı ve var olmak için mücadele ettiği döneme rastlar. Türklerin pek çoğu bu sırada devrimci Rusya'ya tek kurtuluş çaresi olarak bakıyorlardı.

1920 Eylül ayında geniş bir Türk kurulu, Baku'da toplanan komünist yanlısı "Doğu Halkları Birinci Kongresi"ne katılmaya gitmişti. Kongreye Zinoviev, Radek, Macar Bela Kun gibi yüksek derecede komünistler de katılıyordu. Baku'da şansını arayanlar arasında, Mustafa Kemal'e karşı iktidar mücadelesi veren ve bunun için de Moskova'nın desteğini arayan Enver Paşa da vardı. Fakat Ruslar, Türk ordularının Anadolu'da Yunanlılan yenmeye başladığını görünce, Enver Paşa'yı silkelediler, bütün ağırlıklarını Mustafa Kemal Paşa'ya verdiler. Mustafa Kemal Paşa ise herkesi atlattı. Enver Paşa tehlikesinden kurtulduktan ve Yunanlıları da ülkeden çıkardıktan sora, bu sefer komünistlere karşı çıktı ve onları da yolundan sildi. Dolayısıyla Atatürk, ülkesini yalnız yenilgi ve düşman işgalinden değil, komünizmden de kurtarmıştır denilebilir.

Pek aydınlığa kavuşamayan bu dönemin en korkunç bölümlerinden biri de, Türk Komünist Partisi'nin kurucusu Mustafa Suphi'nin, Parti İcra Komitesi'nden 14 üyeyle birlikte, 1921 Ocak ayında Karadeniz'de bir motorda öldürülmeleridir. Mustafa Suphi ve arkadaşlan, Türkiye'yi ziyaret ettikten sonra, deniz yoluyle Sovyetler Birliği'ne dönüyorlardı. Kimin verdiği bilinmeyen bir emir üzerine, içi silâhlı adamlarla dolu ikinci bir motor, birincisinden biraz sonra hareket etmiş, öndekine yetişerek içindeki on beş Türk komünistini öldürüp cesetlerini denize atmıştır. Söylendiğine göre, bu kıyımdan sağ

olarak kurtulan tek kişi, Mustafa Suphi'nin Yahudi asıllı Rus eşi olmuştur. Yine söylentiye göre, kimin tarafından verildiği belli olmayan kıyım emrini uygulayanların reisi Yahya Kaptan, bu güzel kadım ganimet olarak geri getirmiştir. Bir yıl soma, Yahya Kaptan da esrarengiz bir biçimde öldürülmüştür.

Bu olaym ardında kim vardı? Bazı kimseler, bunun Enver Paşa olduğunu ileri sürmektedir; fakat Mustafa Kemal olması daha akla yakın görünüyor. Mustafa Kemal Paşa, Türk komünistlerine güvenemiyordu; çünkü, tutumlannda, kendi iktidarına karşı bir meydan okuma sezinliyordu. Her halde olayın ardındaki gerçek hiç bir zaman öğrenilemeyecektir; bu sorun, gerek Türkler, gerekse Ruslar tarafından hasu altı edilmiştir. Sovyet Dışişleri Komiseri, Moskova'daki Türk elçisine, "Türk yoldaşların akıbetini" sorduğu zaman, elçi soğukkanlı bir tavırla verdiği karşılıkta, "Denizde bir kazaya uğramış olabileceklerim" söylemiştir. Olay sessiz sedasız rafa kaldırılmıştır. Bundan iki ay soma da, 1921 yılı martında, Türk-Sovyet Dostluk ve Kardeşlik Paktı imzalanmıştır. Her iki yan da, Ankara ile Moskova arasında var olan iyi ilişkeleri bozmak istemiyordu.

KONUDAN ayrılıp bu tarihsel olaya dönüşün nedeni, bazen sanıldığı gibi, Türkiye'nin hiç de komünizmden âdeta büyülü bir güç tarafından korunmadığmı göstermek içindir. Çeşitli tarihsel nedenlerden ötürü, Marksist doktrinin Türkiye'ye gerçek anlamda giremediği doğrudur. Atatürk'ten önce, Türk düşünürü Ziya Gökalp de Marksist doktrine ve sınıf kavgasına karşı çıkmışta. Yukarıda da gördüğümüz gibi, Atatürk'ün kendisi komünist değildi. Atatürk çağının doktrini, Kemalizm'dir. Ama, Kemalizm nedir? Ünlü altıok ilkesi, zekiyorumcularca istenilen yöne çekilecek kadar kesinlikten yoksundu.

Kemalizmeteorik bir temel yaratmak için en ciddî teşebbüs, 1932 ile 1934 yıllan arasında "Kadro" adında bir dergi yaymlayan bir avuç ünlü aydın olmuştur. Bu gruptaki başlıca üç kişi şunlardı: Eski bir Turancı ve eski bir komünist olan Şevket Süreyya Aydemir; Atatürk döneminin en ünlü kalemi olan Yakup Kadri Karaosmanoğlu; I950'den sonra Menderes'in sağ kolu haline gelen ve 1960'ta efendisiyle birlikte acı bir sonu yaşayan, parlak yazar ve polemikçi Burhan Belge.

"Kadro"nun ideolojisi, garip bir sağ-sol karışımıydı. Türkiye'ye özgü bir niteliği vardı; çünkü, iki cephenin bilinen doktrinlerini kaynaştırmıştı. Komünizmle faşizmi, sosyalizmle liberalizmi birleştirmek amacını güdüyordu, dilediği doktrini benimsiyordu. Fakat, Türkiye'de çok etkili oluyordu. Dergi, 1934'te Atatürk'ün isteği üzerine yayımna son verdi. Bunun nedenleri kesinlikle öğrenilemedi. Biraz sonra, Kemalizmi sağ ve sol doktrinlerni kaynaşması biçiminde formüle etme sorununun çok önem taşıdığını göreceğiz. Şimdilik yine bugüne dönelim.

İlk dikkat edilecek nokta, aşın solun yakın bir gelecekte normal demokratik yollardan iktidara gelmesine imkân olmadığıdır. Türkiye İşçi Partisi (1971 temmuz ayında kapatılmıştır), politik anlamda çok küçük ve umutsuzcasma parçalanmış durumdaydı. Seslerini çok yüksek tonda duyurabilmekle birlikte, parlamento dışındaki çeşitli sol gruplar, tehlikeli bir biçimde örgütlenmiş sayılamazlar. Sendikalar ılımlı bir sosyalizmden yanadır. CHP, bundan yedi yıl önce "ortanın solunda" bir parti olduğunu ilân etmiştir; oysa, kimse bu partinin bir sol kanat kuruluşu olduğuna inanmamaktadır. Çünkü, partinin sosyalistleriyle tutucu kanatlan arasında bir iş çatışma sürmektedir (Daha soma sol kanat önderi Ecevit, parti başkanlığına seçilmiş ve tutucular partiden aynlmışlardır).

Türk solunun yeniden doğuşundan sonra şimdiden ne gibi gruplar ve kişiler arasında, nasıl bölündüğünü bir bir sıralamanın bir yararı yok. Ama, hepsinin birbirlerini suçlamaktan geri kalmadığını söylemek yeter. Bütün bunlara rağmen, Türkiye'de aşın solun gücü küçümsenemez. Bunda, çok gürültü çıkarabildikleri ve parlak yazarlan kullanabildikleri kadar, çeşitli aşın sol gruplann aralanndaki bütün çatışmalara rağmen, temel sorunlarda birlik oluşlarının da rolü büyüktür. Hepsi de demokratik rejimin yürümediği ve kaldınlması gerektiği görüşündedir.

Fakat, asıl sorun, ihtilâlci solculuğunu orduyu ne derece etkilediği, ne kadar yayılıp kök saldığıdır. Ordu iktidarı kesin bir darbeyle ele geçirmeye karşı isteksiz görünebilir, fakat, Türkiye'nin sosyal bilinci olarak rolünü son derece ciddiye almaktadır.

*

TÜRKİYE bir bakıma ihtilâl öncesi Rusyası'na ya da Çin'ine benzemektedir. Bir türlü çözümlenemeyen sorunlann altında ezilen bir ülke, reformlar için didinen bir sürü kırgın insan ve bir türlü bu reformlan gerçekleştiremeyen siyasal rejim. Hızlı bir nüfus artışı, hayatı felce uğratan işsizlik, toprak dağıtmunda ve vergilendirmedeki büyük adaletsizlikler, düşük ücretlerin altında ezilen bürokrat sınıf, köyden şehre doğru gelişen ve denetim altına alınamayan insan alanı, bir türlü görevini tam yapamayan parlamento rejiminin başarısızlığı, bütün bunlar pek çok sabırsız Türke, komünizmi bile çekici sistem olarak kabul ettirebilir, i

Aşın sol büyük Atatürk'ü dilinden düşürmemekle birlikte, devrimlerine açıkça "burjuva devrimi" ve yüzeysel çabalar gözüyle bakmaktadır. Islâmiyete karşı Batılılaşma ilkesi-

nin yanlış bir çıkış olduğu görüşündedir. Bunlara göre, Batılılaşmış aydınlar ve dinci devrim düşmanları da, aynı biçimde tutucu güçlerdir; Türkiye bir devrim-öncesi ülkesidir ve "gerçek" devrim gelecektir.

Bunlar, "Yeni Kemalistler'dir. Doğan Avcıoğlu, tezini, kalın kitabının sonuna doğru çizmektedir: "Modern Türkiye'nin dinamik koşullan içinde yeni Kemalistlerin amacı, Atatürk devrimini daha da ileri götürmek, daha derinlere indirmek, devrimi temelinde uygulamaktır... Bu, son derece güç bir amaçtır ve hedeflere ulaşmak için inatçı engellerin üzerinden aşmak gerekecektir." Kitabın son bölümünün başlığı da ilginçtir: "İktidar Yolu".